

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Zdislava Pilařová

**Vnímání architektury z období socialismu ve veřejném
diskurzu po roce 1989**

Perception of architecture from the period of socialism in public
discourse after 1989

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu Mgr. Miroslavu Michelovi, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce a cenné rady při jejím zpracování. Dále bych ráda poděkovala paní prof. PhDr. Mileně Bartlové, CSc., a panu prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi, CSc., za odborné konzultace a poskytnuté rozhovory k tématu. V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině a svému příteli Mgr. Viktorovi Šimkovi za neutuchající podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9. 5. 2022

Bc. Zdislava Pilařová

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje aktuálnímu tématu české architektury z období socialismu a jejímu vnímání ve veřejném diskurzu po roce 1989. Téma je zasazeno do kontextu vývoje architektury po roce 1945 a přiblíženo v případových studiích tří pražských staveb – obchodního domu Máj, hotelu Praha a souboru budov Transgas. Kromě využití metody případových studií, je v práci použita metoda kvalitativní analýzy veřejného diskurzu týkajícího se jednotlivých kauz. Vnímání architektury ve veřejném diskurzu je zpracováno z hlediska paměťových studií, včetně míst paměti, důrazu na narativitu a generační pohled. Práce se snaží o propojení dvou témat – architektury z období socialismu a vyrovnávání se se socialistickou minulostí. Jejich vztahu nebyla dosud věnována v odborné literatuře větší pozornost. Diplomová práce byla zaměřena na ověření tří výzkumných otázek – Zda reflektuje zanikání architektury z doby socialismu současný vztah české veřejnosti k vlastní socialistické minulosti? Zda je architektura z doby socialismu vnímána jako negativní symbol minulého režimu, a tím určena k odstranění? Zda nepředstavuje časté označení socialistická/komunistická architektura pouze záminku k demolici či přestavbě a skrývá tak skutečné pragmatické/ekonomické důvody? – V odpovědi na první otázku se objevuje problematika generačního střetu, kdy starší generace většinou vnímá stavby z období socialismu jako materiální reprezentaci negativní a mnohdy bolestivé minulosti, zatímco mladší generace se spíše soustředí na architektonické hodnoty jednotlivých staveb. Odpověď na druhou otázku souvisí s kritikou občanských budov z období socialismu, které jsou spojovány s negativními aspekty minulého režimu a je na ně nahlíženo jako na příliš propagandistické, dostávají se tak do paralely s pomníky z té doby, které je potřeba odstranit. Odpověď na třetí otázku poukazuje na problém, kdy developer či majitel označením budovy jako komunistické či normalizační chce oslabit místo dané stavby ve veřejném diskurzu. Diplomová práce v závěru nabízí možnosti dalšího výzkumu, např. možnost kvantitativního výzkumu či vytvoření typologie.

Klíčová slova

Architektura, socialismus, obchodní dům Máj, hotel Praha, soubor budov Transgas, paměťová studia, vyrovnávání se s minulostí, diskurzivní analýza, veřejný prostor, generační konflikt

Abstract

The diploma thesis deals with the current topic of Czech architecture from the socialist period and its perception in public discourse after 1989. The issue is set in the context of architectural development after 1945 and presented in case studies of three Prague buildings – Máj department store, Prague hotel, and Transgas buildings. In addition to using the case study method, the qualitative analysis of public discourse concerning individual cases is used in work. The perception of architecture in public discourse is processed in memory studies, including places of memory, emphasis on narrative, and generational perspective. The work tries to connect two themes of architecture from the period of socialism and dealing with the socialist past. Their relationship has not yet been given more attention in the literature. The diploma thesis focuses on verifying three research questions – Does the extinction of socialist architecture reflect the current relationship of the Czech public to its socialist past? Is socialist architecture perceived as a negative symbol of the past regime and thus shall be removed? Isn't the frequent designation of socialist/communist architecture merely an excuse to demolish or rebuild and thus conceal real pragmatic/economic reasons? – In answer to the first question, the issue of generational conflict arises, where the older generation usually perceives buildings from the socialist period as a material representation of the negative and often painful past. In comparison, the younger generation tends to focus on the architectural values of individual buildings. The answer to the second question relates to criticism of civic buildings from the socialist period, which are associated with the negative aspects of the previous regime. These buildings are seen as too propagandistic, thus paralleling the monuments from the same time that must remove. The answer to the third question points to the problem where the developer or owner wants to weaken the place of the building in public discourse by designating the building as communist or normalizing. In conclusion, the diploma thesis offers the possibility of further research, such as the possibility of quantitative analysis or the creation of a typology.

Keywords

Architecture, socialism, Maj department store, hotel Praha, Transgas buildings, memory studies, dealing with the past, discourse analysis, public space, generational conflict

Obsah

Úvod	7
Rozbor dosavadní literatury k tématu architektury z období socialismu	12
Paměťová studia a proces vyrovnávání se s vlastní minulostí	16
Vývoj české architektury v letech 1945–1989	20
Příběhy vybraných staveb z období socialismu	48
Obchodní dům Máj	48
Hotel Praha	59
Soubor budov Transgas	69
Vyrovnávání se s architekturou z období socialismu	81
Závěr	97
Seznam použité fotodokumentace	103
Seznam použité literatury	105
Monografie	105
Odborné články a studie	107
Závěrečné práce	113
Články v periodikách	113
Internetové zdroje	116
Ostatní	121

Úvod

Architektura z období socialismu je zejména v posledních dvou dekádách často ohrožena necitlivými přestavbami a demolicemi, které veřejný prostor ochuzují o jednu z výrazných etap české moderní architektury. Při odůvodnění těchto demolic či přestaveb se často setkáváme s tvrzením, že se jedná o komunistickou architekturu, o pozůstatek minulého režimu, který je potřeba jako dluh 90. let odstranit. Zvyšující se zájem odborné i laické veřejnosti o tyto stavby ovšem hovoří o opaku. S každou další ohroženou stavbou se rozrůstá počet iniciativ a osvětových akcí na záchranu konkrétních staveb či celé architektury z tohoto období. Akademická obec se účastní řady výzkumných projektů a vydává nezanedbatelné množství odborných publikací, které pomáhají informovat a demytizovat stavby z období socialismu. Právě pro zachování této architektury je důležité o této problematice informovat a diskutovat, a to i v kontextu potřeby zachování části historického vývoje české společnosti. Z těchto důvodů jsem si vybrala takto aktuální téma pro svou diplomovou práci. Architekturu z období socialismu bych ráda představila v kontextu jejího vnímání ve veřejném diskurzu po roce 1989, a to prostřednictvím tří případových studií – osudů pražských staveb obchodního domu Máj, hotelu Praha a souboru budov Transgas. Debata, která se týkala těchto staveb, se nevěnovala jen architektonické a historické hodnotě daných objektů, ale i jejich potenciální památkové ochraně, která by je zachránila před jejich zánikem. Stavby z období socialismu jsou často označovány za příliš „mladé“, aby mohly být připsány na seznam nemovitých kulturních památek, a to i přesto, že dle památkového zákona není památková hodnota podmíněna stářím objektu a od výstavby některých objektů uplynulo již čtyřicet či padesát let. Na druhou stranu se často při snaze o zachování alespoň části této architektury paušálně adorují všechny stavby, a to bez hlubší znalosti kontextu a posouzení jejich kvality. Velmi často hraje důležitou roli při posuzování těchto staveb období jejich vzniku, tj. období socialismu. Je proto důležité zařadit tuto architekturu do kontextu paměťových studií a otázky vyrovnání se české veřejnosti s vlastní socialistickou minulostí.

Na úvod bych ráda upřesnila pozici, na základě které svou diplomovou práci píši. Architektura z dob socialismu je pro mne v mnoha aspektech zajímavá, má nesporné umělecké hodnoty a tvrzení, že ve špatné době nemohla vznikat kvalitní architektura, považuji za předpojaté. Aktivně jsem se účastnila několika demonstrací a protestů proti demolicím staveb z této éry, a to zejména v případě demolice areálu Transgas, díky kterému jsem se o architekturu z doby socialismu začala v roce 2016 více zajímat. Můj pohled je do jisté míry ovlivněn jak tímto aktivismem, tak i pohledem zaměstnance Národního památkového ústavu

ÚOP v Praze, kterým v současné době jsem. I přes jistou míru zaujatosti se snažím k dané problematice přistupovat objektivně a bez předem daných závěrů. Proto se ve své diplomové práci obracím k názorům řady odborníků, kteří o této problematice již několik let diskutují, ať už v rámci odborných debat, prohlídek jednotlivých objektů či panelových diskuzí pro veřejnost.

Ve své diplomové práci budu používat následující pojmy. Architekturu z let 1948–1989 označuji za architekturu z období/doby socialismu. Označení socialistická architektura v sobě totiž nese pejorativní označení, které často používají, vedle označení komunistická a normalizační, odpůrci této architektury. Zastřešující označení brutalistická/brutalistní architektura, které se často užívá v odborné literatuře i obecně ve veřejné diskuzi, považuji za nepřesné. Málokterá stavba z této éry je totiž čistě brutalistní a spíše se jedná o kombinaci více architektonických stylů. Ve své práci budu používat zastřešující termín „zaniklá stavba“, který představuje zdemolovaný či razantně přestavěný objekt. Tento termín byl inspirován knihou *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*, jejíž autorkou je místopředsedkyně Klubu Za starou Prahu Kateřina Bečková.¹ Jednotlivé architektonické styly, spolky a pojmy, které v diplomové práci používám, jsou vysvětlené buď přímo v textu, či v poznámkách pod čarou. Dalšími používanými termíny jsou veřejný prostor a veřejný diskurz. Termínem veřejný prostor budu v práci označovat prostranství, které slouží či má sloužit k setkávání veřejnosti. Jedná se o prostor, který je součástí urbanismu daného místa. Pojem veřejný diskurz v této práci označuje společenskou debatu, rozpravu či prostor pro výpověď.

Důležitým bodem je určení aktérů, kteří budou v této práci figurovat. Prvním aktérem je odborná veřejnost, která se k architektuře vyjadřuje jako první – architekti, historici a teoretici umění a architektury, památkáři. Odborná veřejnost zkoumá architektonickou i historickou hodnotu stavby, její příslušníci jsou autory odborných publikací a ve většině případů podávají podněty k prohlášení staveb za kulturní památky. Dalším aktérem je široká veřejnost – studenti, umělci, novináři, zastánci i odpůrci dané stavby či architektury daného období. Široká veřejnost se zúčastňuje demonstrací, protestů, happeningů, iniciuje petice, v menším počtu případů podává i návrhy na prohlášení stavby za kulturní památku. Třetím aktérem jsou subjekty zainteresované v ekonomickém zisku – vlastníci objektů, developeři, stavební společnosti, podnikatelé – usilující o přestavbu i demolici daného objektu. Vlastníci, kteří jsou často zastoupeni právníckou kanceláří, shánějí posudky odborné veřejnosti, které by pomohly k dosažení jejich cíle. Posledním aktérem jsou instituce – Ministerstvo kultury, Národní památkový ústav, Magistrát hl. m. Prahy a radnice příslušné městské části. Ministerstvo

¹ BEČKOVÁ, Kateřina. *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*. Praha: Paseka, 2021.

kultury prohlašuje konkrétní stavby za kulturní památky. Národní památkový ústav i Odbor památkové péče Magistrátu hl. m. Prahy vydává stanovisko k památkové hodnotě daného objektu a konkrétní městská část vydává stavební povolení i demoliční výměr.

Ve své diplomové práci budu postupovat metodou případových studií a kvalitativní analýzy veřejného diskurzu týkajícího se jednotlivých případů, což bude směřovat k ověření následujících výzkumných otázek: 1/ Reflektuje zanikání architektury z doby socialismu současný vztah české veřejnosti k vlastní socialistické minulosti? 2/ Je architektura z doby socialismu vnímána jako negativní symbol minulého režimu, a tím určena k odstranění? 3/ Nepředstavuje časté označení socialistická/komunistická architektura pouze záminku k demolici či přestavbě a skrývá tak skutečné pragmatické/ekonomické důvody? Výzkumné otázky budu ověřovat na základě analýzy mediálních článků, odborné literatury, rozhovorů a událostí, které se v době ohrožení daných staveb odehrály.

Předkládaná diplomová práce je členěna na následující kapitoly. V první kapitole s názvem *Vývoj české architektury v letech 1945–1989* představuji architektonický a historický vývoj v Československu, resp. na českém území. Věnuji se zde architektonickému vývoji již od roku 1945, protože léta bezprostředně po druhé světové válce předznamenala další vývoj i po únorovém převratu roku 1948. Představuji zde jednotlivé architektonické etapy s důrazem na paralelu v té době probíhající politické a hospodářské situace, která ovlivnila práci a myšlení architektů. Kapitola je poměrně rozsáhlá, ale domnívám se, že je tento rozsah v kontextu dané problematiky důležitý. V současné době vidí část veřejnosti stavby z dob socialismu jen jako pozůstatek minulého režimu a neuvědomuje si podmínky, které danou architekturu ovlivnily. V této kapitole jsem především vycházela z dobových časopisů, zejména z *Architektury ČSR*, a odborných přehledových publikací, např. ze dvou dílů publikace napsané předními českými historiky a teoretiky umění *Dějiny českého výtvarného umění*² a dobové publikace Josefa Pechara *Československá architektura 1945–1977*.³

Druhá kapitola s názvem *Příběhy vybraných staveb z dob socialismu* je následně rozčleněna do tří podkapitol dle mnou vybraných případových studií. Výběr případových studií, tedy situací kolem vybraných staveb, jsem určila na základě výsledků z internetové databáze českých médií *Anopress*. Zadáváním jednotlivých hesel, např. komunistická/normalizační/socialistická/brutalistní stavba či architektura, a následné rešerši

² PLATOVSKÁ, Marie a Rostislav ŠVÁCHA (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění 1936/1958 (V)*. Praha: Academia, 2005.; PLATOVSKÁ, Marie a Rostislav ŠVÁCHA (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1, 2)*. Praha: Academia, 2007.

³ PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945–1977*. Praha: Odeon, 1979.

vyhledaných textů se ukázaly stavby, u kterých proběhly v médiích nejzásadnější diskuze. Z důvodu velkého množství staveb jsem se omezila pouze na Prahu. Dále jsem stavby rozdělila do kategorií dle nové *Metodiky hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně* vydané Národním památkovým ústavem v roce 2020.⁴ Na základě těchto kategorií jsem určila, že se nejsilnější debata týkala staveb občanských. Z těchto staveb jsem následně vybrala tři nejčastěji zmiňované – obchodní dům Máj (rok 2006, 2007 a následně 2019–2022), hotel Praha (2013–2014) a areál Transgas (2016–2019). Stavby jsem seřadila dle data, kdy se začala o nich vést veřejná debata. V jednotlivých podkapitolách vždy představuji stavbu v historicko-architektonickém kontextu, následně se věnuji jejímu osudu po výstavbě, a to zejména po roce 1989. V první podkapitole věnující se obchodnímu domu Máj jsem čerpala především z literatury o libereckém architektonickém ateliéru SIAL,⁵ z knihy *Kotvy Máje. České obchodní domy 1965–1975*,⁶ a také ze stavebně-historického průzkumu vedeného historiky umění a architektury Rostislavem Šváchou a Marií Platovskou.⁷ Obchodní dům Máj je jediný z vybraných staveb, o kterém nebyla vydána samostatná publikace. Zmínka o něm ale nechybí téměř v žádné odborné přehledové literatuře věnující se architektuře z dob socialismu. V další podkapitole vyprávějící o hotelu Praha jsem především využila publikaci Pavla Karouse,⁸ která byla vydána pět let po demolici hotelu a studii Hedviky Křížové.⁹ Z vybraných staveb je hotel Praha nejméně zastoupen v odborné literatuře. V poslední podkapitole o souboru budov Transgas vycházím především z informací, které jsem získala při psaní své bakalářské práce *Kontroverze kolem administrativních budov Transgas v kontextu památkové ochrany architektury z dob socialismu*¹⁰ a následně publikace vydané Národním památkovým ústavem v roce 2019.¹¹ Jak již z názvu vypovídá, ve své bakalářské práci jsem se věnovala pouze

⁴ VRABELOVÁ, Renata. GORYCZKOVÁ, Nad'a. POPELOVÁ, Lenka. SEDLÁKOVÁ, Radomíra. ŠENBERGER, Tomáš. ŠKRANC, Pavel a Petr URLICH. *Metodiky hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně*. Brno: NPÚ, 2020.

⁵ ŠVÁCHA, Rostislav (ed.). *Sial*. Praha: Arbor vitae, 2010

⁶ KLÍMA, Petr (ed.). *Kotvy Máje. České obchodní domy 1965–1975*. Praha: Vysoká škola uměleckooprůmyslová v Praze, 2011.

⁷ PLATOVSKÁ, Marie a Rostislav ŠVÁCHA. *Obchodní dům Máj/Tesco: Stavebně-historický průzkum*. Praha: 2008, nepublikováno.

⁸ KAROUS, Pavel (ed.). *Hotel Praha*. Praha: BiggBoss, 2019.

⁹ KRÍŽOVÁ, Hedvika. *Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu. Staletá Praha*. Praha: NPÚ, ÚOP v Praze, 2013, roč. 29, č. 1, s. 91-107.

¹⁰ PILAŘOVÁ, Zdislava. *Kontroverze kolem administrativních budov Transgas v kontextu památkové ochrany architektury z dob socialismu*. Praha, 2019. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí práce Šafařík, Petr.

¹¹ GORYCZKOVÁ, Naděžda (ed.). *Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze*. Praha: NPÚ, 2019.

Transgasu a rozporuplným názorům odborné veřejnosti na jeho neprohlášení za nemovitou kulturní památku. V současné práci se věnuji tématu vyrovnávání se české veřejnosti s vlastní minulostí prostřednictvím architektury z doby socialismu, proto jsem si dovolila Transgas zařadit mezi vybrané stavby. V této kapitole pro přehlednost uvádím původní zdroje a nikoli jednotlivé odkazy na svou bakalářskou práci. Na rozdíl od hotelu Praha Transgas po své demolici již nechybí v téměř žádné odborné literatuře.

Poslední kapitola s názvem *Vyrovňávání se s architekturou z dob socialismu* je věnována tématu vnímání architektury z let 1948–1989 českou veřejností v kontextu paměťových studií. Věnuji se zde vyrovnávání se s touto architekturou v rámci transformačních procesů a veřejného diskurzu ohledně této architektury a především ohledně tří staveb, případových studií této práce. Také v této kapitole ověřuji své výzkumné otázky, které nadále rozvíjím. Při zkoumání problematiky v rámci paměťových studií navazuji především na koncepty stabilizátorů paměti a narativity Aleidy Assmann¹² a Jakuba Mlynáře,¹³ na koncept míst paměti Pierra Nory,¹⁴ vyrovnávání se s komunistickou minulostí Françoise Mayer¹⁵ a problematiku generačního pohledu Radima Marady.¹⁶ Mimo zmíněné publikace vycházím především ze sborníku Nicolase Maslowskeho a Jiřího Šubrta *Kolektivní paměť*,¹⁷ z knihy Kamila Činátla *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*,¹⁸ a esejí Mileny Bartlové,¹⁹ která se zatím jako jediná věnovala tématu architektury z dob socialismu a jejího místa v paměťových studiích. To vše doplňuji o osobní sdělení Mileny Bartlové a Rostislava Šváchy.

Demolice a přestavby architektury 2. poloviny 20. století se netýkají jen České republiky, ani jen východní Evropy. S fenoménem ohrožení, zejména brutalistní architektury, se setkáváme po celém světě. Dle Rostislava Šváchy ohrožení poválečné architektury souvisí

¹² ASSMANN, Aleida. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2018.

¹³ MLYNÁŘ, Jakub. *Paměť a narativita*, in: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 213-235. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014.

¹⁴ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998.

¹⁵ MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, s. 19. Praha: Agro, 2009.

¹⁶ MARADA, Radim. *Paměť, trauma, generace. Sociální média*. Brno, Masarykova univerzita, 2007, roč. 4, č. 1-2, s. 79-95.

¹⁷ ŠUBRT, Jiří a Nicolas MASLOWSKI (eds.). *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2015.

¹⁸ ČINÁTL, Kamil. *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.

¹⁹ BARTLOVÁ, Milena. *Vzpomínky na hotel Praha*, in: *Hotel Praha*. Praha: BiggBoss, 2019.; BARTLOVÁ, Milena. *Zbořte ty komunistické baráky! Socialismus a modernita mezi pamětí a zapomínáním*, in: *Sametová budoucnost*. Praha: Masarykova demokratická akademie, 2019.

s nástupem neoliberalismu a s kritikou budování poválečných sociálních států.²⁰ Ohrožené stavby jsou zveřejňovány v celosvětové databázi SOS Brutalism. V České republice se však setkáváme s jinými důvody odstraňování architektury 2. poloviny 20. století. Odpůrci často argumentují tím, že se jedná o komunistickou, normalizační architekturu, která nikomu chybět nebude

Rozbor dosavadní literatury k tématu architektury z období socialismu

České architektuře z let 1948–1989 je v posledních dvou dekadách věnována větší pozornost. Každým rokem vznikají nové publikace s touto tematikou, týkající se především brutalistní architektury. Brutalismus je zde ale chápán zkratkovitě jako určitý zastřešující styl pro stavby ze 60.–80. let. V této části úvodu představím ty nejvýraznější a nejzajímavější publikace, které se podílejí na popularizaci a informovanosti o tomto tématu a které mi dopomohly k sepsání této práce.

Nejvýraznější publikace vznikly především díky *Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity – NAKI II.*²¹ V rámci tohoto programu byly uskutečněny dva významné projekty týkající se tématu architektury z let 1948–1989. První byl od Národního památkového ústavu (NPÚ) a probíhal v letech 2016–2020 pod názvem *Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součásti národní a kulturní identity ČR.* NPÚ si kladl za cíl zhodnotit dřívější výzkumy, doplnit je a rozšířit o aplikovaný výzkum, který by přispěl ke komplexnějšímu poznání staveb 60. a 70. let a osvojení způsobu jejich památkové obnovy.²² NPÚ se ze všech zkoumaných objektů specializoval na čtyři stavby, k nimž byly vydány odborné publikace a 3D mapy, díky kterým lze blíže zkoumat kulturně historické a architektonické kvality stavby. Těmito stavbami byly vlakové nádraží ve Vítkovicích²³, obchodní dům Kotva v Praze²⁴, hotel InterContinental

²⁰ ŠVÁCHA, Rostislav, nar. 1952, historik umění a architektury. *Ústní sdělení*. 11. 4. 2022, Praha.

²¹ Program je realizován Ministerstvem kultury ČR a probíhá v letech 2016 až 2022. Projekty realizované v rámci projektu byly vybrány z veřejné soutěže, které se mohly účastnit výlučně výzkumné organizace. Více informací zde: Ministerstvo kultury ČR: Program na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) [online]. [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/program-na-podporu-aplikovaneho-vyzkumu-a-vyvoje-narodni-a-kulturni-identity-na-leta-2016-az-2022-naki-ii-857.html>.

²² *Architektura 60. a 70. let*. Webová prezentace výzkumného projektu: O projektu. [online]. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://www.ma6070.cz/cs/o-projektu>.

²³ STRAKOŠ, Martin a kol. *Nádraží Ostrava-Vítkovice. Historie | architektura | památkový potenciál*. Praha: NPÚ, 2017.

²⁴ URLICH, Petr (ed.). *Obchodní dům Prior / Kotva. Historie | urbanismus | architektura*. Praha: NPÚ, 2018.

v Praze²⁵ a budova Transgas v Praze.²⁶ V případě Transgasu vznikl pouze hrubý 3D model budovy. Jednalo se totiž o neplánovaný výstup, který vznikl až na základě rozhodnutí o demolici objektu a snahy zdokumentovat alespoň zbývající části stavby. Další odbornou publikací vycházející z projektu NPÚ byla *Metodika hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně*,²⁷ kterou jsem se inspirovala i při psaní této diplomové práce. Hlavním výstupem tohoto pětiletého výzkumného projektu NPÚ byla dvousvazková publikace *Architektura 60. a 70. let 20. století v České republice*,²⁸ která je celkovým shrnutím výzkumu a podává základní informace o zajímavých stavbách napříč celou republikou. Vedlejšími výstupy byla výstava *To nejlepší z architektury 60. a 70. let v České republice* a konference uskutečněná, z důvodu pandemie, až v říjnu 2021.

Druhým výzkumným projektem, který stále ještě probíhá, v rámci programu NAKI II je výzkum Fakulty architektury ČVUT (FA ČVUT) s názvem *Architektura osmdesátých let v České republice – Osobitost, identita a paralelní úvahy na pozadí normalizace*. Výstupem tohoto pětiletého projektu (2018–2022) má být několik publikací, výstav a odborných článků. Zatím byly vydány tyto publikace – *Beton, Břasy, Boletice. Praha na vlně brutalismu*²⁹; *(A)typ. Architektura osmdesátých let*³⁰; *Nepostavená. Architektura osmdesátých let*³¹; *Architektura na červeném seznamu. Normální je nebouřit*,³² *Rozhovory. Architektura osmdesátých let*³³ a *Improvizace. Architektura osmdesátých let*.³⁴ V květnu 2022 se také uskutečnila konference o architektuře 80. let. Nutno podotknout, že NPÚ i FA ČVUT na projektech vzájemně významně spolupracovaly. Fakulta architektury ČVUT vydala v roce 2019 i další publikaci, která sice nespádala do programu NAKI II, ale týká se sledovaného tématu. Jedná se o publikaci Dity

²⁵ HOUŠKOVÁ, Kateřina a kol. *Hotel Intercontinental v Praze. Historie | urbanismus | architektura*. Praha: NPÚ, 2019.

²⁶ GORYCZKOVÁ, N. (ed.). *Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze. Historie | architektura | urbanismus*.

²⁷ VRABELOVÁ, R. a N. GORYCZKOVÁ (ed.). *Metodika hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně*.

²⁸ VRABELOVÁ, Renata (ed.). *Architektura 60. a 70. let 20. století v České republice*. Praha: NPÚ, 2020.

²⁹ VORLÍK, Petr a Klára BRŮHOVÁ. *Beton, Břasy, Boletice. Praha na vlně brutalismu*. Praha: ČVUT, 2019.

³⁰ VORLÍK, Petr (ed.). *(A)typ. Architektura osmdesátých let*. Praha: ČVUT, 2019.

³¹ VORLÍK, Petr a Klára BRŮHOVÁ (ed.). *Nepostavená. Architektura osmdesátých let*. Praha: ČVUT, 2020.

³² VORLÍK, Petr a Tereza POLÁČKOVÁ (eds.). *Architektura na červeném seznamu. Normální je nebouřit*. Praha: ČVUT, 2020.

³³ VORLÍK, Petr (ed.). *Rozhovory. Architektura osmdesátých let*. Praha: ČVUT, 2020.

³⁴ VORLÍK, Petr a Ladislav ZIKMUND (eds.). *Improvizace. Architektura osmdesátých let*. Praha: ČVUT, 2020.

Dvořákové, Huberta Guzika a Jana Zikmunda *Architektura v přerodu*³⁵ věnující se české architektuře ve dvou přerodových obdobích 20. století, a to v letech 1945–1948 a 1989–1992.

Popularitu tématu v současné době dokazuje i výstavní činnost s touto tematikou. Za zmínku určitě stojí výstava z roku 2019 v Galerii Jaroslava Fragnera *Navzdory / architekti 1969–1989–2019*, ke které byla vydána i publikace,³⁶ a také výstava ve Veletržním paláci z roku 2020 *NEBOURAT! Podoby brutalismu v Praze*. Významný byl i soubor výstav pořádaných FA ČVUT – z roku 2016 *Poválečná 45–89: příběhy pražské architektury*; z roku 2017 *Poválečná 45-89: Stavby, projekty, architekti*; z roku 2019 *Poválečná architektura 45–89: kriticky ohrožený druh*. Na popularizaci architektury z dob socialismu má podíl i spolek Architektura489,³⁷ který vytvořil databázi budov z let 1948–1989 v České republice. K databázi byl vydán i průvodce po pražské architektuře z tohoto období s názvem *Brutální Praha*.³⁸ Podobná databáze existuje i na mezinárodní úrovni pod názvem #SOSBrutalism,³⁹ která obsahuje přes 2000 brutalistních budov a klade si za cíl jejich záchranu. V roce 2017 byla vydána kniha *SOS Brutalism – A Global Survey*⁴⁰ dokumentující 120 klíčových budov, které jsou ohroženy demolicí, za Českou republiku je zde zastoupen obchodní dům Kotva.

Nejnovější a zároveň nejrozsáhlejší publikací o architektuře z období socialismu je dvousvazková publikace s názvem *Architektura 58–89*,⁴¹ jejímž editorem je Vladimír518 a do které svými texty přispěli přední odborníci na danou problematiku. V posledních letech se této architektuře věnovaly i publikace na pomezí populárně-naučné literatury, např. *Praha brutálně krásná*,⁴² *Průvodce neklidným územím II. Příběhy moderní české architektury*.⁴³ V rámci odborné literatury byly věnovány publikace i konkrétním vytipovaným fenoménům, architektům či stavbám z tohoto období, např. československé účasti na Expo 58 v Bruselu,⁴⁴ zlatým

³⁵ DVOŘÁKOVÁ Dita, GUZIK, Hubert a JAN ZIKMUND. *Architektura v přerodu. 1945-1948. 1989-1992*. Praha: ČVUT, 2019.

³⁶ KRAJČI, Petr. VORLÍK, Petr. SMĚTÁK, Pavel. PUČEROVÁ, Klára a DAN MERTA (eds.). *NAVZDORY. Architekti 1969-1989-2019*. Praha: Grada, 2020.

³⁷ A489. [online]. [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: <https://www.a489.cz/>.

³⁸ *Brutální Praha. Kapesní průvodce po pražských stavbách z období 1948-1989*. Praha: Architektura489, 2017.

³⁹ #SOSBrutalism: map [online]. [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: <https://www.sosbrutalism.org/cms/15802395#map>.

⁴⁰ ELSER, Oliver. KURZ, Philipp a PETER CACHOLA SCHMAL. *SOS Brutalism – A Global Survey*. Curych: Park Books, 2017.

⁴¹ VLADIMÍR518 (ed.). *Architektura 58–89*. Praha: Bigg Boss, 2022.

⁴² HORÁK, Ondřej (ed.). *Praha brutálně krásná. Mimořádné stavby postavené v Praze v letech 1969-1989*. Praha: Scholastika, 2018.

⁴³ HORÁK, Ondřej a VOJTĚCH ŠEDA. *Průvodce neklidným územím II. Příběhy moderní české architektury*. Praha: Labyrint, 2018.

⁴⁴ KRAMEROVÁ, Daniela a VANDA SKÁLOVÁ (ed.). *Bruselský sen: Československá účast na Světové výstavě Expo 58 v Bruselu*. Praha: Arbor Vitae, 2008.

60. letům,⁴⁵ libereckému architektonickému ateliéru SIAL,⁴⁶ českým obchodním domům,⁴⁷ architektům jako Miroslavu Masákovi,⁴⁸ Karlu Pragerovi,⁴⁹ Aleně Šrámkové⁵⁰ ad.

Zvláštním fenoménem v rámci architektury sledovaného období se stávají panelová sídliště, a to jak v kulturně-historické rovině, tak v rovině sociologické. V letech 2013–2017 probíhal projekt *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu*, který byl podpořen Ministerstvem kultury v rámci *Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI)*. Cílem projektu byl výzkum a dokumentace vybraných panelových sídlišť v České republice. Hlavními výstupy projektu byly putovní výstavy *Příběh paneláku* po všech krajských městech ČR, výstava *Bydliště: panelové sídliště; Plány, realizace, bydlení 1945–89* v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze a tři publikace – *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*,⁵¹ *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989*⁵² a *The Paneláks. Twenty-Five Housing Estates in the Czech Republic*.⁵³

O architektuře z let 1948–1989 pojednává i řada přehledových publikací o českém umění či architektuře 20. století. Mezi tyto odborné publikace patří např. *Dějiny umění v českých zemích 800–2000*,⁵⁴ *Dějiny českého výtvarného umění 1936/1958 (V)*⁵⁵, *Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1)*,⁵⁶ *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Architektura*,⁵⁷ *20. století české architektury*,⁵⁸ *Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918–*

⁴⁵ ŠEVČÍK, Oldřich a Ondřej BENEŠ. *Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*. Praha: Grada Publishing, 2009.; ULRICH, Petr. VORLÍK, Petr a Beryl FILSAKOVÁ. *Šedesátá léta v architektuře očima pamětníků*. Praha: ČVUT, 2006.

⁴⁶ ŠVÁCHA, R. (ed.). *SIAL*.

⁴⁷ KLÍMA, P. (ed.) *Kotvy Máje. České obchodní domy 1965–1975*.

⁴⁸ ŠVÁCHA, Rostislav. *Miroslav Masák*. Praha: Arb or Vitae, 2021.

⁴⁹ SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Karel Prager: Lidé si na nové věci teprve musí zvyknout*. Praha: Titanic, 2013.

⁵⁰ DOUDOVÁ Helena. LÁBUS Ladislav. REZEK Petr. SEDLÁKOVÁ Radomíra. ŠEVČÍK, Oldřich a Rostislav ŠVÁCHA (ed.). *Alena Šrámková – architektura*. Praha: KANT, 2019.

⁵¹ SKŘIVÁNKOVÁ Lucie. JIRKALOVÁ, Karolína. NOVOTNÁ, Eva a Rostislav ŠVÁCHA (eds.). *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*. Praha: UPM, 2017.

⁵² SKŘIVÁNKOVÁ Lucie. KOUKALOVÁ, Martina. NOVOTNÁ, Eva a Rostislav ŠVÁCHA (eds.). *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989*. Praha: UPM, 2017.

⁵³ LEHKOŽIVOVÁ, Irena. SKŘIVÁNKOVÁ Lucie a Rostislav ŠVÁCHA (eds.). *The Paneláks. Twenty-Five Housing Estates in the Czech Republic*. Praha: UPM, 2018.

⁵⁴ PETRASOVÁ, Taťána a Rostislav ŠVÁCHA (eds.). *Dějiny umění v českých zemích 800–2000*. Praha: Arbor vitae, 2017.

⁵⁵ PLATOVSKÁ, M. a R. ŠVÁCHA (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění 1936/1958 (V)*.

⁵⁶ PLATOVSKÁ, M. a R. ŠVÁCHA (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1)*.

⁵⁷ BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Architektura*. Praha: Paseka, 2009.

⁵⁸ SEDLÁKOVÁ, Radomíra a Pavel FRIČ. *20. století české architektury*. Praha: Nakladatelství Titanic, 2006.

2018,⁵⁹ sborník *Česká architektura 1945–1995*,⁶⁰ *Praha 1945–2003. Kapitoly z poválečné a současné architektury*,⁶¹ *Praha. Architektura XX. století*,⁶² a ediční řady *Slavné stavby Prahy* a *Praha moderní*.

Z výše sepsaného seznamu odborné literatury se může zdát, že o tomto tématu bylo sepsáno již vše. Stále ale česká veřejnost nedokáže tuto architekturu přijmout jako přirozenou součást historického vývoje a je ve veřejném diskurzu vnímána spíše negativně. Proto jsem se rozhodla věnovat tomuto fenoménu, který zatím v žádné literatuře zpracován nebyl.

Paměťová studia a proces vyrovnávání se s vlastní minulostí

Problematika vyrovnávání se s vlastní minulostí úzce souvisí s tematikou paměťových studií, které se v posledních desetiletích staly součástí dějepisectví.⁶³ Důvodem jejich rozmachu byly mimo jiné odcházející generace svědků turbulentních událostí 20. století, ale také reflexe stavu evropské kultury, problémy hledání identity či transformační procesy ve střední a východní Evropě.⁶⁴ Zvláště v zemích někdejšího socialistického bloku je snaha vyrovnat se s prožitkem komunistické totality, s vlastní rolí během ní i s kulturní pamětí oficiálně diktovanou minulým režimem.⁶⁵ V případě vyrovnávání se české veřejnosti se socialistickou minulostí se jednalo o budování kolektivní identity na základě odvržení této minulosti jako symbolu nového začátku.

První, kdo zásadním způsobem obrátil pozornost ke studiu paměti a zejména kolektivní paměti, byl francouzský sociolog Maurice Halbwachs vycházející z prací dvou svých učitelů Henri Bergsona a Émila Durkheima. Dle Maurice Halbwachse se paměť konstituuje, funguje a reprodukuje v určitých sdílených sociálních rámcích, jedná se o tzv. sociální podmíněnost paměti.⁶⁶ Vzpomínky tedy nejsou konstruovány v sociální izolaci, ale naopak probíhají v sociálním kontextu a interakcích mezi jednotlivými sociálními skupinami. Skupina, která je

⁵⁹ POPELOVÁ, Lenka. ŠLAPETA, Vladimír a Petr VORLÍK. *Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918–2018*. Praha: Foibos, 2018.

⁶⁰ BAŠE, Miroslav (ed.). *Česká architektura 1945–1995*. Praha: Obec architektů, 1995.

⁶¹ NOLL, Jindřich. SVOBODA, Jan E. a Vladislav SKALA. *Praha 1945–2003. Kapitoly z poválečné a současné architektury*. Praha: Libri, 2006.

⁶² KOHOUT, Michal. TEMPL, Stephan a Vladimír ŠLAPETA (ed.). *Praha. Architektura XX. století*. Praha: Zlatý řez, 1998.

⁶³ HORSKÝ, Jan a Jan TUČEK. *Paměť jako objekt teoretické analýzy či jako objekt manipulace*, in: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 115. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014.

⁶⁴ ŠUBRT, Jiří. *Sociologický přístup k otázce paměti*, in: *Historická sociologie*, s. 140. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.

⁶⁵ MAUR, Eduard. *Památná místa. Místa paměti ve vlastním (tj. topografickém) smyslu slova*, in: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 142. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014.

⁶⁶ ŠUBRT, J. *Sociologický přístup k otázce paměti*, s. 143.

nositelem kolektivní paměti, směřuje k vytvoření a zajištění místa, které slouží k udržení vzpomínek. Tato místa se poté stávají symbolem její identity.⁶⁷ Sociální rámce paměti pomáhají organizovat vzpomínky jednotlivců a spouštěčem těchto vzpomínek jsou lidské i materiálové impulzy z vnějšího prostředí.⁶⁸ Sociální rámce paměti jsou proměnlivé podle aktuální potřeby skupiny. Fungování paměti je selektivní a určením toho, co si daná skupina chce pamatovat a co zapomenout, se sama legitimizuje a vytváří pilíře své identity. Kolektivní paměť není nestranná, objektivní ani univerzální.⁶⁹ Na Halbwachsovu teorii kolektivní paměti navázal Jan Assmann s koncepty komunikativní a kulturní paměti jako subkategoriemi kolektivní paměti, kterou však vnímal v širším smyslu než Halbwachs. Komunikativní paměť je dle Assmanna založena na každodenní, spontánní, verbální komunikaci, která poskytuje jen dočasné a rychle mizející impulzy.⁷⁰ Naproti tomu kulturní paměť je založena na objektivizované kultuře, pod kterou dle Assmanna spadají obrazy, rituály, budovy, monumenty, města či krajinné prostředí. Koncept kulturní paměti Assmann používá pro označení procesu šíření informací a vyvolávání vzpomínek prostřednictvím dlouhodobějších spouštěčů v podobě materiálních objektů. Dle Halbwachse i Assmanna se tedy paměťové procesy vždy odehrávají v určitém sociálním kontextu a jsou závislé na vnějších podmínkách.⁷¹ Naproti tomu Aleida Assmann upozorňuje především na vnitřní paměťové mechanismy, které brání obecné tendenci zapomínat.⁷² Důležitými tématy jejích prací je rovněž trauma a k němu se vážící falešné vzpomínky. Svoji teorii opírá Aleida Assmann o interdisciplinární přístup, odvolává se nejen na velké množství literárních inspirací, ale také na psychoterapii či neuropsychologii. Pozoruhodný je její přínos ohledně stabilizátorů vzpomínání.⁷³ Důležitý je pro ni v této souvislosti afekt, který umocňuje vnímání a konzervuje vzpomínkové fragmenty, které do úložné paměti vstupují jako části postrádající celek a poskládané mikropříběhy, které zde koexistují bez vzájemné provázanosti.⁷⁴ Aleida Assmann rozlišuje ve své teorii o prostorech vzpomínání funkční a úložnou paměť. Nejdůležitějšími rysy funkční paměti je její spojitost se skupinou, selektivita či orientace na budoucnost. Naproti tomu historické vědy

⁶⁷ ŠUBRT, J. *Sociologický přístup k otázce paměti*, s. 143.

⁶⁸ FERENCOVÁ, Michaela a Jana NOSKOVÁ. *K otázce studia paměti a města*, in: Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.-21. století, s. 21-22. Brno: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2009.

⁶⁹ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a Marie JAISON. *Kolektivní paměť*, s. 123-135. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

⁷⁰ FERENCOVÁ, M. a J. NOSKOVÁ. *K otázce studia paměti a města*, s. 22.

⁷¹ Tamtéž, s. 22-23.

⁷² ASSMANN, A. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*, s. 279.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, s. 294.

představují paměť druhého řádu, která pojímá vše, co se vytratilo z jejího živoucího vztahu k přítomnosti, tuto paměť nazývá Aleida Assmann pamětí úložnou.⁷⁵

Na Halbwachsovu koncepci navázal francouzský historik Pierre Nora svou prací *Les lieux de mémoire*,⁷⁶ který kolektivní paměť chápal jako konstrukt sociálních, politických, nacionálních, náboženských a dalších skupin, přičemž podstatný pro něj nebyl fakt, že je tato paměť komunikována, ale to, že se manifestuje v určitém prostoru, tzv. místech paměti. Primárním předmětem Norova zájmu bylo právě studium míst paměti, a to jak v topografickém, tak i symbolickém smyslu, v nichž se podle jeho slov kolektivní paměť materializuje.⁷⁷ Skupina vědomě do míst paměti umisťuje své vzpomínky, které jsou důležité pro její identitu a nechce, aby byly zapomenuty. Místa paměti, které označují živoucí pouto mezi přítomností a minulostí, mají dle Nory tři základní roviny, materiální, symbolickou a funkční, které jsou do různé míry zastoupeny současně.⁷⁸ Nositelem paměti mohou být nejen pomníky, památníky, muzea, ale např. i krajina, ulice či jednotlivé budovy.

Michaela Ferencová a Jana Nosková upozorňují na metodologické problémy ve zkoumání kolektivní paměti a kladou si otázku, zda je vůbec možné vymezit kolektivní paměť jako entitu.⁷⁹ Kolektivní paměť dle výše zmíněných autorek nelze paušálně přisuzovat určitým sociálním skupinám. Většinou se jedná o rozšířené zprostředkované představy o minulosti, které se určité skupině přiřazují jako součást její historie. Všichni lidé z určité skupiny nemohli zažít stejné momenty, zkušenost skupiny se skládá ze souboru představ, které se šíří organizovaným způsobem pomocí různých sociálních mechanismů.⁸⁰ Jeffrey K. Olick odlišuje v této souvislosti kolektivní paměť skupiny (collective memory) od tzv. sebrané/shromážděné paměti (collected memory). Sebraná paměť je založena na individuálním principu, představuje sebrané vzpomínky členů skupiny.⁸¹ Naproti tomu kolektivní paměť souvisí s kolektivní reprezentací a sdílenou identitou. Je lokalizována v tradici, jazyku, umění apod.⁸²

⁷⁵ ASSMANN, A. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*, s. 151.

⁷⁶ NORA, Pierre. *Les Lieux de mémoire*. Paris: Gallimard, 1986.

⁷⁷ ŠUBRT, J. *Sociologický přístup k otázce paměti*, s. 147.

⁷⁸ NORA, P. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, s. 14.

⁷⁹ MICHELA, Miroslav. *Paměťová studia*, in: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, s. 624. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.

⁸⁰ FERENCOVÁ, M. a J. NOSKOVÁ. *K otázce studia paměti a města*, s. 25-26.

⁸¹ OLICK, Jeffrey K. *Collective Memory: The Two Cultures*. *Sociological Theory*. Washington: American Sociological Association, 1999, roč. 17, č. 3, s. 338.

⁸² Tamtéž, s. 336.

Kolektivní paměť je důležitou součástí konstruování kolektivní, národní identity. Vzpomínáním na svou minulost si národ ospravedlňuje svou existenci v přítomnosti i v budoucnosti. Postkomunistické režimy střední Evropy budovaly svou národní identitu na odvržení socialistické minulosti, které bylo podpořeno oficiálními gesty v podobě přejmenování státu, změny státních znaků, přejmenování míst, strhávání pomníků, soch apod.⁸³ Přední autorkou, která se zabývá vztahem Čechů ke komunistické minulosti je francouzská historička Françoise Mayer. Ve své knize *Češi a jejich komunismus* představila reflexi české historické paměti komunismu, formující se v průběhu 90. let 20. století. Dle Mayer se v českém prostředí střetávají tři základní diskurzy minulosti – diskurz politických vězňů 50. let, diskurz disentu 70.–80. let a diskurz nomenklaturních normalizačních komunistů. Nahlížení na českou komunistickou minulost se liší i dle míry akcentování různých aspektů minulosti, podle kterých se následně určuje, kdy, kde a jak bude minulost zmiňována, vyvolávána a zpřítomňována. Různou mobilizací těchto aspektů (oslavování hrdinství, připomínání úspěchů i tragických okamžiků apod.) se tvoří kolektivní paměť a vztah společnosti k minulosti.⁸⁴ Pro střední Evropu je typický jev tzv. „individualizace provinění“, s čímž souvisí mobilizace minulosti skrze veřejné zpochybňování a pranýřování za osobní chyby z minulosti, které se v České republice, resp. Československu, dělo prostřednictvím různých afér, lustračních zákonů či neřízeným šířením seznamu agentů. Pro vyrovnání se s komunistickou minulostí tedy nestačilo „pouhé“ odsouzení komunismu jako ideologie a režimu, nýbrž každý musel mít „v pořádku“ i svou osobní minulost.⁸⁵ Françoise Mayer se nadále v knize především zabývá interpretačními rámci, které představují propojení oficiálního politického rámce se vztahem k minulosti různých skupin (komunisté, normalizátoři, disidenti, političtí vězni, agenti a historici), které se v tomto rámci pohybují. Historik Michal Kopeček kritizuje zaměření Françoise Mayer pouze na výrazné společenské skupiny a vytýká jí opomíjení většinové společnosti, které Mayer synonymicky označuje jako mlčící většinu či šedou zónu.⁸⁶

⁸³ MAYER, F. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, s. 19.

⁸⁴ Tamtéž, s. 9-10.

⁸⁵ Tamtéž, s. 10-11.

⁸⁶ KOPEČEK, Michal. Recenze: Françoise Mayer, *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita. Dějiny – Teorie – Kritika*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2010, roč. 1, s. 151.

Vývoj české architektury v letech 1945–1989

Během druhé světové války, která vedla k téměř úplnému zastavení stavební činnosti, se architekti navraceli k otázkám teoretické povahy. V této době vznikaly publikace, které byly z větší části vydané až po válce, a které následně ovlivnily architektonickou diskuzi konce čtyřicátých let.⁸⁷ Mezi témata takových diskuzí patřila především otázka regulačních plánů měst a obcí, otázka bytové situace i kritika předválečného funkcionalismu. K nim se po válce ještě připojila potřeba poválečné rekonstrukce země. Krátké poválečné období mezi lety 1945–1948 však poskytlo příliš málo času na rozvinutí přirozené poválečné proměny moderní architektury.

V červenci 1945 bylo obnoveno vydávání některých spolkových časopisů, např. časopisu *Architektura ČSR*,⁸⁸ který se stal hlavním médiem informujícím o znovuoživeném architektonickém dění v Československu. Tento časopis v létě 1945 informoval o shromáždění obnoveného a rozšířeného Bloku architektonických pokrokových spolků (BAPS),⁸⁹ který se ve své rezoluci hlásil k účasti na budování nového státu a na jeho socialistické přestavbě, která „*musí být jednotně organizována*.“⁹⁰ Požadavek centrálního plánování vyšel z ideálů moderní architektury, která by měla sloužit nejen vyšším vrstvám, nýbrž celé společnosti.⁹¹ Touha po zavedení centrálního plánování doprovázela společnost již od období velké hospodářské krize, neboť snahou společnosti bylo korigování přílišného liberalismu, zamezení nerovnoměrného vývoje průmyslových center a devastace krajiny. Tento vývoj následně podpořila válka a požadavek poválečné rekonstrukce Evropy.⁹²

⁸⁷ ŠLAPETA, Vladimír. *Stavby století*, in: *Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918-2018*, s. 16. Praha: Foibos, 2018.

⁸⁸ Časopis *Architektura ČSR* vznikl sloučením časopisů *Stavba*, *Stavitel* a *Styl* v roce 1939. Jeho vydávání bylo přerušeno v roce 1942 a opět obnoveno v červenci 1945. Do roku 1948 byl společně vydáván třemi organizacemi architektů – Klubem architektů, Sdružením architektů a Společností architektů. Od roku 1948 byla vydavatelem Unie architektů ČSR. Poslední číslo časopisu bylo vydáno v roce 1990.

⁸⁹ BAPS byl založen v roce 1934 a sdružoval některé československé architektonické spolky. Během 2. světové války fungoval v omezeném rozsahu a svoji činnost naplno obnovil v roce 1945, kdy se jeho hlavním iniciátorem stal Svaz socialistických architektů. V roce 1947 byla odtržením několika skupin z BAPSu založena politicky nevyhraněná organizace Unie architektů. Jejím vznikem BAPS zanikl, neboť se většina jeho členů přesunula do nově vzniklé organizace.

⁹⁰ STARÝ, Oldřich. *Spolupráce architektů na výstavbě státu*. *Architektura ČSR*. Praha: Klub architektů, Sdružení architektů, Společnost architektů, 1946, roč. 5, s. 6.

⁹¹ KRATOCHVÍL, Petr. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Tematická řada *Architektura*, s. 661. Praha: Paseka, 2009.

⁹² ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura čtyřicátých let*, in: *Dějiny českého výtvarného umění 1936/1958 (V)*, s. 32. Praha: Academia, 2005.

V říjnu 1945 byly znárodněny všechny větší podniky, čímž se architekti stali prakticky závislí na státních zakázkách. BAPS společně s orgány státní správy, především s Ústřední radou odborů a s KSČ, ve svých rukou soustředil většinu veřejných stavebních zakázek a v oblasti stavebnictví měl téměř úplnou hegemonii.⁹³ „*Architekti byli jedni z prvních tvůrčích představitelů kulturního života, kteří se prostřednictvím BAPSu kolektivně přihlásili k budovatelskému programu Komunistické strany Československa.*“⁹⁴ Vize BAPSu se shodovala s programem a činy KSČ a v některých aspektech, např. v požadavku dohledu nad nespolehlivými architekty bez stranického vedení, jej dokonce předbíhala.⁹⁵

Představitelé BAPSu věřili v nezastupitelný význam architektury pro hospodářský, politický a kulturní rozvoj státu. Mezi architekty se vžila představa o poslání architektury přetvářet svět a v jejich vlastních očích je tato představa stavěla do čela společenského vývoje.⁹⁶ „*Všude se musejí architekti uplatnit na vedoucích místech jako povolání organisátoři a tvůrci celistvosti veškeré práce. Poznání života v plné šíři potřeb lidu provádí všechnu jejich práci, která tím překračuje odborný rámec a dává jim oprávnění k tomu, aby řídili jednotlivé složky k jednotnému a krásnému dílu,*“⁹⁷ naléhal v úvodním projevu shromáždění BAPS dlouhodobý redaktor *Architektury ČSR* Oldřich Starý. Architekti začali rozvíjet vazby s hlavními politickými silami v zemi s vidinou uskutečnění svých předválečných tezí, týkajících se především jejich podílu na plánech obcí, regionů i celého státu. V popředí úvah stály především otázky územního a urbanistického plánování, sociální bytová výstavba, problémy racionalizace, standardizace a industrializace stavebních procesů, organizace a koordinace projekční práce architektů.⁹⁸ V duchu dialektického materialismu byla fyzická stránka architektury povýšena nad jejím konceptuálním obsahem. Svaz socialistických architektů, jako hlavní iniciátor BAPSu, propagoval architekturu spíše jako formu technické produkce než jako umění.⁹⁹ Všichni architekti, včetně nestraníků, podléhali stejným profesním normám a většina z nich přistupovala „*ke své práci v materialistickém rámci, který*

⁹³ HALÍK, Pavel. *Architektura padesátých let*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1936/1958 (V), s. 293. Praha: Academia, 2005.

⁹⁴ PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945–1977*, s. 15. Praha: Odeon, 1979.

⁹⁵ ZARECOR. Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945–1960*, s. 52. Praha: Academia, 2015.

⁹⁶ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 294.

⁹⁷ STARÝ, O. *Spolupráce architektů na výstavbě státu*, s. 4.

⁹⁸ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 293.

⁹⁹ ZARECOR. K. E. *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945–1960*, s. 48–51.

*upřednostňoval stavění před architektonickým diskurzem, neboť diskurz byl vnímán jako cosi abstraktního a nehmatatelného.*¹⁰⁰

Během roku 1946 byl státními plánovacími a statistickými úřady připraven dvouletý plán hospodářské obnovy poválečného Československa. Tato tzv. dvouletka probíhala v letech 1947–1948 a z hlediska architektury pro ni byla prioritní výstavba nových bytů a rekonstrukce poničených staveb. Přípustná byla pouze ta stavební činnost, která vedla ke splnění dvouletky, jiná stavební činnost byla povolena jen tehdy, pokud byly její náklady pokryté z místních zdrojů.¹⁰¹ Základním cílem dvouletky byla obnova dopravních a komunikačních sítí a podpora těžebního, hutního, chemického a strojírenského průmyslu. Proto se plánovaných 125 000 nových bytů mělo stavět téměř výhradně u důlních a průmyslových středisek.¹⁰² Oprava a modernizace dopravní a komunikační sítě v Československu vedla mimo jiné k novostavbám nádražních budov, např. v Praze na Smíchově (Jan Zázvorka, Jan Žák; 1947–1954), k výstavbě Štefánikova mostu (1949–1951) a železničního mostu v Braníku (známý jako Most Inteligence, 1949–1955) či k výstavbě nového křídla Československého rozhlasu v Balbínově ulici (Karel Tausenau, Václav Pavelka; 1947–1949).¹⁰³ Nejrozsáhlejší areály dvouletkových obytných domů vznikly v severomoravské a severočeské uhelné pánvi (sídliště Ostrava–Bělský les a Most). Architektonicky hodnotnější výstavbou byl např. kolektivní dům a sídliště Stalinových závodů v Litvínově (Václav Hilský, Evžen Linhart; 1946–1957). Idea kolektivního domu (tzv. koldomu) se jako jistý ideální předobraz socialistického bydlení objevila již ve třicátých letech. Z jednotlivých bytů byly vyčleněny některé jejich funkce, které byly soustředěny do společného zařízení domu, např. restaurace, prádelny apod. Toto řešení mělo usnadnit život obyvatelům domu a zajistit tak i menším bytům určitý komfort.¹⁰⁴ V Praze, která nebyla válkou příliš poničena a nesídlily zde podniky strategického významu, se nejdůležitějším poválečným sídlištěm stala strašnická Solidarita (František Jech, Hanuš Majer, Karel Storch; 1947–1949), na jejíž výstavbu byla do určité míry použita již zprůmyslněná technologie, díky které se tak stala jistým předchůdcem pozdější panelové výstavby.¹⁰⁵

Směr poválečné architektury byl udáván čelnými představiteli meziválečné avantgardy a nesl se ve znamení pozdního funkcionalismu. Ten korespondoval s posunem stylové

¹⁰⁰ ZARECOR, K. E. *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945-1960*, s. 22.

¹⁰¹ PECHAR, J. *Československá architektura 1945–1977*, s. 48.

¹⁰² ŠVÁCHA, R. *Architektura čtyřicátých let*, s. 52.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ KRATOCHVÍL, Petr a Tomáš WINTER. *Tragédie avantgardy*, in: *Dějiny umění v českých zemích 800–2000*, s. 852. Praha: Arbor vitae, 2017.

¹⁰⁵ ŠVÁCHA, Rostislav. *Dřevní sídliště*, in: *Paneláci 2*, s. 40. Praha: UPM, 2017.

orientace architektury západoevropských států, která byla inspirací pro většinu českých architektů. Západoevropská architektura byla v prvním poválečném desetiletí ovlivněna skandinávskou architekturou, ve které se zejména umírněný švédský funkcionalismus vyznačoval větší civilností a tradičností. Podoba tohoto skandinávského stylu vyplynula z kritických debat o ideálech, doktrínách a mezích funkcionalistické architektury, které představovaly jednu z myšlenkových dominant protektorátního a poválečného období.¹⁰⁶ Tento fakt byl podpořen už během války, když skandinávské časopisy byly v Československu jedinou dostupnou odbornou zahraniční literaturou.¹⁰⁷ Další tendencí, která se ocitla na tehdejší mezinárodní poli moderní architektury, byla otázka monumentalismu.¹⁰⁸ Projev monumentalismu¹⁰⁹ odpovídal i určitému patosu doby a podle architektů a teoretiků čtyřicátých let uspokojoval nároky, na které nestačil nebo je ignoroval funkcionalismus. Ve velmi umírněné podobě se tato tendence projevila při obnově vypálených Lidic (Václav Hliský, Zbyněk Jirsák, František Marek, Richard F. Podzemný, Antonín Tenzer; 1945–1961).¹¹⁰ Prvky umírněného funkcionalismu a nově vzniklého monumentalismu byly patrné i na dvou významných soutěžích, které byly vypsány pro léta 1946 a 1947 a ze kterých nakonec nebylo nic realizováno, a to soutěž na dostavbu Staroměstské radnice a soutěž na novou budovu Národního shromáždění na Letné.¹¹¹

Komunistický puč v únoru 1948 zastavil návrat české architektury na mezinárodní (západní) scénu. Zpočátku byli architekti přesvědčeni o změně k lepšímu, která konečně umožní rozkvet moderní architektury a naplnění představ a programových požadavků meziválečné Levé fronty.¹¹² Již v březnu 1948 byl ustanoven Ústřední akční výbor architektů ČSR, který vyhlásil potřebu likvidace všech soukromých architektonických spolků a institucí

¹⁰⁶ ŠVÁCHA, R. *Architektura čtyřicátých let*, s. 57-58.

¹⁰⁷ ZARECOR, K. E. *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945-1960*, s. 62.

¹⁰⁸ Viz. manifest Devět bodů o monumentalitě z roku 1943 (SERT, José Luis. LÈGER, Fernand a Sigfried GIEDION. *Nine Points on Monumentality*, in: *Architecture, You and Me. The diary of a development*, s. 48-51. Cambridge: Harvard University Press, 1958.)

¹⁰⁹ V československém prostředí se projevoval dvěma způsoby – první se odkláněl od klasicismu a navazoval spíše na lyrické formy kubismu, druhý naopak spojoval klasicismus s funkcionalismem, čímž vznikl tzv. klasicizující funkcionalismus. (ŠVÁCHA, R. *Architektura čtyřicátých let*, s. 65-66.)

¹¹⁰ KRATOCHVÍL, P. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, s. 662-663.

¹¹¹ BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století 1780-1980*, s. 372-374. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

¹¹² Skupina Levá fronta vznikla v roce 1929 sdružením představitelů socialisticky radikalizované avantgardní levice, která svým programem a zaměřením nahradila skupinu Devětsil. Vrcholem činnosti architektů Levé fronty bylo v roce 1932 uspořádání Sjezdu levých architektů, na kterém byl mj. vytyčen cíl založení Svazu socialistických architektů, který vznikl v roce 1933. (PECHAR, J. *Československá architektura 1945–1977*, s. 20.)

a vytvoření tzv. národních architektonických ateliérů.¹¹³ V září byla v rámci generálního ředitelství Československých stavebních závodů zřízena celostátní projektová organizace Stavoprojekt, která byla v prosinci schválena hospodářskou a kulturní radou ÚV KSČ.¹¹⁴ Stavoprojekt architektům sliboval zajištění průběžných zakázek, dostatečné vazby na potřebné specialisty, a také dostatek času na studium, což v prvních letech své existence skutečně plnil.¹¹⁵ V lednu 1949 zanikly soukromé architektonické ateliéry a architekti tak byli nuceni vstoupit do Stavoprojektu, který měl rázem přes 1200 zaměstnanců a projektový ústav v každém kraji. Během roku 1948 se Unie architektů ČSR včlenila do Svazu československých výtvarných umělců (SČSVU), čímž se architektonická tvorba zapojila do programu zestátněné stranické kultury jako jedna z disciplín umění. Stavoprojekt dohlížel nad pracovní, pragmatickou stránkou práce, SČSVU spíše nad stránkou ideovou a uměleckou.¹¹⁶ V dubnu 1949 vznikl Studijní a typizační ústav v Praze (STÚ), do kterého byly sloučeny všechny dosud odděleně působící typizační a normalizační útvary, které vznikaly v průběhu roku 1948 v rámci Stavoprojektu.¹¹⁷ Vznik STÚ navázal na vydání základní směrnice KSČ z března 1949, která vyžadovala zprůměrnění stavebnictví s přechodem na hromadnou typizovanou výstavbu bytů a objektů občanského vybavení.¹¹⁸

Únorem 1948 se pro architektky zdánlivě naplnily jejich dávné ideje. Architekti se stali jednou z nejdůležitějších složek při budování nového socialistického státu, ke kterému se manifestačně přihlásili v dubnu 1948 na Sjezdu národní kultury.¹¹⁹ Státem vytvořené architektonické ateliéry navíc pro ně představovaly vítanou změnu v podobě jistoty platu a bezpečnosti financování projektů.¹²⁰ Brzy ovšem začaly Stavoprojekty tvorbu architektů omezovat a situace pro ně začala být odlišná od té, jakou ve svém počátečním nadšení očekávali.¹²¹ Stavoprojekty se staly mocenským nástrojem, který od počátečního stylového usměrňování architektonické tvorby začal architektonickou tvorbu omezovat a architekta

¹¹³ Prohlášení Ústředního akčního výboru architektů ČSR. *Architektura ČSR*. Praha: Ústřední akční výbor architektů ČSR, 1948, roč. 7, s. 42.

¹¹⁴ PECHAR, J. *Československá architektura 1945–1977*, s. 49.

¹¹⁵ SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Úvod*, in: *Praha 1945–2003. Kapitoly z poválečné a současné architektury*, s. 6. Praha: Libri, 2006.

¹¹⁶ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 301.

¹¹⁷ PECHAR, J. *Československá architektura 1945–1977*, s. 22.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 50.

¹¹⁹ STARÝ, Oldřich. Poučení ze Sjezdu národní kultury. *Architektura ČSR*. Praha: Ústřední akční výbor architektů ČSR, 1948, roč. 7, s. 122.

¹²⁰ ZARECOR, K. E. *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945–1960*, s. 110.

¹²¹ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 297.

z tvůrčí osobnosti degradoval do pozice „výrobního pracovníka, nuceného ke stále zvyšované produktivitě práce.“¹²²

První dva roky komunistické nadvlády v ČSR se architektura nesla v poválečném trendu. V odborných a uměleckých časopisech se sice častěji začaly objevovat články přejímané ze sovětského tisku o sovětské architektuře a socialistickém realismu,¹²³ ale s přímou aplikací tohoto stylu se zpočátku příliš nespěchalo. Až do roku 1950 nebyly estetické otázky pro hledání nového socialistického slohu oficiální prioritou.¹²⁴ Architekti bývalé avantgardy se snažili interpretovat metodu socialistického realismu tak, aby odpovídala jejímu racionálnímu funkcionalistickému konceptu.¹²⁵ Funkcionalismus byl odsouzen většinou poválečné generace architektů i některými představiteli meziválečné avantgardy jako dědictví kapitalistické společnosti. Nadále však přetrvávalo „vědomí, že funkcionalismus dospěl k některým vědeckým a technickým předpokladům platným pro architekturu socialistické společnosti.“¹²⁶ V této době také pokračovaly poválečné diskuze o nové podobě architektury a jejího navázání na architekturu Sovětského svazu, jak dokládají slova šéfredaktora Oldřicha Starého: „Architektura SSSR je důležitým a vynikajícím poučením i pro nás v dnešním stadiu naší cesty k socialistickému realismu. Pro rozbor a pochopení tvůrčích method, nikoliv pro mrtvou aplikaci a napodobení. Máme odlišnou národní tradici – však naše zřízení, náš život, naše touhy a plány jsou blízké. Nebudeme kopírovat, ale budeme se poučovat.“¹²⁷

Po dvouletém plánu se podle sovětského vzoru připravil plán pětiletý (tzv. první pětiletka) na léta 1949–1953. Dvouletka, která skončila v roce 1948, byla již od začátku odsouzena k neúspěchu. Nedostatek času neumožnil její adekvátní přípravu, vázlo provázání se stavební výrobou i přihlížení k požadavkům místních samospráv, nebylo dostatek stavebních dělníků ani řemeslníků. Největší slabinou dvouletého plánu byla nedostatečná míra

¹²² SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Padesátá léta*, in: Česká architektura 1945–1995, s. 30. Praha: Obec architektů, 1995.

¹²³ Socialistický realismus bývá posměšně nazýván „sorelou“, což byla původní ironická zkratka slov – socialistický, realismus a Lakomý, přičemž Zdeněk Lakomý byl představitelem loajálních architektů socialistického realismu. Označení „sorela“ nejspíše jako první použil architekt meziválečné avantgardy Josef Havlíček. Dále se tento výraz rozšířil mezi architekty a výtvarníky, kteří jím demonstrovali svůj negativní postoj k socialistickému realismu. (ZARECOR. K. E. *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945-1960*, s. 154.)

¹²⁴ ZARECOR. K. E. *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945-1960*, s. 104.

¹²⁵ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 299.

¹²⁶ PECHAR, J. *Československá architektura 1945–1977*, s. 24.

¹²⁷ STARÝ, Oldřich. Poučení architektů ze článku J. V. Stalina „Marxismus v jazykovědě“. *Architektura ČSR*. Praha: Unie architektů ČSR, 1950, roč. 9, s. 304-305.

centralizace, kterou se ve stavebnictví nepodařilo prosadit.¹²⁸ Znárodněné stavebnictví tvořilo pouhých 5 % z celkové kapacity všech podniků. Právě soukromé firmy a ateliéry, které nepodlehly znárodnění, byly po únoru 1948 osočovány z maření plánu a v řadách nekomunistických stran Národní fronty byli hledání političtí viníci. Situace v architektuře začala kopírovat obecný politický vývoj, kdy komunisté přistoupili ke znesvéprávnění ostatních stran Národní fronty a diskreditaci jejich představitelů jakožto příslušníků reakce.¹²⁹

Na jaře roku 1949 proběhla v Praze výstava *Architektura národů SSSR*, která měla předvést významná díla sovětské architektury. Reakce bývalých avantgardistů byly rozpačité, zatímco mladí architekti jako čerství absolventi již zpolitizovaných vysokých škol, kteří nebyli zatíženi myšlenkami avantgardy, začali považovat sovětské příklady a metody za jediný možný vzor pro socialistickou výstavbu Československa. Jejich zkušenost se ovšem zakládala pouze na znalosti ruského jazyka, sovětských pramenů a ideologie socialistického realismu, profesní zkušenost byla téměř nulová.¹³⁰ Celá výstavba a plánování byly závislé právě na architektech bývalé avantgardy, která i přes určité výtky setrvala u svých stylů a k socialistickému realismu se příliš nepřikláněla. Až do roku 1950 tak probíhala jakási vyčkávací válka.¹³¹ V roce 1950 pronesl Ladislav Štoll proslulý projev, v němž zhodnotil moderní kulturu a odsoudil jejího hlavního iniciátora Karla Teigeho jako škůdce, který ji zbavil pokrokového obsahu.¹³² Projev postihl všechny oblasti moderní kultury. Téhož roku byla vydána stať *K situaci v české architektuře*¹³³ v časopise *Tvorba, týdeník pro kulturu a politiku*, ve kterém autoři označují Karla Teigeho, Jaromíra Krejčara, Ladislava Žáka a Le Corbusiera za největší nepřátele české architektury. Byl zde rovněž vytyčen program nutnosti následování sovětských vzorů. Tato stať se stala impulsem k urychlení sovětizace české architektury. Funkcionalismus byl odsouzen jako dědictví kapitalismu a někdejší avantgardní architekti označeni za nositele „kosmopolitního bacilu.“¹³⁴ Od této doby se i v Československu začala budovat architektura dle Stalinovy teze – architektura má být socialistická svým obsahem a národní svou formou. Přešlo se na tzv. sovětský model. Hlavními inspiračními zdroji v českých podmínkách byla architektura období národního obrození jako nejpokrokovějšího období českých dějin, lidová architektura a též architektura Sovětského svazu, zejména architektura urbanistických

¹²⁸ ZIKMUND, Jan. „Co je to? Má to dvě kola a dvě brzdy a přece včas dojede.“, in: *Architektura v přerodu. 1945-1948. 1989-1992*, s. 20-23. Praha: ČVUT, 2019.

¹²⁹ Tamtéž, s. 29.

¹³⁰ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 299-300.

¹³¹ Tamtéž, s. 302.

¹³² ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za socialistickou poezii*, s. 65. Praha: Orbis, 1950.

¹³³ ČERNÝ, Antonín. HLAVSA, Jan a Jiří KLEN. *K situaci v naší architektuře. Tvorba, týdeník pro kulturu a politiku*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, roč. 19, s. 529-530, 559-560, 581-583.

¹³⁴ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 302.

ansámblů. Socialistický realismus měl být založen na srozumitelnosti architektonických forem vzniklých v pokrokových epochách národních dějin.¹³⁵ Nikomu však nebylo příliš jasné, co doktrína socialistického realismu pro architekturu (i pro jiná odvětví umění) znamená. Literární kritik Václav Černý se ve svých pamětech vyjádřil k socialistickému realismu takto: „*Poklonil bych se po pás, v úctě bych poklekl před tím, kdo by mně, než se dostaví konec mých dnů, přesně vysvětlil, co to je, ten socialistický realismus.*“¹³⁶ Obecným požadavkem srozumitelnosti se tak stal návrat k historizující architektuře.¹³⁷

Výrazný obrat přinesl rok 1951, kdy se chystala výstavba ostravské aglomerace. Vyřešení otázky bydlení byl primární ideový úkol, neboť bytová krize v průmyslových oblastech nadále přetrvávala. Svaz československých výtvarných umělců vydal provolání *Do boje za vybudování nové Ostravy*,¹³⁸ v němž prohlašuje, že výstavba Ostravy pomůže rozvinout metodu socialistického realismu a proboujet ideje socialistické architektury. Ostravská aglomerace byla pojata jako soustava satelitních měst okolo centra Ostravy. Nejvýznamnějšími městy se měla stát Nová Ostrava–Poruba, Šumbark–Bludovice (Havířov) a Karviná. Vrcholného architektonického výrazu se dostalo zejména Porubě, i když se z původního plánu uskutečnil pouze fragment.¹³⁹ Urbanistická kompozice Poruby (Vladimír Meduna a kol.; 1951–1956) opouští funkcionalistická rozvolněná schémata a vrací se k blokové zástavbě s uzavřenými náměstími a s veřejnými budovami, tzv. architektuře ansámblů. Na průčelí budov se kombinují klasicistní a renesanční prvky se sgrafity výjevů ze života pracujícího lidu. „*Palácová architektura budov, akcentovaná rizality s klasicistními pilastry, balustrádami a věžičkami, je koncipována spíše jako kulisa manifestačních průvodů než průčelí domů k bydlení.*“¹⁴⁰

V roce 1952 absolvovala delegace československých architektů studijní cestu do Sovětského svazu. Po této cestě se začalo uvažovat o vybudování staveb sovětského typu, např. výškových věžových budov, i v Praze. Jediným věžovým domem sovětského typu, který byl v Československu postaven, je hotel International (František Jeřábek a kol.; 1952–1957) v pražských Dejvicích. Původně se mělo jednat o společenský dům pro armádu, ale již v průběhu projektování se jeho funkce změnila na luxusní hotel. Jedná se o objekt vyznačující

¹³⁵ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 305-307.

¹³⁶ ČERNÝ, Václav. *Paměti III. 1945–1972*, s. 228. Brno: Atlantis, 1992.

¹³⁷ KRATOCHVÍL, P. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, s. 663.

¹³⁸ Výtvarní umělci do boje za vybudování nové Ostravy. Provolání Svazu československých výtvarných umělců. *Architektura ČSR*. Praha: Unie architektů ČSR, 1951, roč. 10, s. 201.

¹³⁹ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 320.

¹⁴⁰ KRATOCHVÍL, P. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, s. 665.

se stupňovitou kompozicí s ústřední zdobnou věží, jejíž architektonická výzdoba čerpá motivy z české renesance. Pokusy ovládnout panorama Prahy výškovými budovami po vzoru Moskvy se neprosadily. Jediným monumentem z této doby, který vyčníval nad vším ostatním, se stal Stalinův pomník na Letné (Otakar Švec, Jiří a Vlasta Štursovi; 1950–1955; odstraněn 1962). Monumentálních staveb, které byly postavené v socialistickém realismu a které by tak reprezentovaly moc státu, bylo postaveno málo.

Český socialistický realismus se na rozdíl od jiných zemí vyznačuje menší monumentálností, větší hravostí, barvitostí a malebností, resp. „vyšší formou humánnosti.“¹⁴¹ Znovu se vytvořila představa architektury jako Gesamtkunstwerku,¹⁴² jen tentokrát socialistického. Architekti na stavbách spolupracovali s malíři a sochaři, kteří stavbu doplňovali o sgrafita, reliéfy, samostatné sochy apod. Výtvarná podoba stavby měla svou názornou ikonografií ilustrovat její ideologické poslání. Zároveň si architekti využíváním tohoto názornějšího prostředku pomáhali, aby zajistili splnění nároků na obsahovou a ideovou stránku stavby.¹⁴³

Mnozí architekti se odmítli podrobit diktátu ideologie a hledali východisko v zakázkách, kde se metoda socialistického realismu prosazovala s menší intenzitou. Bylo tomu např. při projektování průmyslových a zemědělských staveb, kde se i přes nápor ideologie respektovala inženýrská věcnost (např. přehradní systémy na Vltavě), či při rekonstrukci historických staveb (např. obnova Karolina – Jaroslav Fragner; 1945–1968, znovupostavení Betlémské kaple v Praze – Jaroslav Fragner; 1948–1954). V pozdější fázi socialistického realismu nebyl již kladen takový požadavek na zdobnost a architekti se mohli přiklonit spíše ke stylu klasicismu, jako v případě pražského hotelu Jalta (Antonín Tenzer; 1954–1956).¹⁴⁴ Hotel se harmonicky včleňuje do uliční fronty Václavského náměstí a architektonický dekor je na této stavbě plně odideologizovaný.

V roce 1953 se v Praze konala I. celostátní konference delegátů československých architektů. Na této konferenci se měl architektonický svaz osamostatnit od Svazu československých výtvarných umělců a také si měl vytyčit svůj nový ideový a pracovní program. Hlavním programem konference se však nakonec stala veřejná sebekritika některých architektů, kteří se ještě v létě 1953 po Stalinově smrti vyzpovídali ze své předcházející

¹⁴¹ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 323.

¹⁴² Jednotné, do detailu propracované architektonické dílo, jehož jednotlivé složky (od konceptu stavby až po výtvarné detaily) jsou navrženy tak, aby vytvořily dojem kompaktního uměleckého díla.

¹⁴³ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 323–325.

¹⁴⁴ KRATOCHVÍL, P. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, s. 665.

funkcionalistické, kosmopolitní tvorby a ovlivnění Karlem Teigem. Pro poměry vypjatého stalinismu bylo totiž příznačné, „že příčiny všeho zla se vždycky svalovaly na přežívání racionalistického funkcionalismu, na nízkou ideovou vyspělost architektů a na nedostatečné poučení ze sovětských zkušeností.“¹⁴⁵

Ideologický vliv v architektuře se až do sklonku roku 1954 neustále stupňoval. Teprve moskevský projev Nikity S. Chruščova *O odstranění zbytečností při projektování a provádění staveb* z prosince 1954 vedl k názorové změně a postupnému opouštění historizujících vzorů. Nejen pod ideologickým, ale především pod ekonomickým nátlakem se do popředí naopak dostala otázka typizace a industrializace stavebnictví, která více reflektovala potřebu levnějšího a rychlejšího stavitelství. V duchu metody socialistického realismu se v Československu stavělo až do konce padesátých let, kdy se dokončovaly starší projekty, tentokrát již oproštěné od zbytečných dekorací. V roce 1956 byl Chruščovem odsouzen kult osobnosti, čímž nastalo jisté uvolnění v kulturním i občanském životě a byla zahájena pomalá liberalizace politických poměrů. Česká architektura mohla alespoň v malé míře navázat na nové světové trendy a obnovit sounáležitost s funkcionalistickými tradicemi.

V průběhu roku 1955 se začaly v odborných časopisech objevovat články informující o odklonu architektury od socialistického realismu a postupnému otevírání se západním trendům. V únoru 1956 vyšla v periodiku *Československý architekt*¹⁴⁶ zpráva o obnovení spolupráce se CIAM¹⁴⁷ a v prvním čísle *Architektury ČSR* z téhož roku se poprvé objevily i příklady západní architektury. Na jaře roku 1956 se konala ustavující schůze Svazu architektů ČSR, na které, v rámci svého úvodního projevu, označil předseda Svazu Jaroslav Fragner sorelu za „bludiště zlých omylů a chyb.“¹⁴⁸ V srpnu téhož roku se konal Mezinárodní kongres moderní architektury (CIAM) v Dubrovniku, kterého se po devítiletém přerušení mohli zúčastnit i zástupci československých architektů.

¹⁴⁵ HALÍK, P. *Architektura padesátých let*, s. 316-317.

¹⁴⁶ STRÁNÍK, Karel. Navazujeme opět na spolupráci se CIAM. *Československý architekt*. Praha: Svaz architektů, 1956, roč. 2, č. 4, s. 4.

¹⁴⁷ První Mezinárodní kongres moderní architektury (Congrès International d'Architecture Moderne – CIAM), organizovaný především Le Corbusierem a Sigfriedem Giedionem, se konal v roce 1928 v La Sarraz. Cílem kongresu bylo založení organizace, která bude hájit a propagovat zájmy moderní architektury proti akademickým tendencím. Československá skupina CIAM byla založena až v roce 1930, i když se s československou účastí počítalo již od počátku organizace. Jádro skupiny tvořily levicovní architekti, kteří se shlukovali kolem Karla Teigehe a byli zároveň součástí Levé fronty. V roce 1955 byla obnovena spolupráce na jednání CIAM v La Sarraz.

¹⁴⁸ STARÝ, Oldřich. Ustavující konference Svazu architektů ČSR. Nástupem k vyšší etapě socialistické architektury. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1956, roč. 15, s. 129.

Ideologicky pojímaná architektonická tvorba nevyzrála bezprostředně po Chruščovově projevu a její ústup se projevil až v polovině 60. let. V roce 1957 proběhla v *Architektuře ČSR* diskuse s tématem *Jaké poučení z vývoje západní architektury vyplývá pro naši práci*. I když se jednotlivé příspěvky nesly především v budovatelském duchu, je zde velmi patrné probíhající uvolnění poměrů, které se projevuje v otevřenosti a kritičnosti některých diskutujících.¹⁴⁹ Většina diskutujících ovšem poukazovala na to, že se „nesmí opomíjet negativní jevy kapitalismu, jako je nezaměstnanost, vykořisťování, kolonialismus, slumy, chorobný individualismus, technicismus, snobismus made in west nebo příznaky estetického zahánění, kterými v očích českých ideologů nejvíce trpěla Le Corbusierova tvorba ve stylu nového brutalismu.“¹⁵⁰

S vyhlášením druhého pětiletého plánu v roce 1956 a vydáním směrnice XI. sjezdu KSČ v červnu 1958 došlo k urychlení hromadné industrializace stavebnictví a jeho propojení s ostatními odvětvími národního hospodářství.¹⁵¹ Pokračující prioritou bylo zlepšení bytové situace, při které mělo zprůmyslněné stavebnictví hrát hlavní roli. Za účelem zlepšení bytové otázky se do architektury vnášely principy typizace a prefabrikace již od přelomu 40. a 50. let, jejichž výsledkem byly první sériově vyráběné panelové domy typu G v Praze (1955–1956) od zlínských architektů Hynka Adamce a Bohumíra Kuly. V roce 1956 byl v *Architektuře ČSR* vydán článek architekta Jana Zavadila, který poukázal na nedostatečné zrychlení a zlevnění stavebních prací v případě domů typu G.¹⁵² Pro směrnici KSČ z roku 1958, obsahující požadavek moderního bytu pro každou rodinu do roku 1970, se tedy ukázal panelový dům typu G jako nedostatečný. V několika městech se postavily experimentální bytové stavby, které ověřovaly nové technické konstrukce, a které měly projít na konci roku 1960 tzv. celostátní diskuzí o bydlení.¹⁵³ Experimentální bytové domy byly postavené mezi léty 1959–1960 v Praze na Invalidovně, v Brně, Zlíně a některých dalších městech. Spíše než experimentálními stavbami, s výjimkou pražské Invalidovny, byla následující hromadná výstavba panelových sídlišť ovlivněna skupinou architektů kolem Františka Feistnera, která vypracovala na jaře 1961 projekty nové typové řady T 0 B, podle které se stavěla sídliště 60. let.¹⁵⁴ Kvalita výstavby experimentálních bytových sídlišť a domů, odpoutávající se

¹⁴⁹ Příspěvek k anketě: „Jaké poučení z vývoje západní architektury vyplývá pro naši práci“.

Architektura ČSR. Praha: Svaz architektů ČSR, 1957, roč. 16, s. 146-149, 229-253.

¹⁵⁰ ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura 1956–1963*, in: Ohniska znovuzrození, s. 248. České umění 1956–1963. Praha: Galerie hl. m. Prahy, 1994.

¹⁵¹ PECHAR, J. *Československá architektura 1945–1977*, s. 29.

¹⁵² ZAVADIL, Jan. Rozbor a technicko-hospodářské vyhodnocení vývojových konstrukčních systémů. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1956, roč. 15, s. 108-112.

¹⁵³ ŠVÁCHA, Rostislav. *Sídliště pionýrské etapy*, in: Paneláci 2, s. 96-97. Praha: UPM, 2017.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 97.

od socialisticko-realistických schémat, navrátila českou architektonickou tvorbu ke kvalitě viděné naposledy během dvouletky. Jejich kompozice uspořádání se pomalu navrátila ke znovunalezeným ideálům modernosti.¹⁵⁵

Průlomem v navázání české architektury na předválečnou tradici a její navrácení na západní scénu se stala československá účast na Expo 58 v Bruselu. O československé účasti na první poválečné světové výstavě Expo bylo rozhodnuto vládním usnesením 26. října 1955. V roce 1956 byla vypsána soutěž na projekt československého pavilonu, do které bylo vyzváno osm architektů či architektonických týmů.¹⁵⁶ Jednotlivé soutěžní návrhy vypovídaly o rozpačitosti československé architektury kolem poloviny 50. let. Političtí představitelé sice zkritizovali architekturu historismu a socialistického realismu, ale nestanovili její další směřování.¹⁵⁷ Poprvé v dějinách světových výstav Expo měly všechny zúčastněné země tvořit pod scelujícím humanistickým tématem *Bilance světa pro svět lidštější*. Jednotlivé pavilony ale svými tématy spíše reflektovaly bipolární rozdělení světa a svou účast na Expo využily pro možnost agitace a mírového ideového soupeření.¹⁵⁸ Pro československý pavilon byl Jindřichem Santarem na základě původního libreta od Adolfa Hoffmeistera vypracován scénář s názvem *Jeden den v Československu* se třemi hlavními částmi *Práce – Odpočinek – Kultura*, které měly následně obsahovat dvanáct expozic. Pavilon měl svým tématem představovat okouzující iluzi československé každodennosti, propagovat přednosti života v socialismu a nevypovídat o reálné a tíživé situaci v Československu.

Ve dvoukolové vyzvané soutěži na československý pavilon vyhrál návrh od architektonického týmu Cubr – Hrubý – Pokorný, který reflektoval dobový trend industrializace, prefabrikace a montáží v architektuře.¹⁵⁹ Architekti navrhli pavilon na půdorysu obráceného písmene L, který tvořily tři hlavní dvoupodlažní krychle s pevným neprůhledným pláštěm z pěněného skla, spojené prosklenými galeriemi. Každý ze tří kubusů obsahoval jednu ze tří hlavních částí expozic. Na nádvoří československého pavilonu byla umístěna půdorysně půlkruhová restaurace, což vytvořilo zajímavý tvarový kontrast k celkové ortogonalitě. Restaurace se sadovou úpravou navíc sloužila jako intimnější doplněk k rozlehlým výstavním

¹⁵⁵ ŠVÁCHA, R. *Sídliště pionýrské etapy*, s. 100.

¹⁵⁶ Soutěžní návrhy byly publikovány v knize: SANTAR, Jindřich. *EXPO 58. Světová výstava v Bruselu*, nestr. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961.

¹⁵⁷ STRAKOŠ, Martin. *Architektura Expo 58 v Bruselu a československý pavilon*, in: Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě EXPO 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let, s. 91-92. Praha: Arbor vitae, 2008.

¹⁵⁸ KRAMEROVÁ, Daniela a Vanda SKÁLOVÁ. *Realita bruselského snu*, in: Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě EXPO 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let, s. 17. Praha: Arbor vitae, 2008.

¹⁵⁹ ŠVÁCHA, R. *Sídliště pionýrské etapy*, s. 96.

halám. Československý pavilon byl od sousedních pavilonů oddělen alejemi vzrostlých stromů, díky kterým byla vytvořena útulná kompozice. Před vstupem dominovalo sousoší Vincence Makovského *Nový věk* a model Kaplanovy turbíny. Celý pavilon měl velmi jednoduchou a lehkou konstrukci, která dávala vyniknout vnitřním expozicím a zároveň následně umožňovala snadný převoz pavilonu do Prahy.¹⁶⁰

Cílem autorů pavilonu bylo maximální prolnutí interiéru s exteriérem a vytvoření syntézy umění a architektury. „*Chtěli jsme vytvořit komplexní dílo, vyplývající z co nejširší spolupráce s malíři, sochaři a grafiky [...] to mělo vliv na vytvoření vnitřní i vnější architektury našeho pavilonu. Snažili jsme se postupovat tak, aby vlastní architektura byla především vhodným rámcem pro umělecká díla, která měla být jeho náplní,*“¹⁶¹ uvedli autoři pavilonu. K dotvoření náplně pavilonu bylo přizváno několik dalších architektů a výtvarníků, kteří především díky účasti scénografů Františka Tröstra a Josefa Svobody vytvořili moderní expozice inspirované jevištním výtvarnictvím.¹⁶² Cesta expozicí využívala dynamických efektů, střídání monumentálních a intimních prostor, vizuálního kontaktu s exteriérem a uzavřeností prostoru, využívání světelných efektů i protikladu světla a šera.¹⁶³ Pocit z československého pavilonu umocnil i doprovodný experiment v podobě *Laterny magiky* od Alféda Radoka a Josefa Svobody a polyekranu autorů Emila Radoka, Josefa Svobody a Jana F. Fischera. Autorům československého pavilonu se podařilo vytvořit *Gesamtkunstwerk*, ideální souhru všech druhů umění, kdy architektura a expozice tvořily harmonický celek. To dobově reflektoval i vedoucí výtvarné složky malíř Alois Fišárek: „*Těžko by se dala vést dělící čára, kde končí práce architekta a začíná působit výtvarník.*“¹⁶⁴

Československý pavilon slavil na světové výstavě obrovský úspěch. Všechny exponáty přihlášené do soutěže byly oceněny a celý pavilon získal nejvyšší ocenění Zlaté hvězdy za nejlepší pavilon na Expu 58. Pavilon byl oceňován v domácím i zahraničním tisku. Díky neúnavné snaze autorů pavilonu se podařilo prosadit originální, moderní a ucelenou výstavní

¹⁶⁰ V roce 1960 byl pavilon převezen do Prahy. Výstavní objekty byly umístěny do tehdejšího Parku kultury a oddechu Julia Fučíka, kde sloužily dalším expozicím. Objekt restaurace byl od zbytku pavilonu oddělen a převezen do Letenských sadů, kde se z ní stala luxusní restaurace s panoramatickým výhledem na Pražský hrad. Výstavní objekty vyhořely v roce 1991 a nepodařilo se je zachránit.

¹⁶¹ CUBR, František. HRUBÝ, Josef a Zdeněk POKORNÝ. Úspěch československého umění. *Tvar*. Praha: Svaz československých výtvarných umělců, 1958-1959, roč. 10, s. 264.

¹⁶² KRAMEROVÁ, Daniela. *Otevírání cesty – světová výstava EXPO 58 v Bruselu*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1), s. 73. Praha: Academia, 2007.

¹⁶³ KRATOCHVÍL, Petr. *EXPO 58*, in: Dějiny umění v českých zemích 800–2000, s. 855. Praha: Arbor vitae, 2017.

¹⁶⁴ FIŠÁREK, Alois. K výtvarným dílům v československém pavilónu na světové výstavě v Bruselu 1958. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1958, roč. 17, s. 672.

koncepti proti stranicko-ideologické kritice.¹⁶⁵ Ve snaze o úspěch v mezinárodní soutěži byla tu dána přednost kvalitě před ideovou ortodoxií a závislostí tvůrčích kolektivů na politických orgánech. Přestože byla výstavní dramaturgie československého pavilonu pod ideologickým vlivem ÚV KSČ, podařilo se architektům a výtvarníkům vše podat s takovou mírou přesvědčivosti a přirozenosti, že návštěvník ani nevnímal prvořadý propagandistický účel. Jak bylo zhodnoceno tehdejšími západními tiskem – tvůrcům se podařilo „s ohromujícím citem udělat z propagandy umění.“¹⁶⁶

Československá účast na Expu 58 neznamena jen zviditelnění československého umění a architektury ve světě, nýbrž poskytla československým umělcům i neocenitelnou a pro mnohé vůbec první příležitost vycestovat mimo komunistický blok a seznámit se se současnou světovou kulturou.¹⁶⁷ Československý pavilon se stal signálem k novému, nedávnou minulostí nezatíženému zaměření architektury. Podařilo se definitivně opustit socialisticko-realistický historismus a obnovit kontakt s aktuálním mezinárodním vývojem, o němž se v rámci referování o ostatních výstavních pavilonech objevily zasvěcené statě v domácím architektonickém tisku.¹⁶⁸ Československá účast na Expu 58 se stala symbolem uvolnění poměrů, pomohla ukončit tápání československé architektury po odvržení socialistického realismu a nasměrovala ji k nástupu technicismu v architektuře.¹⁶⁹

V oblasti architektury a užitého umění se v souvislosti se světovou výstavou Expo 58 začíná hovořit o nástupu tzv. bruselského stylu. Ten se stal jakýmsi prostředníkem v navrácení k moderním principům architektonické tvorby po etapě historismu. Základem bruselského stylu se stala koncepce Gesamtkunstwerku, byl založen na organickém tvarování, dynamice, plasticitě, barevnosti, experimentech a neméně na emocionalitě a expresivitě. Ve skutečnosti byl ale tento styl odvozený od internacionálního stylu, který se na Západě objevoval již ve 40. letech a do Československa dorazil díky uvolňujícím se poměrům skrze domácí i západní odbornou literaturu. Také nutno podotknout, že se tuzemská architektura čistě

¹⁶⁵ KRAMEROVÁ, D. *Otevírání cesty – světová výstava EXPO 58 v Bruselu*, s. 72.

¹⁶⁶ SANTAR, J. *EXPO 58. Světová výstava v Bruselu*, nestr.

¹⁶⁷ Umělci a pracovníci vysílání do Bruselu byli vybíráni s ohledem na jejich politickou spolehlivost a před cestou byli seznámeni s hrozícím nebezpečím západní propagandy. Mimo politických zaměstnanců působili na Expu také skrytí informátoři státní bezpečnosti a mezi umělci tak vládla atmosféra strachu a podezřívání. Všichni byli vysláni do Bruselu jen na co nejkratší dobu, aby bylo zamezeno ideologické a kulturní infiltraci, nežádoucím setkáním apod. (KRAMEROVÁ, D. a V. SKÁLOVÁ. *Realita bruselského snu*, s. 29–31.)

¹⁶⁸ KRATOCHVÍL, P. *EXPO 58*, s. 855-857.

¹⁶⁹ SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Architektura československého pavilonu na EXPO '58*, in: *Život v rytmu atomu*, nestr. Praha: Národní galerie v Praze, 1998.

bruselskému stylu spíše vyhýbala a uplatňovala jen jeho určité prvky.¹⁷⁰ V českém prostředí se bruselský styl uplatnil např. při úpravách interiérů bývalého kina Adria pro Laternu magiku (František Cubr, Josef Hrubý, Zdeněk Pokorný; 1959) či v letním kině v Doksech (Karel Hubáček, Otakar Binar; 1957–1960). Prvky bruselského stylu jsou patrné také na brněnském výstavišti u pavilonu Z (Zdeněk Alexa, Zdeněk Denk, Ferdinand Lederer, Zdeněk Pospíšil a Milan Steihauser; 1958–1959), u nádraží Ostrava – Vítkovice (Josef Danda; 1960–1967) či u Ústavu makromolekulární chemie v Praze (Karel Prager; 1958–1965). V průběhu 60. let se koncepce bruselského stylu postupně vyčerpala, když docházelo k jeho stylové roztříštěnosti, přílišné dekorativnosti a přesycení interiérů výraznými výstavníckými efekty.¹⁷¹ Některé prvky bruselského stylu jsou ale patrné i v pozdějších realizacích.

V ideologickém uvolnění 2. poloviny 50. let se především u architektů původní meziválečné avantgardy začaly opět obnovovat myšlenky funkcionalismu. K funkcionalistickým konceptům, které se ani v době uvolnění nezbavily kapitalistického stigma a bylo na ně nahlíženo stejně podezřívavě jako na soudobé proudy západní architektury,¹⁷² se vracela řada architektů, pro které se staly významnou oporou v „pobruselském ideovém tápání.“¹⁷³ To je především patrné u plaveckého stadionu v Praze – Podolí (Richard F. Podzemný, Gustav Kuchař; 1958–1966), u dětské nemocnice v Praze – Motole (Richard Podzemný, Antonín Tenzer; 1959–1972) či u novostavby rektorátu Univerzity Karlovy (Jaroslav Fragner; 1963–1968). K aktivitě znovuzrozených funkcionalistů se ale nepřidali žádní významní architekti mladší generace. Ti se spíše zajímali o soudobé západní proudy a návrat funkcionalistických myšlenek se tudíž po chvíli rozplynul.¹⁷⁴ Navrácení české architektury k západním architektonickým vzorům bylo dokonáno u již výše zmíněné stavby Makromolekulárního ústavu ČSAV od Karla Pragera a následně u výškových budov Strojimportu v Praze na Vinohradech (Zdeněk Kuna, Zdeněk Stupka a Olivier Honke-Houfek; 1961–1967) a Chemopolu v Praze ve Vršovicích (Zdenka Marie Nováková, Dagmar Šestáková; 1964–1969). Ve všech případech se autoři inspirovali poválečným stylem architekta Ludwiga Miese van der Rohe jako vyznavače skleněných ploch v architektuře.¹⁷⁵

¹⁷⁰ ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura 1958–1970*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1), s. 37-38. Praha: Academia, 2007.

¹⁷¹ TICHÁ, Lenka. Středoevropská architektura v letech 1956–1963 a bruselský styl. *Umění*. Praha: UDU AV ČR, 2001, roč. 49, s. 158.

¹⁷² ŠVÁCHA, R. *Česká architektura 1956–1963*, s. 246.

¹⁷³ ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura 1956-1970*, in: Česká architektura 1945-1995, s. 40. Praha: Obec architektů, 1995.

¹⁷⁴ ŠVÁCHA, R. *Česká architektura 1956–1963*, s. 247.

¹⁷⁵ ŠVÁCHA, R. *Architektura 1958–1970*, s. 55-56.

Období 60. let bylo obdobím „přeorientace architektury“¹⁷⁶ hledající nové perspektivy mimo šablony 50. let. S uvolněním ideologického dohledu nad architekturou a s pronikajícími informacemi o západní architektuře se i v Československu začaly objevovat nové směry, které v průběhu 50. let byly zapovězené – technicismus, mašínismus, brutalismus a skulpturalismus.

Mezi největší příznivce technicistní architektury, která se vyznačuje použitím co nejprogresivnějších výrobních technik, konstrukcí a materiálů, patřila skupina architektů z libereckého Stavoprojektu sdružujících se kolem osobnosti architekta Karla Hubáčka. Nejdříve liberečtí architekti na přelomu 50. a 60. let spíše hledali progresivní postup přijatelný v podmínkách socialistické výstavby. Posléze stavební, materiálové a statické experimenty sloužily jako jistý únik z plíživé socialistické industrializace a typizace.¹⁷⁷ Technicismus a mašínismus reflektovaly úspěchy sovětského kosmického programu, díky čemuž byly oficiální architekturou respektovány i přes svůj experimentální vzhled. Za vrcholné dílo českého technicismu lze považovat stavbu horského hotelu a televizního vysílače na Ještědu u Liberce (Karel Hubáček, Zdeněk Zachař a Zdeněk Patrman; 1963–1973), která svým tvarem hyperbolického paraboloidu reflektovala stavitelství atomového věku. Stavba nebyla nejdříve libereckou veřejností kladně přijata a Karel Hubáček ji musel obhajovat v místních novinách *Vpřed*: „*Naše představa je [...] bilancí minulosti, která nás nenapadne, kdyby nám např. dali vybrat mezi automobilem z roku výroby 1920 a 1963. Místo romantiky zvolíme bez váhání novou estetickou formu vozu s předností technické vyspělosti, a přece byl ten vůz z roku 1920 na svoji dobu esteticky a technicky kvalitně řešen. [...] Čím to, že tady nejsme konzervativní? Požadujeme pro své přímé potřeby nové tvary, nové barvy, nové funkce, prostě technicky náročnější výrobky. Od staveb jsme nějak zapomněli vyžadovat totéž, novou estetickou formu, vysokou techniku, odpovídající funkci, a tím novou krásu.*“¹⁷⁸ Ještě před dokončením stavby, v roce 1969, získal Karel Hubáček za televizní vysílač na Ještědu Perretovu cenu Mezinárodní unie architektů.

Dalšími moderními směry pronikuvšími do českého prostředí byly skulpturalismus a brutalismus, pro které se mezi českými architekty 60. let vžilo nepřesné označení plastická architektura.¹⁷⁹ Oba směry, reprezentované především postavou Le Corbusiera a jeho stavbou

¹⁷⁶ ŠEVČÍK, O. a O. BENEŠ. *Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*, s. 39.

¹⁷⁷ HŮRKOVÁ, Ludmila. *Pre-Sial a pokus o zlidštění architektury*, in: *Sial*, s. 24. Praha: Arbor vitae, 2010.

¹⁷⁸ HÁJKOVÁ, Ludmila. *Texty Karla Hubáčka a Miroslava Masáka z počátku skupiny SIAL. Umění*. Praha: UDU AV ČR, 1999, roč. 47, s. 115.

¹⁷⁹ ŠVÁCHA, R. *Architektura 1958–1970*, s. 66.

kaple v Ronchamp (1950–1955), byly českými architekty 50. let velmi kritizovány.¹⁸⁰ Oba směry jsou si velmi podobné, i když vzešly z jiných motivů. Skulpturalismus vznikl v protikladu k chladné a domněle odlidštěné skleněné architektuře Ludwiga Miese van der Rohe.¹⁸¹ Šlo mu o prolnutí sochařského díla s architekturou, o výtvarněji založenou architekturu.¹⁸² Jeho nejvýraznějším příkladem je dostavba věží kostela Panny Marie Na Slovanech (František Maria Černý; 1965–1968). Brutalismus naopak vznikl z jakéhosi obdivu k miesovské architektuře, kterou chtěl umocnit větší expresivitou obrysů, konstrukcí a materiálů. Brutalismu nešlo o umění, nýbrž o etiku, o pravdu, o upřímnost materiálů, konstrukcí, sociálního obsahu architektury, o vzbuzení silného dojmu.¹⁸³ Mezi nejzdařilejší realizace ve stylu brutalismu patří skupina československých velvyslanectví, která představovala příležitost pro architekty ke vzniku originálnějších řešení budov i přímé konfrontaci s architektonickým vývojem v zahraničí.¹⁸⁴ Jednou z nejoceňovanějších budov je československé velvyslanectví v Londýně od autorů Jana Šrámka, Jana Bočana a Karla Štěpánského, realizovaná 1966 – 1969, za kterou získali architekti ocenění Královské akademie britských architektů za nejlepší novostavbu za rok 1969 provedenou cizím architektem na britském území. K nejvýznamnějším brutalistickým stavbám na českém území patří pražský hotel Intercontinental (Karel Filsak, Karel Bubeníček a Jaroslav Švec; 1967–1974), budova Federálního shromáždění (Karel Prager, Jiří Albrecht a Jiří Kadeřábek; 1967–1973) či projekty od manželů Věry a Vladimíra Machoninových, které svou realizací patří spíše až do 70. let.¹⁸⁵ Pro architekturu je od 60. let typická úzká spolupráce mezi architekty a výtvarníky. Budovy se často navrhovaly do posledního detailu. Propracovanému exteriéru musel odpovídat i interiér. V roce 1965 byla navíc vydána vyhláška v rámci stavebního zákona o předepsaném procentu (1–4 %) nákladů na stavbu, které mělo být věnováno umělecké výzdobě. Díky této vyhlášce vznikla řada zajímavých skulptur ve veřejném prostoru, které v průběhu normalizace často vytvářely i nekonformní umělci.

¹⁸⁰ Např. GOČÁR, Jiří. *Od pyramid k panelům*, s. 96-97. Praha: Československý spisovatel, 1959.; HONZÍK, Karel. *Determinanty architektonické tvorby*, s. 71, 209. Praha: Svaz architektů ČSR, 1957.; STARÝ, Oldřich. *Poslední tvorba Le Corbusierova. Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1956, roč. 15, s. 164-165.

¹⁸¹ ŠVÁCHA, R. *Architektura 1958–1970*, s. 66.

¹⁸² Tamtéž, s. 63.

¹⁸³ Tamtéž, s. 66.

¹⁸⁴ ŠEVČÍK, O. a O. BENEŠ. *Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*, s. 42.

¹⁸⁵ Např. hotel Thermal v Karlových Varech (1967–1977), obchodní dům Kotva v Praze (1970–1974) nebo Dům bytové kultury (DBK) v Praze (1975–1979).

V letech 1960 – 1961 se konala celostátní diskuze o bydlení, která měla zajistit souhlas odborné i laické veřejnosti s typy panelových domů, které měly v Československu od roku 1963 řešit pro režim důležitou bytovou otázku.¹⁸⁶ Účastníky diskuse však spíše než architektonické řešení budov zajímalo zajištění životního standardu, které jim nové byty slibovaly.¹⁸⁷ Za nejzdařilejší příklady panelové výstavby naplánované v 1. pol. 60. let se dá považovat kladenské sídliště Sítná (Václav Hilský, Otakar Jurenka, Jiří Náhlík; 1961–1965), brněnské sídliště Lesná (František Zounek, Viktor Rudiš; 1962–1970) a panelový dům zvaný Wolkerák v Liberci (Jaromír Vacek; 1964–1972). Výstavba 60. let se stále řídila modernismem, tedy přesvědčením, že „moderní umělecká a architektonická tvorba sice mentalitu obyčejných lidí předbíhá, ale oni se jí časem rozumět naučí.“¹⁸⁸ Architekti se ovšem nechtěli spokojit s dosavadním stadiem panelizace a typizace stavebních součástí, která ideálně vyhovovala metodě direktivního hospodářského plánování. Ve 2. pol. 60. let se tak její kritika dokonce stala oficiálním architektonickým názorem.¹⁸⁹ Sídliště budovaná v 60. letech dostávala lidštější tvář, než bylo běžné v 50. a poté v 70. letech.

V roce 1967 se konala světová výstava Expo v Montrealu, do které Československo po úspěchu na Expu 58 v Bruselu vstupovalo v roli favorita. Cílem bylo vybudovat podobně úspěšný pavilon, který měl mimo umění opět reprezentovat vládnoucí ideologii v zemi, byť s jistým uvolněním 60. let.¹⁹⁰ Podobu československého pavilonu navrhlo mladé architektonické duo Miroslav Řepa a Vladimír Pýcha. Interiéry měli na starosti již osvědčení architekti František Cubr, Josef Hrubý a Zdeněk Pokorný. Ústředním tématem Expa 67 bylo *Člověk a jeho svět – Země lidí*. Československá účast na Expu 67 neměla takový vliv na architekturu, design a životní styl v Československu jako účast na Expu 58 v Bruselu. Její přínos naopak tkvěl v přínosu technických a audiovizuálních novinek – Kinoautomat, Polyvize a Diapolyekran.¹⁹¹ Československý pavilon měl obdobný úspěch jako na Expu 58 v Bruselu. Z důvodu neudělování cen se úspěch měřil spíše četností zmínek v zahraničním tisku a délkou front před pavilonem.¹⁹²

¹⁸⁶ ŠVÁCHA, Rostislav. „Krásná“ sídliště, in: Paneláci 2, s. 146. Praha: UPM, 2017.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 147.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 150.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 151.

¹⁹⁰ NEKVINDOVÁ, Terezie. *Výstavnictví na vrcholu. Pavilon ČSSR na Expo 67 v Montrealu*, in: *Automat na výstavu. Československý pavilon na EXPO 67 v Montrealu*, s. 20-21. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, 2017.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 20.

¹⁹² HOFFMEISTER, Adolf. *EXPO 67. Architektura ČSSR*. Praha: Svaz architektů ČSSR, 1967, roč. 10, s. 634.

V období uvolnění ve 2. pol. 60. let dochází také k částečné decentralizaci v rámci jednotlivých Stavoprojektů, která umožnila zakládání menších samostatných ateliérů, což přispělo k větší míře rozmanitosti architektury. Například v Praze se v roce 1966 utvořilo Sdružení projektových ateliérů, které sdružovalo ateliéry Alfa (Vladimír Machonin), Beta (Jan Šrámek), Gama (Karel Prager), Delta (Jiří Klen) a Epsilon (Karel Filsak). Karel Prager pro ateliéry navrhl v letech 1969–1973 budovy projektových ústavů v zahradě Emauzského kláštera. Do těchto objektů se Sdružení projektových ateliérů přesunulo až v normalizační atmosféře, a to již pod hlavičkou Projektového ústavu výstavby hlavního města Prahy, do kterého se v roce 1971 transformovalo.¹⁹³ V roce 1967 se v Praze konal kongres Mezinárodní unie architektů, který pro československou architekturu znamenal velkou společenskou událost a podporu. V červenci 1968 založili architekti Karel Hubáček, Miroslav Masák a Otakar Binar v Liberci architektonický ateliér SIAL (Sdružení inženýrů a architektů Liberecka) jako protějšek pražským Sdruženým projektovým ateliérům. Náplní práce SIALu bylo sjednocení inženýrské a technologické stránky architektury, hledání nových možností architektonického projevu, nových technických inovací, vynálezů a patentů.¹⁹⁴ Mezi nejvýznamnější realizace SIALu patřilo obchodní středisko Ještěd v Liberci (Miroslav Masák, Karel Hubáček, Václav Voda; 1968–1979). V rámci SIALu byla založená tzv. Školka SIAL, která poskytovala postgraduální studium nadaným mladým architektům, jejichž práce se objevovaly zejména v průběhu 70. let. V roce 1972 byl SIAL začleněn opět do Stavoprojektu. Zkratka SIAL se ale neoficiálně používala pro práce libereckých architektů soustředěných kolem Karla Hubáčka i po zániku ateliéru.

Srpnová okupace v roce 1968 a následné období normalizace nepřivodilo architektuře již takový zlom, k jakému došlo v 50. letech. I přesto Pražské jaro zůstalo násilně ukončenou epizodou, po které následovala mnohaletá deprese a letargie. Architekti byli perzekuováni za své občanské postoje v roce 1968, a to především zákazem publikování svých prací v odborném tisku a nemožností získat atraktivnější zakázky. Mnoho architektů bylo nuceno emigrovat. Jednotlivé architektonické ateliéry se opět musely podřít centralizovanému systému státních projektových ústavů a všichni architekti museli pracovat ve jménu jednotného Svazu architektů ČSR. Ten vznikl v roce 1972 a nahradil o rok dříve rozpuštěný politicky nezávislý Svaz českých architektů, který byl založen v březnu roku 1969 architekty Karlem Pragerem, Miroslavem Masákem, Jaroslavem Paroubkem ad.¹⁹⁵ V letech 1970 až 1971 byla na pokyn ÚV KSČ vypracována *Analýza činnosti Svazu architektů ČSSR a Svazu architektů*

¹⁹³ SEDLÁKOVÁ, Radomíra, nar. 1950, historička umění a architektury. *Ústní sdělení v rámci svého příspěvku na konferenci Architektura 60. a 70. let 20. století a památková péče*. 13.10.2021, Praha.

¹⁹⁴ ŠVÁCHA, R. *Architektura 1958–1970*, s. 53.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 56.

ČSR,¹⁹⁶ která měla zhodnotit tzv. krizové období let 1968–1969, identifikovat nositele pravicových a oportunistických názorů a postojů a především vyvodit tzv. poučení z krizového vývoje. Tím byl vytvořen základní normalizační dokument pro oblast architektury, který se stal i základem pro činnost nového Svazu architektů ČSR. V novém Svazu začala opět probíhat kádrová politika, když do něj bylo přijato jen cca 30 % členů bývalého Svazu a ostatním bylo členství zamítnuto. Obměněny byly také redakční rady svazových časopisů *Architektura ČSR* a *Československý architekt*.¹⁹⁷

Posledním odkazem na Pražské jaro se stala československá účast na Expo 70 v Ósace. Návrh československého pavilonu od Aleše Jenčeka, Vladimíra Pally a Viktora Rudiše byl projektován v průběhu Pražského jara a v soutěži zvítězil krátce po srpnové invazi. Libreto básníků Jana Skácela a Adolfa Kroupy bylo věnováno tématu času lidské existence, které bylo následně rozděleno na Čas radosti, Čas úzkosti a Čas naděje. Architektonické, výtvarné i ideové ztvárnění pavilonu se alegoricky navracelo k událostem konce 60. let v Československu. „*Koncepce pavilonu [...] už byla, na rozdíl od bruselské prezentace, projevem umělecké a občanské suverenity autorů. [...] Historie i současnost republiky byla prezentována střídavě, se vkusem. Na rozdíl od ‚slovanské‘ okázalosti bruselské expozice spíše s anglosaskou střízlivostí.*“¹⁹⁸ Z důvodu již probíhající normalizace bylo nuceně pozměněno pravé poselství výtvarných děl, které bylo skryto za neutrálními názvy, např. soubor plastik Vladimíra Janouška, odkazující na vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa, byl přejmenován na *Hrozbu války*, plastika *Kameň a oheň* od Rudolfa Uhra, vytvořená jako pocta Palachovi, se přeměnila v bezejmenný kámen.¹⁹⁹ Ústředním exponátem se stala *Řeka života* od Stanislava Libenského a Jaroslavy Brychtové, která symbolizovala aktuální situaci v Československu: „*Pavilonem prochází jako základní exponát skleněná řeka. Vytváří jeho osu, z prostoru radosti zasahuje do prostoru úzkosti. Voda živá se mění ve vodu mrtvou.*“²⁰⁰ Přes kladné ohlasy v zahraničí byli českoslovenští umělci za svá díla kritizováni a československá účast na Expo 70 byla celkově označena za velice neúspěšnou.²⁰¹

¹⁹⁶ Poprvé byla Analýza publikována v roce 1990: Analýza činnosti Svazu architektů ČSSR a Svazu architektů ČSR. *Architekt*. Praha: Svaz českých architektů, 1990, roč. 36, č. 4., s. 1, 4-5.

¹⁹⁷ MEDUNA, Vladimír. Zpráva o činnosti Přípravného výboru Svazu architektů ČSR. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1972, roč. 31, s. 263.

¹⁹⁸ MASÁK, Miroslav. *Tak nějak to bylo*, s. 33-34. Praha: Kant, 2006.

¹⁹⁹ KRATOCHVÍL, Petr. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1), s. 387. Praha: Academia, 2007.

²⁰⁰ RUDIŠ, Viktor. Československý pavilon na světové výstavě EXPO 70 v Ósace. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz českých architektů, 1970, roč. 29, s. 339.

²⁰¹ HALADA, Jaroslav a Milan HLAVAČKA. *Světové výstavy: Od Londýna 1851 po Hannover 2000*, s. 221. Praha: Libri, 2000.

Československá architektura se po roce 1970 ocitla pod dlouhodobým diktátem hospodářského plánování a stavební výroby. Nejvíce tím byla ovlivněna hromadná bytová výstavba, u které se kvůli nutnosti respektování nového technokratického přístupu politického režimu upřednostňovala kvantita před kvalitou. Opětovný důraz na direktivní plánování znovu degradoval tvůrčí práci architekta, která vzhledem k rozsáhlé typizaci a panelové technologii nemohla v monotónním prostředí sídlišť do podoby staveb proniknout. V Československu se nadále prohluboval deficit bytů z důvodu neúspěšnosti pětiletok, který se vláda rozhodla vyřešit zvýšením kapacity stavebnictví a založením nových paneláren. Otázka přetrvávající ještě z 50. let, zda se zprůmyslněná výstavba vůbec vyplatí, zůstávala stále nezodpovězena. Do roku 1975, tedy v průběhu páté pětiletky, mělo být postaveno dalších půl milionu bytů.²⁰² Nejdůležitějším kritériem výstavby nových sídlišť byla jejich ekonomická stránka, která byla hlídána přísnými kritérii, např. cenovým limitem pro každý nově postavený byt.²⁰³ Dokladem špatného vlivu této změny opatření na výstavbu je první etapa sídliště Jižní Město, včetně jeho ústředního hotelu Kupa. I přes prvotní zajímavý návrh (Jan Krásný, Jiří Lasovský, Miroslav Řihoušek; 1966–1967), který se vyznačoval bohatostí celkové skladby, zajímavým panoramatem a až skulpturálně pojatým hotelem, bylo sídliště zjednodušeno, zahuštěno a realizováno v okleštěné podobě. To dokazuje právě hotel Kupa, který se proměnil ve dvojici vysokých paneláků. Kunsthistorik Rostislav Švácha zdůrazňuje, že i další projekty „*sídlišť a jejich ústředních monumentů zažily v sedmdesátých letech stejné zmrzačení.*“²⁰⁴ Přesto se v Československu podařilo vystavět i několik sídlišť, která technokratickému tlaku nepodlehly. Jedním z nich je i pražské Jihozápadní Město, které autoři návrhu Milan Klíma a Ivo Oberstein rozdělili do několika menších celků odlišujících se od sebe jinými zastavovacími vzorci. Jednotlivé čtvrti Jihozápadního Města navíc respektovaly požadavky obyvatel na veřejnou i soukromou stránku života, což autoři reflektovali využitím polouzavřených a kvaziměstských útvarů. I přesto se ani toto sídliště nevyhnulo změnám v podobě zvyšování počtu pater a dalších úprav, které ovlivnily jeho celkový ráz.²⁰⁵ Další úspěšnou realizací této doby je pražské sídliště Ďáblice (Viktor Tuček a kol.; 1968–1977), kterému se autoři snažili vtisknout městský charakter.²⁰⁶ V 70. letech byla panelová výstavba pro svůj šedý a monotónní vzhled kritizována především architekty. V 80. letech se k architektům přidala i celá společnost a postupně i vládní představitelé. Režim se ovšem ani v letech uvolňování poměrů „*nechystal změnit*

²⁰² ŠVÁCHA, Rostislav. *Technokratická sídliště*, in: Paneláci 2, s. 204. Praha: UPM, 2017.

²⁰³ Tamtéž, s. 205.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ ŠVÁCHA, Rostislav. *Pozdní krásná a postmodernistická sídliště*, in: Paneláci 2, s. 254. Praha: UPM, 2017.

²⁰⁶ KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 390.

*mechanismy, které k šedivosti sídlišť vedly a setrvačně ji reprodukovaly, to znamená direktivní plánování a industrializaci stavebnictví s jejími těžkopádnými betonovými prefabrikáty.*²⁰⁷

Jedinou částí architektonické tvorby, která nevyžadovala typizované řešení a pro kterou mohly být využity náročnější materiály a techniky, zůstaly stavby veřejné či stavby s individualizovanou náplní. Každopádně i tento segment budov byl ovlivněn nastupující normalizací. S výjimkou politicky prestižních budov se architekti často potýkali s nedostupností technologií, materiálů a finančních prostředků. Srpnovou invazí a následným zrušením Svazu českých architektů došlo ke zmrazení tvůrčí atmosféry, nedostatečnému kontaktu se zahraničním děním a opuštěním od principu architektonických soutěží, což utlumilo tvůrčí konkurenci, rozvoj invence a přirozený nástup mladších generací.²⁰⁸ Architekti svou tvorbou často navazovali na projekty 60. let, z nichž řada se realizovala až v 70. letech. Architekti se dále inspirovali především skulpturalistickou a brutalistickou linií, využívali větší členitosti objemu, zvýraznění jednotlivých materiálů, konstrukčních a technických prvků a zároveň zdůrazňovali výtvarné působení stavby. S úsilím o větší osobitost projevu se architektura stávala různorodější a často se podobala až architektonické skulptuře, což působilo v kontrastu k monotónní standardní produkci.²⁰⁹ K takovým dílům patří především budova divadla v Mostě (Ivo Klimeš; 1968–1985). K pražským realizacím patří budovy PZO Motokovu na Pankráci (Zdeněk Kuna, Olivier Honke-Houfek, Zdeněk Stupka, Milan Valenta a Jaroslav Zdražil; 1974–1977) či budova Koopolu na Veleslavíně (Stanislav Franc, Jan Nováček, Vladimír Fencel; 1974–1977), které byly postaveny po požáru Veletřního paláce, tehdy sídla několika podniků zahraničního obchodu, v roce 1974. Výjimečné postavení investora umožnilo architektům využít některé i méně dostupné technologie. Podobné privilegium měli i architekti nových sekretariátů KSČ, které se v 70. a 80. letech stavěly v mnoha krajských a okresních městech a svou okázalostí měly demonstrovat dominantní roli komunistického režimu. Vyvrcholením se poté stala stavba Paláce kultury (Jaroslav Mayer, Vladimír Ustohal, Antonín Vaněk, Josef Karlík; 1975–1980), která svou monumentalitou symbolizující dobovou moc ovládla panorama pražské čtvrti Pankrác. Základní dobovou tendencí diferencování objemu bylo využívání nepravidelných půdorysů, nejvýznamnějším příkladem tohoto pojetí je obchodní dům Kotva od Vladimíra a Věry Machoninových (1970–1974), který uvnitř tvoří soustavu propojených, přesto však vizuálně odlišených prostorů.²¹⁰ Na obdobně složitém půdorysu byl vybudován i obchodní dům Ještěd v Liberci (Miroslav

²⁰⁷ ŠVÁCHA. *Pozdní krásná a postmodernistická sídliště*, s. 257.

²⁰⁸ KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 393.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 394-396.

²¹⁰ Tamtéž, s. 401.

Masák, Karel Hubáček; 1968–1979). Architektce Věře Machoninové se v případě její další stavby Domu bytové kultury (1969–1981) podařilo vizuálně propojit interiér budovy i ve vertikálním směru.²¹¹ Svým pláštěm se budova hlásí k dalšímu proudu ze 60. let, kterým se architekti dále inspirovali, a tím byl technicismus. Viditelné konstrukční řešení bylo uplatněno např. v nové odbavovací hale Hlavního nádraží v Praze (Jan Šrámek, Jan Bočan, Alena Šrámková, Josef Danda; 1970–1977) či u pardubického obchodního domu Prior od Růženy Žertové (1971–1974). Technicistní výraz se především uplatil na stavbách s primárně technickou funkcí, např. u telefonních ústředěn či při budování stanic pražského metra, u kterých se ve všech etapách podařilo najít určitou míru propojení technického a výtvarného pojetí.

Česká architektura 70. a 80. let v mezinárodním měřítku spíše stagnovala. Projekty kvalitních staveb pocházely ve většině případů ze začátku 70. let a vázaly se k podnětům předchozí dekády, které česká tvorba po roce 1970 sice dále rozvíjela, nikoli však přehodnocovala.²¹² Neúměrně dlouhá doba od projektu k realizaci staveb umocňovala pocit jejich zastaralosti a rovněž pocit stagnace celé české architektury. Snaha o nekonvenční řešení staveb či vůbec obhájení architektury jako tvůrčí disciplíny narážela na svazující dobu normalizace. Atmosférou 70. a 80. let, centralizací architektonických organizací a postupným vymizením architektonických soutěží se také ztížil nástup mladší generace architektů. Ta se k vlastní tvorbě v rámci hierarchického uspořádání velkých projektových ústavů dostávala jen obtížně a získávala příležitost spíše jen na okrajových a méně prestižních zakázkách.²¹³ U těchto okrajových projektů, které se často nacházely na periferii měst či obecného zájmu, museli architekti improvizovat, aby „z minima prostředků přesto vznikla architektura.“²¹⁴ Formou tzv. brikoláže, použitím standardní technologie nestandardním způsobem či použitím průmyslových, tedy původně nestavebních materiálů, projektovali architekti Jan Línek a Vlado Milunič sérii pražských domovů důchodců – v Bohnicích (1972–1982), v Malešicích (1974–1985), na Chodově (1983–1989) a na Hájích (1983–1993), u kterých se jim podařilo vytvořit sociálně přívětivé prostředí a rozrušit monotónnost sídlišť. Podobným způsobem projektovala i skupina Lo-Tech (Tomáš Kulík, Jan Louda, Zbyšek Stýblo), svým názvem narážející

²¹¹ KRATOCHVÍL, P. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, s. 676.

²¹² KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 403.

²¹³ KRATOCHVÍL, P. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, s. 683.

²¹⁴ KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 410.

na nedostupnost západních high-tech technologií,²¹⁵ veslařský areál v Račicích (1980 – 1986).²¹⁶ V případě sídlištní periferie pražského Jihozápadního Města přenechal vedoucí ateliéru Ivo Oberstein projektování několika nebytových objektů a center netypicky svým mladším kolegům, díky čemuž vznikly zajímavá centra Luka (Tomáš Brix, Václav Králíček, Martin Kotík; 1977–1989) a Lužiny (Alena Šrámková, Ladislav Lábus; 1977–1992) s již reflektující kritikou moderního urbanismu a snahou vytvořit městský charakter místa.²¹⁷

Výjimkou, díky které architekti mladší generace dostávali příležitost účastnit se prestižnějších zakázek, byla tzv. Školka SIAL, kterou v roce 1969 založili architekti Miroslav Masák a Karel Hubáček. Školka byla slovy Miroslava Masáka „specifickou koncepční součástí ateliéru. Měla podporovat volné rozvíjení talentu a plurality názorů komplexně pojímané architektonické tvorby.“²¹⁸ Školka SIAL sdružovala jedny z nejtalentovanějších studentů a absolventů pražských architektonických škol, které do Liberce nalákala svou pověstí svobodného tvůrčího experimentování, vlídnější atmosférou a úspěchem televizního vysílače na Ještědu. Těmto studentům, kteří studovali v liberálnějších podmínkách 60. let a mohli se tak zúčastnit stáží v evropských ateliérech a seznámit se s architektonickým vývojem v zahraničí, poskytla Školka novou formu postgraduálního studia založenou na interdisciplinárním přístupu k architektonické práci. Právě díky zkušenosti mladší generace se zahraničním děním se mohly propojit zkušenosti zakladatelů SIALu s rozhledem jejich mladších kolegů.²¹⁹ Pro tvorbu Školky SIAL bylo především v 70. letech typické okouzlení mašínismem, čímž se odlišila od zbytku české architektonické scény. Koncept domu jako stroje je viditelné i na nejvýznamnější pražské stavbě, kterou členové SIALu a Školky v Praze postavili – na obchodním domě Máj na Národní třídě (Miroslav Masák, John Eisler, Martin Rajniš, 1971–1975), který by se svým konceptem mohl řadit i k západní architektuře ve stylu high-tech.²²⁰ V pozdějších realizacích Školky SIAL je viditelná vnitřní názorová pluralita jednotlivých architektů. S postupnou dominancí postmodernismu, kterému se budu věnovat níže, začalo ve Školce převažovat směřování k původním zdrojům moderní architektury, a to

²¹⁵ Architektura high-tech (z angl. High technology architecture) je založená na použití nejmodernějších technologií. Charakteristické je pro ni přiznání konstrukcí, využívání materiálů ze specializované produkce, např. letectví či kosmonautiky a využívá futuristicky působícího designu k posílení estetiky budovy.

²¹⁶ KRATOCHVÍL, P. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, s. 410-411.

²¹⁷ KRATOCHVÍL, Petr. *Léta osmdesátá*, in: *Česká architektura 1945-1995*, s. 65. Praha: Obec architektů, 1995.

²¹⁸ MASÁK, Miroslav. *O liberecké SIALu*, in: *Česká architektura 1945-1995*, s. 83. Praha: Obec architektů, 1995.

²¹⁹ ŠVÁCHA, Rostislav. *Sial a Školka Sial*, in: *Sial*, s. 85-89. Praha: Arbor vitae, 2010.

²²⁰ Tamtéž, s. 102.

např. u budovy České pojišťovny v Liberci od Jiřího Suchomela a Karla Novotného (1979–1983) či v soutěžním návrhu bytového domu pro čtvrť Tegel v Berlíně (John Eisler, Emil Prikryl, Jiří Suchomel; 1980).²²¹ Členská základna Školky, která postupně splývala s Hubáčkovým ateliérem, se postupně vinou emigrací či odchodů do jiných ateliérů obměnila. Liberecký SIAL se stal výjimečným místem, které pomohlo formovat několik generací architektů „k vyhraněnému postoji k architektuře, který usiloval o její obrodu a o vymanění ze stereotypu a šedi.“²²²

Společně s domem ČKD na Můstku od Aleny a Jana Šrámkových (1974–1983) vstoupila do českého prostředí mezinárodní diskuze o postmodernismu, tedy o vyčerpání moderní architektury, o jejích stereotypech a potřebě ohlédnutí se zpět k nalezení nového inspiračního zdroje.²²³ Postmoderna tak odtabuizovala historické formy a prvky jako možný zdroj inspirace. Již na konci 70. let byly přeloženy práce Charlese Jenckse *Jazyk postmoderní architektury*²²⁴ a Roberta Venturiho *Složitost a protiklady v architektuře*²²⁵, které se samizdatově šířily v užším okruhu architektů. Na přelomu 70. a 80. let se v domácím tisku postupně začaly objevovat zprávy o současné postmoderní západní architektuře.²²⁶ Myšlenky postmodernismu svou radikálností a příchutí zakázaného ovoce zaujaly především představitele mladší generace. Na rozdíl od zahraničních diskuzí nebyla v českém prostředí postmoderna chápána jako nový architektonický styl, nýbrž jako potřeba vyrovnat se s tradicí a historií domácí architektonické disciplíny, která se měla vymanit z rezignované rutiny a stereotypu.²²⁷ Historickým východiskem a inspirací českého postmodernismu se stala meziválečná architektonická avantgarda, tedy funkcionalismus.²²⁸ V 80. letech se funkcionalismus nacházel v jakési bipolární poloze. Všeobecně byl považován za původce fádního a vyprázdněného pozdního modernismu, který převládal v běžné stavební produkci. Na druhou stranu se někteří architekti k funkcionalismu začínali obracet a jeho původní programy a teorie

²²¹ KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 408-409.

²²² Tamtéž, s. 409.

²²³ SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Nový funkcionalismus*, in: *Česká architektura 1945-1995*, s. 74. Praha: Obec architektů, 1995.

²²⁴ JENCKS, Charles. *The Language of Post-Modern Architecture*. New York: Rizzoli, 1977.

²²⁵ VENTURI, Robert. *Complexity and Contradiction in Architecture*. New York: Museum of Modern Art, 1966.

²²⁶ Např. *Řeč postmoderní architektury*. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1978, roč. 37, s. 463-467.; ŠEVČÍK, Jiří. *Modernismus, postmodernismus, manýrismus*. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1981, roč. 40, s. 135-139.; LOUDOVÁ, Jiřina. *Postmodernismus – skutečnost a mýtus*. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1984, roč. 43, s. 153-157.; NOVÝ, Otakar. *Moderní a postmoderní architektura*. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1984, roč. 43, s. 157-164.

²²⁷ KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 413-414.

²²⁸ *Architektonická konfrontace*. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1988, roč. 47, s. 87.

rozšířili o lidštější kontext.²²⁹ Tento tzv. neofunkcionalismus se stal převládající českou reakcí na postmodernismus.²³⁰

Konec 80. let je v architektuře symbolem pluralitního přístupu, který mladá generace akceptovala jako přirozený výraz hledání. „*Představa možné jednoty stylu se spojovala s obavou, že taková jednota může vzniknout pouze vynucením.*“²³¹ Postmoderna ukázala hodnoty, které pozdnímu modernismu chyběly – citlivější navazování na kontext i konkrétního obyvatele, hledání *genia loci*, obnova tvůrčí architektonické disciplíny, připomínka architektonických archetypů, dialog s minulostí, invenci atd.²³² Dům ČKD na Můstku, s netradiční ocelovou konstrukcí a zavěšeným subtilním kamenným obkladem, se slovy architektky Aleny Šrámkové vrátil k tradičnímu typu městského domu s okny.²³³ Svou kompozicí reagoval na své okolí a vytvořil jakýsi přechodový prvek mezi dvěma sousedními objekty. Motiv vrcholového oblouku se střešními hodinami odkazoval jak na hodiny na bývalém Domu vlny a hedvábí, strženém při výstavbě metra v roce 1973, tak na původní městskou bránu,²³⁴ čímž byl zdůrazněn duch místa. Díky propojení historických souvislostí s moderní střízlivostí je budova na Můstku považována za reprezentanta postmoderní architektury.²³⁵

Od poloviny 80. let se začaly utvářet paralelní architektonické skupiny existující mimo oficiální Svaz architektů ČSR. Od roku 1984 do roku 1987 probíhala neformální setkání českých a slovenských architektů ve Spišské Kapitule, které organizovala Alica Štefančíková.²³⁶ V roce 1987 byla založena skupina Středotlací,²³⁷ která sdružovala především pražské architektky střední generace kolem teoretika architektury Jiřího Ševčíka. Jiří Ševčík pořádal na Fakultě architektury ČVUT neoficiální semináře, na kterých přednášel o aktuálních mezinárodních tématech architektury. Účastníci seminářů si mezi sebou půjčovali zahraniční časopisy,

²²⁹ SEDLÁKOVÁ, R. *Nový funkcionalismus*, s. 74-75.

²³⁰ POLÁČKOVÁ, Tereza. *Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století*, s. 36. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, Ústav pro dějiny umění, 2018. Vedoucí práce Klimešová, Marie.

²³¹ KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 415.

²³² KRATOCHVÍL, P. *Léta osmdesátá*, s. 68.

²³³ KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 406.

²³⁴ VORLÍK, Petr. *Budova ČKD na Můstku (dnes New Yorker)*, in: *Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918-2018*, s. 383. Praha: Foibos, 2018.

²³⁵ KRATOCHVÍL, P. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, s. 406.

²³⁶ Architekti na těchto setkáních prezentovali své projekty, o kterých následně mezi sebou diskutovali. V letech 1988 a 1989 Josef Pleskot pořádal podobná setkání na Starých Splavech. (POLÁČKOVÁ, T. *Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století*, s. 46-47.).

²³⁷ Počátky skupiny sahají do roku 1967, kdy studenti ČVUT uspořádali první společnou výstavu *Apelace 67*. Ta byla jakýmsi protestem vůči pedagogům, kteří uznávali modernismus jako jediný inspirační zdroj. (POLÁČKOVÁ, T. *Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století*, s. 42-43.).

překládali a samizdatově tiskli nedostupné texty zahraničních teoretiků a architektů. Jiří Ševčík například inicioval samizdatový překlad jednoho ze zásadních textů postmodernity od Charlese Jenckse.²³⁸ Společně se svou manželkou Janou opakovaně publikovali články o postmodernistických myšlenkách v domácím tisku.

Skupina Středotlakých neměla jednotný konkrétní směr, program či ideologii. Jednalo se spíše o jakousi platformu, která architektům nabízela možnost se prezentovat a diskutovat o vlastních projektech v různých fázích jejich vývoje a vyměňovat si informace o současném mezinárodním architektonickém dění. Jednotlivé členy spojila také snaha o obnovení komunikace uvnitř vlastního oboru a společenské relevance architektonické práce. První společná výstava skupiny se uskutečnila v roce 1989 v Galerii Jaroslava Fragnera, kterou zaštil Benjamin Fagner společně s Jiřím Ševčíkem, který skupinu ve výstavním katalogu charakterizoval takto: „*Sebeironické označení Středotlací možná odpovídá situaci naší kultury, převažující taktice, energii, střednímu věku (mladí jsou Tvrdohlaví a vysokotlací), únavě a nechuti vyhlášovat s jistotou jednoznačné programy, ale také snaze o demokratickou komunikaci a normální jazyk.*“²³⁹

Dalším místem, kolem kterého se neformálně sdružovali čeští architekti, byl *Technický magazín*. Obsah i aktivity magazínu byly zaštileny Státním nakladatelstvím technické literatury, díky kterému byla veškerá činnost *Technického magazínu* oficializována. Z iniciativy Benjamina Fragnera začal *Technický magazín* pořádat architektonické výstavy tzv. papírové architektury²⁴⁰ – v roce 1985 byla uspořádána výstava s názvem *Malovaná architektura* v muzeu v Roztokách a v letech 1986, 1988 a 1990 výstavy s názvem *Urbanita* v Galerii Jaroslava Fragnera.²⁴¹ V roce 1987 byla Jindřichem Chalupěckým založena Nová skupina, která sdružovala teoretiky, umělce a architekty napříč generačním spektrem. Polovina 80. let se nesla ve znamení hledání cest, jak v rámci stávající struktury Svazu architektů ČSR vytvářet nepronásledované názorové platformy.

Na rozdíl od starší generace architektů, měli již mladší architekti odvahu kritizovat i politický režim v zemi: „*Starší generace vnímala boj jako boj profesní, boj o architekturu, my jsme to vnímali jako boj o svobodu, o naše bytí,*“²⁴² vypráví architekt Ivan Vavřík, který v roce

²³⁸ POLÁČKOVÁ, T. *Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století*, s. 29.

²³⁹ Tamtéž, s. 44.

²⁴⁰ Papírová či malovaná architektura zobrazuje výtvarné vyjádření často nerealizovaných architektonických projektů zachycující utopické vize architektů toužících po zlepšení a oživení určitého místa.

²⁴¹ POLÁČKOVÁ, T. *Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století*, s. 60-67.

²⁴² Tamtéž, s. 84.

1987 společně s Petrem Krajčím sepsal výzvu V.E.S.P.A (Volné entuziastické sdružení přátel architektury), která formulovala problémy současného českého stavebnictví. Postupně se k této dvojici architektů přidali další mladí architekti, což vyústilo o rok později k vytvoření skupiny Vokolo osmého.²⁴³ V roce 1989 vznikla celá řada dalších iniciativ, např. skupina D.N.A. (Dílna nejmodernější architektury), volné sdružení Obecní dům či skupina Zlatí orlí představující nejmladší generaci architektů. Mladší generace architektů zaujímala v 80. letech i aktivistické postoje, zejména vystupovala proti ničení historických budov či asanačním plánům některých městských čtvrtí. Zřejmě nejvyhranějším projevem tohoto aktivismu bylo vystoupení proti plánované demolici části pražského Žižkova, které se stalo pro mladší generaci architektů jakýmsi symbolem touhy po společenské změně. V roce 1988 přednesl architekt Ivan Vavřík v Mánesu přednášku o Žižkově, po které proběhla diskuze se zástupci starší generace architektů Miroslavem Bašem a Karlem Pragerem. Ivan Vavřík na jejich otázku „Co s tím chceš dělat? Jak chcete v této situaci Žižkov zachránit?“ odpověděl „Nechci dělat nic se Žižkovem. Já chci změnit politický systém.“²⁴⁴

Pád socialistického režimu v listopadu 1989 posunul českou architekturu za hranici pouhého zápasu o vlastní existenci jako tvůrčí disciplíny. Odstranění bariér poskytlo architektům možnost realizovat předtím nerealizovatelné projekty. Byla obnovena tvůrčí svoboda i organizování soukromých ateliérů. Velké projektové ústavy i diktát omezené stavební výroby skončil. Otevření hranic znamenalo zpřístupnění nových technologií a materiálů, díky kterým mohl nyní architekt svou stavbu dokončit do posledních detailů. Obnovila se souvislost domácího vývoje se zahraničními proudy. Otevření hranice umožnilo příjezd západních ikon architektonické scény i českých emigrantů. Čeští architekti se již sami mohli seznamovat se západní architekturou, a to nikoli jen prostřednictvím domácího tisku. Proměnily se požadavky architektonických úkolů, snížila se bytová výstavba a nově se projektovaly především komerční a kancelářské budovy. Hned po revoluci se začalo připravovat rozpuštění normalizačního Svazu architektů ČSR, který skončil již 17. prosince 1989. Stejný den byla ustavena Obec architektů jako právní a nikoli ideový nástupce Svazu.

²⁴³ MERTA, Dan. *Navzdory nehybnosti*, in: Navzdory. Architekti 1969–1989–2019, s. 36. Praha: Grada Publishing, 2020.

²⁴⁴ VORLÍK, Petr a Tereza POLÁČKOVÁ. *Asanace Žižkova, 80. léta (aktivismus)*, in: Navzdory. Architekti 1969–1989–2019, s. 122. Praha: Grada Publishing, 2020.

Příběhy vybraných staveb z období socialismu

Obchodní dům Máj

Obchodní dům Máj byl vybudován v letech 1971–1975 na místě proluky na rohu Národní třídy a Spálené ulice na Praze 1, která zde vznikla z důvodu plánované novostavby Elektrických podniků po demolici Šlikova paláce v roce 1938. Kvůli druhé světové válce a následně roku 1948 zde byl nakonec postaven pouze dřevěný provizorní objekt s obchody a službami, který v roce 1969 vyhořel. V 60. letech se na tomto místě plánoval postavit tzv. Dům techniky a Československé středisko výstavby a architektury. Projektovou studii pro celý blok vypracoval v roce 1967 Karel Prager. V roce 1970 se od původního záměru upustilo²⁴⁵ a pozemek získal obchodní řetězec Prior, který se zde rozhodl vybudovat druhý poválečný obchodní dům v Praze. Výstavbou obchodních domů se měl kompenzovat nedostatek obchodních ploch, které Praha pociťovala zejména od 60. let. Pro stavbu obchodního domu se musel původní pozemek rozšířit a bylo proto zdemolováno několik sousedních neorenesančních a klasicistních domů.²⁴⁶ Návrh obchodního domu vzešel z vyzvané architektonické soutěže vypsané v únoru 1971, které se zúčastnilo pět architektonických kolektivů – tým Karla Pragera z ateliéru GAMA, tým Ivana Matušíka ze Státního projektového ústavu obchodu v Bratislavě, ateliér Státního projektového ústavu obchodu v Brně s architektky Růženu Žertovou a Zdeňkem Řihákem, tým pražského střediska Projektového ústavu obchodu v čele s Césarem Grimmichem a Jaromírem Liškou a liberecký ateliér SIAL²⁴⁷ reprezentovaný Miroslavem Masákem, Johnem Eislerem a Martinem Rajnišem.²⁴⁸

V soutěži zvítězil mašinstický návrh architektů libereckého SIALu, kteří se původně soutěže ani nechtěli zúčastnit. „*Na tom místě vypracoval několik návrhů a studií Karel Prager a mezi námi architektky to bylo takové Pragerovo místo,*“²⁴⁹ vzpomíná spoluautor Máje Miroslav Masák, „*Karel Prager nás za to [vítězství v soutěži – pozn. autora] dlouho neměl rád.*“²⁵⁰ Autoři také nebyli přesvědčeni o relevantnosti daného místa pro obchodní dům. S nastupující

²⁴⁵ Z původního konceptu měl zůstat součástí novostavby pouze Dům techniky, od něhož se upustilo v roce 1971.

²⁴⁶ KLÍMA, Petr. *Obchodní dům Prior Praha/Máj*, in: Kotvy Máje. České obchodní domy 1965–1975, s. 63–64. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2011.

²⁴⁷ Liberecký ateliér byl do soutěže vyzván nejspíše z důvodu, že se krátce před soutěží, v roce 1968, začal zabývat podobným projektem, obchodním střediskem Ještěd v Liberci.

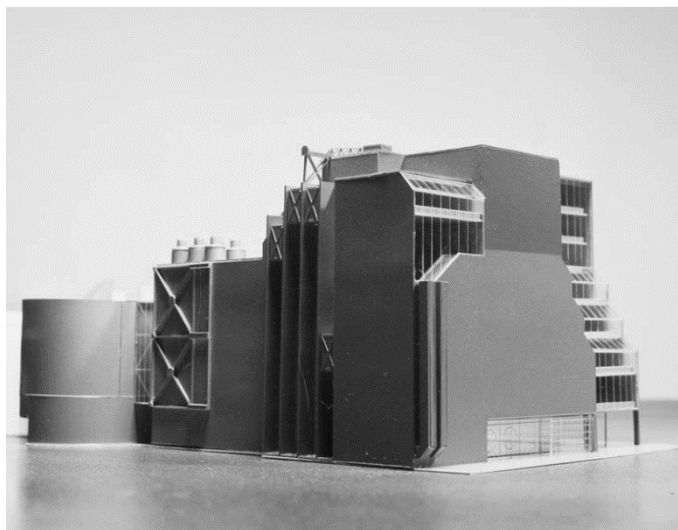
²⁴⁸ PLATOVSKÁ, Marie. *Obchodní dům Máj*, in: Sial, s. 129. Praha: Arbor vitae, 2010.

²⁴⁹ Český rozhlas. Radio Wave: Důležitá je radost a hravost, říká Miroslav Masák, který se architektuře věnoval padesát let. [online]. 19.1.2022 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/dulezita-je-radost-a-hravost-rika-miroslav-masak-ktery-se-architekture-venoval-8663751>.

²⁵⁰ MASÁK, M. *Tak nějak to bylo*, s. 47.

normalizací a postupným ztrácením pracovních příležitostí z politických důvodů, liberečtí architekti nakonec nabídku přijali.²⁵¹

Soutěžní návrh architektů SIALu byl od začátku koncipován jako dům na nároží s výrazným objemovým řešením, kde primární roli hrála Národní třída a sekundární Spálená ulice, což se projevilo na celkovém tvarování domu, ztvárněním fasád i odstupňováním výšek. Autoři v návrhu usilovali o rozčlenění hmoty budovy podle jejích vnitřních funkcí a po vzoru mašinstvu u ní chtěli dosáhnout

Obr. 1 – soutěžní návrh architektů SIALu, 1971
(pohled z Národní třídy)

vzhledu velkého stroje.²⁵² Dominantou navržené budovy bylo netradičně řešené převýšené prosklené nároží s kaskádovitým „vykousnutím“. Inspirací pro architekty byla mašinstická knihovna Fakulty historie při univerzitě v Cambridge (1964–1968) od Jamese Stirlinga.²⁵³ V soutěžním návrhu architektů SIALu je „patrný ještě onen přímočarý (a snad poněkud bezelstný) mašinstický tah na branku, jenž byl tehdy charakteristický pro některé z mladé generace architektů ve Školce Sial.“²⁵⁴ Konstrukce budovy byla založena na ocelovém skeletu s osnovou sloupů 12x12m, což umožnilo volný průhled prodejní plochou patra a lepší orientaci.²⁵⁵

Soutěžní návrh byl následně rozpracován v projektový úkol, do kterého architekti museli zapracovat připomínky investora a příslušných úřadů a zároveň přizpůsobit návrh technologickým možnostem domácího subdodavatele – Vítkovickým železárnám. Autoři na žádost investora upustili od motivu kaskádovitě „vykousnutého“ rohu, který zapříčinil zmenšení prodejní plochy. Z domu na nároží se tak stal dům ve frontě.²⁵⁶ Nově byla fasáda směrem do Národní třídy ve vyšších patrech prosklená a v místě styku se střechou se zalamovala. Budova také byla celkově snížena na úroveň okolních domů, které byly následně

²⁵¹ KLÍMA, P. *Obchodní dům Prior Praha/Máj*, s. 64.

²⁵² PLATOVSKÁ, M. a R. ŠVÁCHA. *Obchodní dům Máj/Tesco: Stavebně-historický průzkum*, nestr.

²⁵³ KLÍMA, P. *Obchodní dům Prior Praha/Máj*, s. 66-67.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 67.

²⁵⁵ PLATOVSKÁ, M. *Obchodní dům Máj*, s. 130.

²⁵⁶ KLÍMA, P. *Obchodní dům Prior Praha/Máj*, s. 70.

v roce 1979 zdemolovány v důsledku stavby stanice metra Národní třída. Vyrovnání výšky domů na Národní třídě a ve Spálené ulici stále zůstávalo v podobě charakteristického šikmého zkosení. Výrazným rysem návrhu, který pronikl až do realizace, bylo řešení fasády do Spálené ulice coby „řezu, který naznačuje, jako by budova [...] byla jenom počátečním úsekem mnohem delší stavby. [...] Tento motiv fasády pojaté jako řez chápali tehdejší západní architekti a teoretici jako symbol flexibilitnosti staveb vysoce technického směru.“²⁵⁷ Nosnou konstrukcí zůstal ocelový skelet, nyní však s modulovou sítí 9x12m. V roce 1972 byl vypracován nabídkový projekt s řadou změn a zpřehledněním dispozic. Zvětšila se prodejní plocha a prosklená eskalátorová hala byla přemístěna na jižní okraj budovy. Nově byla také na celé pevné ploše fasády do Národní třídy umístěna elektronická reklama. Po dokončení nabídkového projektu byli osloveni zahraniční dodavatelé, kteří měli zajistit rychlou výstavbu. Nejprve byla vybrána jugoslávská firma Ingra Zagreb, která nakonec nebyla schopná dodržet podmínky zadání. V novém výběrovém řízení v říjnu 1972 zvítězila švédská firma ABV Stockholm, která dostala za úkol stavbu zlevnit. Architekti proto museli navrhnout třetí variantu projektu, která reflektovala požadavky na zlevnění stavby i dodržení termínů. Ocelová konstrukce byla vyměněna za železobetonovou, čímž se ztratil čistě technicistní charakter domu. Změnil se i fasádní plášť do Spálené ulice, když původně zamýšlené lehké kovové panely nahradily panely betonové s charakteristickou šikmou kanelurou dovážené z panelárny ze Švédska.²⁵⁸ Namísto panelů z odlévaného hliníku byl na fasádě do Národní třídy umístěn levnější plášť plechových kazet. Postupně se také opouštěla koncepce fasády coby čistého řezu, když byl kladen menší důraz na přísné materiálové a barevné oddělení. Fasáda do Národní třídy nově pokračovala v hloubce jedné konzoly přes roh do Spálené. Na fasádu do ulice Spálená bylo umístěno i několik dalších skleněných elementů. Otázkou zůstávalo barevné provedení fasády. Autoři původně zamýšleli Máj navrhnout v modrozelené kombinaci, s čímž neuspěli u vedení Útvaru hlavního architekta města Prahy, Blahomíra Borovičky. Po několika jednáních se architekti s úředníky nakonec dohodli na bíložluté variantě.²⁵⁹ Autoři také upustili od elektronické fasády a nově na fasádu umístili logo 02,²⁶⁰ které odkazovalo na pořadí druhého obchodní domu v Praze, „mladší bratříček Kotvy“²⁶¹, a zároveň skrytý odkaz na ateliér SIAL, který po nuceném začlenění do libereckého Stavoprojektu získal označení 02.

²⁵⁷ PLATOVSKÁ, M. a R. ŠVÁCHA. *Obchodní dům Máj/Tesco: Stavebně-historický průzkum*, nestr.

²⁵⁸ PLATOVSKÁ, M. *Obchodní dům Máj*, s. 132.

²⁵⁹ KLÍMA, P. *Obchodní dům Prior Praha/Máj*, s. 75-76.

²⁶⁰ Původně se obchodní dům měl jmenovat Prior 02.

²⁶¹ EISLER, John. *Pro zahraničí jsme představovali pokračování modernistické architektury*, in: *Architekti SIAL*, s. 70. Praha: Kant, 2008.

Obr. 2 – OD Máj těsně před dokončením v roce 1975

Stavba obchodního domu Máj byla zahájena v červnu 1973 a během stavby docházelo ještě k několika úpravám z důvodu omezeného rozpočtu. Nejvíce kontroverzí v závěru realizace stavby způsobil výše zmiňovaný stylizovaný nápis 02. I když logo figurovalo již v dokumentaci, kterou schválil Úřad hlavního architekta, komunistickým funkcionářům se začal nápis zdát příliš kosmopolitní, urážející pracující lid²⁶² a rozhodli se jej nechat odstranit a nahradit bílými panely. „Ty původně světlé hliníkové panely se rychle ušpinily. Nové panely místo tmavých byly zase čistě bílé. Ten nápis tam tak zůstal ještě nějakou dobu. Komunisti prskali, ale nemohli nic dělat,“²⁶³ vzpomíná Miroslav Masák. Následně byl původní znak v souvislosti s nadcházejícím 30. výročím osvobození Prahy Rudou armádou nahrazen novým nápisem Máj. Slavnostní otevření Máje proběhlo 21. dubna 1975 a zaznamenala jej většina celostátních deníků. V architektonických publikacích se budova Máje objevovala spíše sporadicky a v souvislosti s generálním projektantem Stavoprojekt Liberec, nikoli se jmény

²⁶² MASÁK, M. *Tak nějak to bylo*, s. 47.

²⁶³ Aktualne.cz: Historie obchodního domu Tesco na Národní třídě. [online]. 12. 3. 2006 [cit. 2022-03-21]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/historie-obchodniho-domu-tesco-na-narodni-tride/r~i:gallery:515/>.

konkrétních architektů stavby. Jméno Miroslava Masáka, zakládajícího člena a místopředsedy nezávislého Svazu českých architektů, se ve veřejném diskurzu normalizace nemohlo objevit.²⁶⁴ V zahraničí se však Máj dočkal vynikajícího ohlasu, když mu byla věnována pozornost v mnoha zahraničních publikacích²⁶⁵ a v roce 1982 se objevil na pařížské výstavě *La Modernité un Project Inacheve*, která představovala přední příklady světové technicistní tvorby. Všeobecně bychom dle historika a teoretika umění Rostislava Šváchy našli „v české architektuře 20. století, ne-li v dobách starších, [...] jen málo staveb, které by se v zahraniční odborné literatuře dočkaly tak obšírného ohlasu jako pražské dílo týmu Eisler-Masák-Rajniš.“²⁶⁶

Realizovaná podoba obchodního domu Máj se sice od původního mašinistického soutěžního návrhu značně odchýlila, přesto ji nelze odepřít technicistní charakter. Exteriér i interiér domu byl koncipován v duchu architektury high-tech, která hrdě prezentovala součásti technického vybavení a evokoval podobu okapovaného stroje s důrazem na jeho montážní vzhled.²⁶⁷ Výrazným technicistním prvkem byla především prosklená komunikační pasáž s vloženými eskalátory. Výsledná podoba Máje se také přiblížila dalšímu nastupujícímu celosvětovému trendu, neofunkcionalismu,²⁶⁸ kdy se nejdůležitější vnitřní funkce promítly do vnější formy budovy.²⁶⁹ Dům měl sloužit jako kontejner na zboží coby univerzálně použitelného prostoru pro různé funkce, přiznával svůj účel i způsob fungování. Pás oken symbolizoval výkladní skříň.

Obr. 3 – výsledná podoba OD Máj v roce 1975

Po roce 1975 stavba prošla několika dílčími úpravami a rekonstrukcemi, které se projeví především v interiéru. V některých prostorech došlo ke změně původního účelu,

²⁶⁴ KLÍMA, P. *Obchodní dům Prior Praha/Máj*, s. 78-82.

²⁶⁵ Např. KEINE, Heiko. *Architektenkommune in der ČSSR. Baumeister*. Mnichov: Callwey, 1973.; KULTERMANN, Udo. *Architecture in the Seventies*. Londýn: Architectural Press, 1980.; STEMPEL, Jan (ed.). *Atelier SIAL*. Budapešť: BME KISZ, 1982.

²⁶⁶ PLATOVSKÁ, M. a R. ŠVÁCHA. *Obchodní dům Máj/Tesco: Stavebně-historický průzkum*, nestr.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ Směr, který se inspiroval meziválečným funkcionalismem. Ve světě se začal objevovat již na konci 60. a převážně začátkem 70. let. Na českém území zaznamenal největší rozmach v 80. a 90. letech. V případě Máje byl neofunkcionalismus zastoupen i asymetrickou kompozicí objemu, použitím tenkého pláště prolamovaného pásovými okny a velkoplošným zasklením.

²⁶⁹ KLÍMA, P. *Obchodní dům Prior Praha/Máj*, s. 88.

především rozšířením obchodních či skladových ploch na úkor zázemí či jídelny. V roce 1993 byla budova zakoupena americkým obchodním řetězcem K-Mart, po kterém byl obchodní dům nově pojmenován. Do prvního patra byla umístěna pizzerie, prodejna potravin a tisku. Do stěny mezi prodejním prostorem a eskalátorovou pasáží byly vestavěny prodejní stánky. V obchodních podlažích byly původně odkryté technické rozvody a barevně natřená potrubí vzduchotechniky zakryty podhledy, čímž byla snížena výška stropů. V roce 1997 zakoupil české pobočky K-Mart britský obchodní řetězec Tesco, čímž byl opět název obchodního domu změněn.²⁷⁰

V únoru 2006 podal vlastník Obchodního domu Máj, společnost Tesco, požadavek na demoliční výměr na tuto stavbu. Na základě tohoto kroku se začaly v médiích objevovat rozsáhlé debaty mezi odborníky i veřejností o možnostech zachování Máje.²⁷¹ Mluvčí společnosti Tesco Vasselin Barliev odvracel v médiích zprávy o demolici stavby s tvrzením, že sice společnost podala žádost o povolení demoličního výměru, ale ve skutečnosti se bude jednat pouze o rozsáhlou rekonstrukci objektu.²⁷² Objevovaly se však i názory, že zde Tesco chce vybudovat nový polyfunkční objekt, aniž by existoval architektonický návrh.²⁷³ Tento záměr nebyl schvalován ředitelem odboru památkové péče Magistrátu hl. m. Prahy Janem Kněžínkem, ani politickými představiteli Prahy 1 starostou Vladimírem Vihanem a předsedou komise územního rozvoje Filipem Dvořákem. Zároveň však výše jmenovaní nevyloučili povolení demolice objektu po představení konkrétního projektu.²⁷⁴ Výrazná medializace kauzy brzy zmírnila původní záměry společnosti Tesco a původní demoliční plán byl přehodnocen na rozsáhlou rekonstrukci interiérů a jejich přizpůsobení modernímu provozu.²⁷⁵

²⁷⁰ PLATOVSKÁ, M. a R. ŠVÁCHA. *Obchodní dům Máj/Tesco: Stavebně-historický průzkum*, nestr.

²⁷¹ Např. VELÍŠEK, Lukáš. Máj? To byla velmi významná stavba. *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 1. 3. 2006, č. 51, s. 4.; LUKÉŠ, Zdeněk. Neviditelný pes: ARCHITEKTURA: Zmizí obchodní dům Máj (Tesco) v Praze? [online]. 7. 3. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://neviditelnypes.lidovky.cz/architekt/architektura-zmizi-obchodni-dum-maj-tesco-v-praze.A060306_173003_p_architekt_wag.; ŠRÁMKOVÁ, Alena. Máj by měl být pouze upraven. *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 8. 3. 2006, č. 57, s. 3.

²⁷² NOVÁ, Magdalena a Jan ZIEGLER. Máji hrozí demolice. *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 18. 2. 2006, č. 42, s. 1.

²⁷³ Tesco zvažuje zbourání někdejšího domu Máj. *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 18. 2. 2006, č. 42, s. 10.

²⁷⁴ Idnes.cz. Ekonomika: Tesco zvažuje zbourání někdejšího domu Máj. [online]. 18. 2. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: http://ekonomika.idnes.cz/tesco-zvazuje-zbourani-nekdejsiho-domu-maj-fkw-/ekonomika.aspx?c=A060217_185717_ekonomika_dp.

²⁷⁵ KLÍMA, Petr. MERGEROVÁ, Klára a Petr ŠTASTNÝ. *Jak přistupovat k památkám architektury 60. a 70. let? Případ Máj*, in: Kotvy Máje. České obchodní domy 1965–1975, s. 31. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2011.

Na celé dění reagoval historik umění a architektury Rostislav Švácha, který 20. března 2006 podal na Ministerstvo kultury návrh na zařazení obchodního domu Máj mezi kulturní památky s tím, že se jedná o jeden z nejvýznamnějších příkladů české architektury 70. let 20. století.²⁷⁶ Na základě Šváchova návrhu si Ministerstvo kultury vyžádalo stanovisko pražského pracoviště NPÚ, které následně podalo podnět na prohlášení Máje za kulturní památku, ve kterém Máj označilo za průkopnickou stavbu srovnatelnou „s díly špičkových světových architektů své doby“.²⁷⁷ Dne 27. dubna 2006 zahájilo Ministerstvo kultury na základě obou návrhů řízení o prohlášení obchodního domu Máj za kulturní památku. Pro návrh se následně vyslovilo ústřední pracoviště NPÚ i architekt Bohumil Fanta v posudku Fakulty architektury ČVUT. Naproti tomu Odbor kultury, památkové péče a cestovního ruchu Magistrátu hl. m. Prahy nepovažoval prohlášení Máje za kulturní památku za nezbytné.²⁷⁸ Proti návrhu se rezolutně postavila společnost Tesco, když prohlásila, že Máj nesplňuje „definiční znaky kulturní památky“ a „vykazuje celou řadu technických, architektonických i urbanistických nedostatků.“²⁷⁹ Jednotlivé návrhy na památkovou ochranu označila společnost Tesco za účelové a mytizující kvality stavby, dále uvedla, že by „případná památková ochrana [...] vedla k nezvratnému zakonzervování existujících problémů.“²⁸⁰ Ministerstvo kultury argument o zakonzervování obchodního domu Máj zamítlo a 2. října 2006²⁸¹ prohlásilo Máj za kulturní památku: „stavba [...] představuje významný doklad architektury 70. let 20. století, a to také v evropském kontextu, když navazuje na architekturu meziválečného funkcionalismu a předznamenává v interiéru architektonické pojetí stylu high-tech.“²⁸² Společnost Tesco podala proti rozhodnutí ministerstva rozklad, který byl ovšem neúspěšný a tehdejší ministr kultury Martin Štěpánek původní rozhodnutí potvrdil. Dne 21. prosince 2006 byl Máj definitivně prohlášen za kulturní památku.²⁸³

²⁷⁶ Obchodní dům Máj/Tesco navržen na kulturní památku. Dopis prof. PhDr. Rostislava Šváchy adresovaný Ministerstvu kultury ČR. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2006, roč. 36 (7), č. 1, s. 27.

²⁷⁷ *Rozhodnutí o prohlášení souboru věcí obchodního domu MÁJ/TESCO čp. 63 v Praze na Novém Městě za kulturní památku*, s. 2. [online]. 2. 10. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=757346.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 3-4.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 5.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 6.

²⁸¹ Rozhodnutí nabylo právní moci 3. 1. 2007.

²⁸² *Rozhodnutí o prohlášení souboru věcí obchodního domu MÁJ/TESCO čp. 63 v Praze na Novém Městě za kulturní památku*, s. 11. [online].

²⁸³ *Rozhodnutí o rozkladem napadeném rozhodnutí Ministerstva kultury o prohlášení kulturní památkou*. [online]. 21. 12. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=757344.

Podání návrhu i následné prohlášení Máje za kulturní památku vyvolalo podobnou mediální smršť jako prvotní zprávy o plánované demolici. Mezi odbornou i laickou veřejností tak byla vyvolána jedna z prvních diskuzí o zachování a chránění moderních staveb vybudovaných v dobách socialismu. Někteří odborníci začali považovat případ Máje za precedens pro další spory ohledně potenciálních poválečných památek.²⁸⁴ Jiní odborníci vůbec nepřipouštěli možnost památkové ochrany „mladých“ staveb.²⁸⁵ Odborná veřejnost tak byla rozdělená. Proti zařazení Máje mezi kulturní památky stál například architekt Josef Pleskot²⁸⁶ či tehdejší ředitel pražské pobočky Národního památkového ústavu Michael Zachař, který nakonec na rozhodnutí prohlášení Máje za kulturní památku přistoupil: „*Zapsání Máje za kulturní památku respektuji, hlediska odborníků se snažím pochopit. Sám jsem při projednávání návrhu profesora Šváchy na svém pracovišti nakonec nerad zvedl ruku [...] Demolici Máje bych nerad přihlížel, ale zapsání za kulturní památku je druhý extrém.*“²⁸⁷ V souvislosti s prohlášením Máje za kulturní památku se začaly objevovat první zprávy ohledně další potenciální pražské památky z tohoto období, čímž měl být obchodní dům Kotva na náměstí Republiky.²⁸⁸

V roce 2009 proběhly plánované rekonstrukce obchodních domů Tesco, při kterých byl změněn jejich název na anglické slovo *My*. V případě obchodního domu na Národní třídě toto označení odkazovalo na jeho původní název.²⁸⁹ Rekonstrukcí exteriéru obchodního domu Máj byla pověřena pražská kancelář britského ateliéru Chapman Taylor, který rekonstrukci konzultoval s architekty původní stavby, odborem památkové péče Magistrátu hl. m. Prahy i historiky umění a architektury Marií Platovskou a Rostislavem Šváchou, kteří v roce 2008 vypracovali stavebně-historický průzkum. Výsledkem bylo kompromisní řešení, které nepopřelo původní hodnoty stavby a zároveň se z Máje nestal skanzen.²⁹⁰ Interiér rekonstruovala britská společnost Fitch, která na návrhy původních autorů nebrala zřetel

²⁸⁴ Idnes.cz: Ministerstvo prohlásilo "obchodák" Máj za kulturní památku. [online]. 23. 10. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/bydleni/architektura/ministerstvo-prohlasilo-obchodak-maj-za-kulturni-pamatku.A061023_151515_architektura_pet.

²⁸⁵ BEČKOVÁ, Kateřina. Musí dosáhnout stavba „plnoletosti“, aby se stala památkou? Anketa. *Zprávy památkové péče*. Praha: NPÚ, 2005, roč. 65, č. 5, s. 383–386.

²⁸⁶ KLAPALOVÁ, Martina. Máj památkou. A Tančící dům? *Lidové noviny*. Praha: MAFRA, 3. 11. 2006, č. 245, s. 6.

²⁸⁷ ZACHAŘ, Michael. Jde skutečně o architektonický unikát? *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 1. 11. 2006, č. 254, s. 8.

²⁸⁸ NOVÁ, Magdalena. Idnes.cz: Máj už památkou je. Teď je na řadě Kotva. [online]. 4. 1. 2007 [cit. 2022-03-28]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/maj-uz-pamatkou-je-ted-je-na-rade-kotva.A070104_085016_praha_pei.

²⁸⁹ Tesco přejmenuje obchodní domy na *My*. *Hospodářské noviny*. Praha: Economia, 18. 2. 2009, s. 18.

²⁹⁰ KLÍMA, P. MERGEROVÁ, K. a P. ŠTASTNÝ. *Jak přistupovat k památkám architektury 60. a 70. let? Případ Máj*, s. 33.

a podle slov Miroslava Masáka se z interiérů stalo banální obchodní centrum.²⁹¹ Nejvýraznější změnou bylo zaslepení boční prosklené stěny eskalátorové haly z důvodu výstavby nového sousedního obchodního centra Quadrio. Výstavbou Quadria, které bylo dokončeno v roce 2014, zanikl další důležitý výraz Máje, čímž bylo sestupující podlaží reflektující okolní historickou zástavbu. Quadrio totiž svým objemem okolní zástavbu výrazně převyšuje.

Obr. 4 – podoba OD Máj po rekonstrukci v roce 2009 a dostavbě Quadria v roce 2014

V roce 2008 vypracovali architekti Masák, Eisler a Rajniš pro společnost Tesco vlastní návrh přestavby, který reflektoval projekt sousední novostavby a pro budovu Máje by představoval daleko výraznější zásah než provedená rekonstrukce z roku 2009. K realizaci návrhu nedošlo, ale stal se předmětem jednání (byť v pozměněné podobě) po téměř deseti letech.²⁹² V roce 2018 společnost Tesco prodala obchodní dům Máj developerské společnosti Amadeus Real, která plánuje navzdory památkové ochraně objekt radikálně přestavět. Na této přestavbě se mají podílet dva ze tří autorů původní stavby Martin Rajniš a John Eisler. Třetí z autorů stavby Miroslav Masák s přestavbou nesouhlasí a zdůvodňuje to slovy: „Byl jsem

²⁹¹ Vytrženo z metropole. Obchodní dům Máj, in: Česká televize [online]. 25. 12. 2015 [cit. 2022-03-28]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/11346681886-vytrzeno-z-metropole/215411033210011-obchodni-dum-maj>.

²⁹² VICHERKOVÁ, Veronika. Máj... ještě stojí. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 7.

vyzván, abych se toho zúčastnil, ale já jsem to odmítl. [...] Myslím si, že Máj je jeden asi tak ze tří až pěti domů období normalizace, které v Praze stojí za to, [...] a který by měly zůstat jako stopa doby ve městě. Každé město by mělo mít nějakou vzpomínku na to, jak procházelo.“²⁹³ Dle developera dává plánovaná rekonstrukce původním

Obr. 5 – projekt přestavby Máje z roku 2018

dvěma autorům možnost naplnit jejich vize bez kompromisů daných podmínkami minulého režimu.²⁹⁴ Přestavbou by mělo dojít k rozšíření prodejní plochy prostřednictvím nástavby výškově dorovnávací sousední Quadrium a zarovnání původně ustupujícího parteru, čímž by se měla zásadně proměnit kaskádovitá silueta budovy i její vnitřní dispozice. Kompletně by také měla být vyměněna fasáda, čímž by zanikly téměř všechny prvky, díky kterým byl Máj prohlášen za kulturní památku. První varianta projektu z roku 2018 byla pro všechny nepřijatelná. Druhou variantu z roku 2020, ve které autoři do jisté míry reflektovali kritiku první varianty,²⁹⁵ schválil 6. dubna 2020 odbor památkové péče Magistrátu hl. m. Prahy. Proti přestavbě vystoupila část odborné veřejnosti v čele s Klubem Za starou Prahu, který požádal Ministerstvo kultury o zrušení rozhodnutí pražského magistrátu. Zároveň požádal pražského primátora Zdeňka Hříba o zasazení se ve věci odvolání ředitele odboru památkové péče na pražském magistrátu Jiřího Skalického, kterého Klub Za starou Prahu považuje „za osobu nebezpečnou pro pražské památky“²⁹⁶ z důvodu nedostatečně odborného posudku ve věci Máje i dalších staveb. Následná korespondence mezi Klubem Za starou Prahu, Ministerstvem kultury a primátorem hl. m. Prahy nepřinesla, dle slov Rostislava Šváchy, prakticky žádný výsledek.²⁹⁷

²⁹³ Miroslav Masák, ED studio Praha, 20. 09. 2019, in: *Paměť národa*. [online]. ©2008-2022 [cit. 2022-03-28]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/masak-miroslav-1932>.

²⁹⁴ POLÁČKOVÁ, Tereza. *Boření minulosti, na niž chceme zapomenout*, in: *Architektura na červeném seznamu*, s. 22. Praha: ČVUT, 2020.

²⁹⁵ Nástavba ve druhé variantě ustupuje o tři metry dozadu, což pořád odborníci nepovažují za dostačující. (ŠVÁCHA, Rostislav. Proč je podle pana Skalického přestavba Máje přípustná. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 9.).

²⁹⁶ ŠVÁCHA, R. Proč je podle pana Skalického přestavba Máje přípustná, s. 14.

²⁹⁷ ŠVÁCHA, Rostislav a Jakub BACHTÍK. *Balada Máje, aneb tragický román v dopisech*. Korespondence s ministrem kultury a pražským primátorem ve věci přestavby obchodního domu Máj. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 28.

O uskutečnění rekonstrukce se nakonec veřejnost dozvěděla až o více jak dva roky později, 20. dubna 2022. I přes počáteční obavy by měl být nakonec částečně zachován, až na nástavbu, původní vzhled budovy a dokonce by se měly obnovit i některé původní interiérové prvky. Rekonstrukce začne v červnu 2022 a měla by trvat do konce roku 2023.²⁹⁸

Obr. 6 – očekávaný výsledek rekonstrukce

²⁹⁸ Idnes.cz: Pražský obchodní dům Máj projde rekonstrukcí, na rok a půl se uzavře. [online]. 20. 4. 2022 [cit. 2022-05-03]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/praha/zpravy/obchodni-dum-maj-narodni-rekonstrukce-zavreni.A220420_123257_praha-zpravy_baky.

Hotel Praha

O výstavbě hotelu Praha²⁹⁹ bylo rozhodnuto 2. prosince 1969 Ústředním výborem Komunistické strany Československa. Mělo se jednat o luxusní, reprezentativní hotel sloužící oficiálním vládním a stranickým návštěvám. KSČ se tak stala přímým zadavatelem i cílovým uživatelem stavby.³⁰⁰ Z důvodů vysokých nároků zadavatele a téměř neomezených finančních prostředků³⁰¹ se již od počáteční projektové fáze hotel odlišoval nejen od běžných stavebních zakázek, ale dokonce i od těch prominentních a reprezentativních. Budova měla být řešena nesmírně komplexně s ohledem na každý detail.³⁰² Nový hotel Praha měl ve své funkci nahradit dosavadní hotel Praha na Starém Městě,³⁰³ který nebyl kapacitou i vybavením považován za dostačující. Původně měl po dostavbě nového hotelu dosavadní hotel začít sloužit veřejnosti, ale nakonec byl až do roku 1989 využíván stranickými funkcionáři na nižších pozicích.³⁰⁴

Pro nový hotel Praha byla vybrána parcela bývalé Petschkovy zahrady na pražské Hanspaulce. V květnu 1971 byla na stavbu vypsána jednokolová architektonická a urbanistická soutěž, do které bylo vyzváno napříč republikou sedm architektonických týmů.³⁰⁵ Z výsledných soutěžních návrhů vybrala sedmičlenná porota pod vedením tehdejšího předsedy Svazu architektů Vladimíra Meduny návrh týmu pedagogů oboru Architektury a urbanismu ze Stavební fakulty ČVUT Jana Sedláčka, Jaroslava Paroubka, Arnošta Navrátila a Ludka Todla. Architekti vítězného návrhu koncipovali hotel jako tvarově originální organickou táhlou hmotu kopírující vrstevnice svažitého terénu, a to jak v esovitém půdorysu, tak i ve výškovém řešení.³⁰⁶ Nestejným intervalem ustupujících teras na přední fasádě vznikl plynulý přechod z prostoru zahrady do hmoty stavby. To bylo ještě umocněno sadovou úpravou teras, které tak navazovaly na zeleň rozsáhlé zahrady. Při severní fasádě podlouhlé

²⁹⁹ Hotel Praha je, z vybraných staveb v této diplomové práci, nejméně zastoupen v odborné literatuře. V roce 2019 byla o něm vydána samostatná publikace: KAROUS, Pavel (ed.). *Hotel Praha*. Praha: BiggBoss, 2019.

³⁰⁰ KAROUS, Pavel. *Architektura a společnost*, in: *Hotel Praha*, s. 10. Praha: BiggBoss, 2019.

³⁰¹ Náklady na stavbu se nakonec dostaly do výše téměř 800 mil. Kčs.

³⁰² BRŮHOVÁ, Klára. *Hotel Praha*, in: *Beton, Břasy, Boletice. Praha na vlně brutalismu*, s. 191. Praha: ČVUT, 2020.

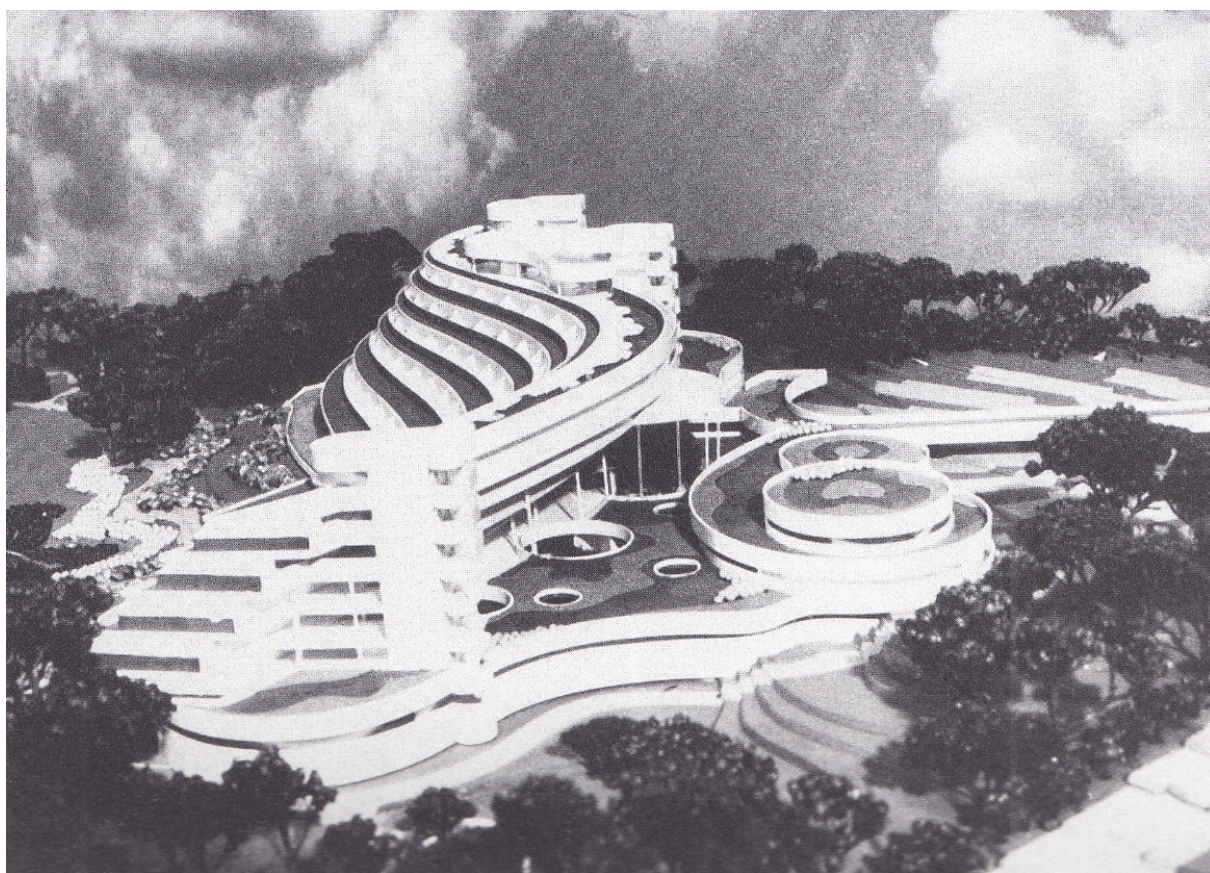
³⁰³ Původně prvorepublikový Grand Hotel Steiner nacházející se v Královské ulici byl otevřen v roce 1927. Po znárodnění v roce 1948 byl uzavřen veřejnosti a sloužil pouze komunistickým funkcionářům. Po roce 1989 byl opraven a znovuotevřen jako Grand Hotel Bohemia.

³⁰⁴ ZIKMUND-LENDER, Ladislav. *Soutěž, projekt, výstavba*, in: *Hotel Praha*, s. 17. Praha: BiggBoss, 2019.

³⁰⁵ Jednotlivé týmy byly pod vedením Zdeňka Kuny, Jana Sedláčka, Miroslava Sýkory, Miroslava Kramoliše, Zdeňka Strnadela, Vladimíra Fašangy a Vladimíra Malinovského.

³⁰⁶ KRÍŽOVÁ, H. *Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu*, s. 92.

budovy byly umístěny tři výrazné skulpturálně tvarované šestipatrové věže. Díky umístění stavby v horní části pozemku a jejího natočení směrem k jihovýchodu disponovaly všechny hotelové pokoje terasou s atraktivním výhledem na Prahu a Pražský hrad.³⁰⁷ Nejen výhledem z každého pokoje, ale i přístupností zahrady z většiny společenských prostor a použitím exteriérových prvků, např. stejných materiálů, v interiéru, kladli autoři důraz na propojení vnějšího a vnitřního prostoru. Součástí soutěžního návrhu byly také kruhové objemy velkých konferenčních a sjezdových sálů, tzv. kongresového centra, které k hotelu přiléhalo ze severní strany. Po rozhodnutí o vystavění Paláce kultury na Pankráci bylo od vybudování velkého kongresového centra v hotelu Praha upuštěno.³⁰⁸

Obr. 7 – soutěžní projekt hotelu Praha i s plánovaným kongresovým centrem, 1971

V lednu 1972 rozhodl Ústřední výbor KSČ o vypracování projektového úkolu, ve kterém měli architekti reflektovat požadované změny, jako např. zmenšení konferenčních prostor. Z důvodu chybějícího oprávnění Stavební fakulty ČVUT provádět realizační projekty byl původní architektonický tým rozšířen o architekta a tehdejšího ředitele Pražského

³⁰⁷ BEČKOVÁ, K. *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*, s. 134.

³⁰⁸ KŘÍŽOVÁ, H. *Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu*, s. 92.

projektového ústavu Radka Černého.³⁰⁹ Dalšími členy projekčního týmu se stali hlavní inženýr Jaroslav Švec, dále Josef Polák a Květoslav Příbyl, interiéry navrhovali Zdeněk Wasserbauer, Věkoslav Pardyl, Zdeněk Hřivnáč, Milan Reichl, Jiří Turek a Karel Fořtl. Jednotliví pracovníci Pražského projektového ústavu, kteří se podíleli na projektu hotelu Praha, měli vždy na starosti jen dílčí části projektu, díky čemuž jim mělo být znemožněno poznání celkového uspořádání hotelu i jeho dispozic.³¹⁰ Projektové a konstrukční práce provázela značná míra utajení a stavba v době svého vzniku nebyla nikde publikovaná. „*Důvodem byla zřejmě jednak bezpečnostní opatření, zároveň ale také obavy vládnoucí třídy z nesouhlasu veřejnosti s mírou luxusu a s finanční náročností zakázky.*“³¹¹ Spolupráce původního architektonického týmu, který se podílel na všech úpravách projektu až po jeho realizaci, s Pražským projektovým ústavem byla velmi úzká. Všechny změny, které byly od soutěžního návrhu až po realizaci provedeny se v zásadě nedotkly samotné podstaty navržené stavby, která si od prvních návrhů zachovala svou charakteristickou zvlhnutou podobu se stupňovitou dispozicí.³¹²

Projektový úkol byl definitivně schválen 15. května 1974 a základní kámen budovy byl položen v březnu 1975. Generálním dodavatelem stavby se staly Pozemní stavby Brno. Jelikož byl zadavatelem kladen značný důraz na kvalitu provedení budovy, byla během výstavby zhotovena a používána tzv. ověřovací buňka sloužící ke zkoušení materiálů i stavebních postupů. Konstrukce hotelu byla v době svého vzniku dosti neobvyklá. Původně navrhovaná konstrukce z betonového monolitu byla nahrazena kombinací ocelové konstrukce, příhradových nosníků a železobetonových stropních desek. Stěny a příčky byly zděné a montované.³¹³ Obvodový plášť budovy nad přízemím byl tvořen světlým keramickým obkladem se svislou kanelurou dotvářející charakteristický exteriérový výraz budovy. Autorem jeho návrhu byl výtvarník Štěpán Kotrba. Plášť podnože hotelu v úrovni přízemí byl proveden v tzv. kabřincovém obkladu, v tmavě hnědé a okrové keramice obdélného tvaru. Směrem do zahrady byla jižní fasáda v úrovni prvního suterénu prosklená s výhledem na rozlehlou terasu s fontánou dle návrhu Josefa Poláka. Terasa byla z velké části zastřešena podhledem předsazeného přízemí.³¹⁴

³⁰⁹ ZIKMUND-LENDER, L. *Soutěž, projekt, výstavba*, s. 22.

³¹⁰ KŘÍŽOVÁ, H. *Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu*, s. 94.

³¹¹ BRŮHOVÁ, K. *Hotel Praha*, s. 191.

³¹² KŘÍŽOVÁ, H. *Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu*, s. 93.

³¹³ BRŮHOVÁ, K. *Hotel Praha*, s. 191.

³¹⁴ KŘÍŽOVÁ, H. *Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu*, s. 96.

Hotel Praha byl pro svou požadovanou výstavnost, monumentalitu i téměř neomezený rozpočet pojat jako Gesamtkunstwerk. Do posledního detailu bylo řešeno vše od architektonického návrhu stavby, přes sadové úpravy zahrad a teras, až po velkorysé interiéry s autorským mobiliářem a uměleckými díly vytvořenými přímo pro dané místnosti v hotelu. Společenské prostory, nacházející se v prvním suterénu a v prvních nadzemních podlažích, se skládaly z konferenčních sálů, reprezentativních foyer, restauračních zařízení, kinosálu, heren a hotelového bazénu. Nad společenskými prostory se nacházela lůžková část se 136 pokoji pro 218 hostů, která zabírala pět nadzemních podlaží. Interiéry apartmánů navrhoval architekt Milan Rejchl. V hotelu se nacházelo i prezidentské apartmá s rozlohou téměř 400m².³¹⁵ Mezi jedny z nejoceňovanějších prostor celého hotelu patřilo centrální kruhové mramorové schodiště se skleněným lustrem *Světelný mrak* od Stanislava Libenského a elegantní kruhovitá hala s bazénem.³¹⁶ Veškeré technologie, materiály i samotní autoři výtvarných děl museli být z Československa, čímž měla být reprezentována kvalita a vyspělost československého výtvarného a užitého umění.³¹⁷ V interiéru i exteriéru bylo umístěno několik děl od předních tuzemských výtvarníků, např. skleněné lustry a plastiky od Jaroslavy Brychtové, Stanislava Libenského

Obr. 8 – centrální mramorové schodiště se skleněným lustrem *Světelný mrak*

Obr. 9 – zimní zahrada

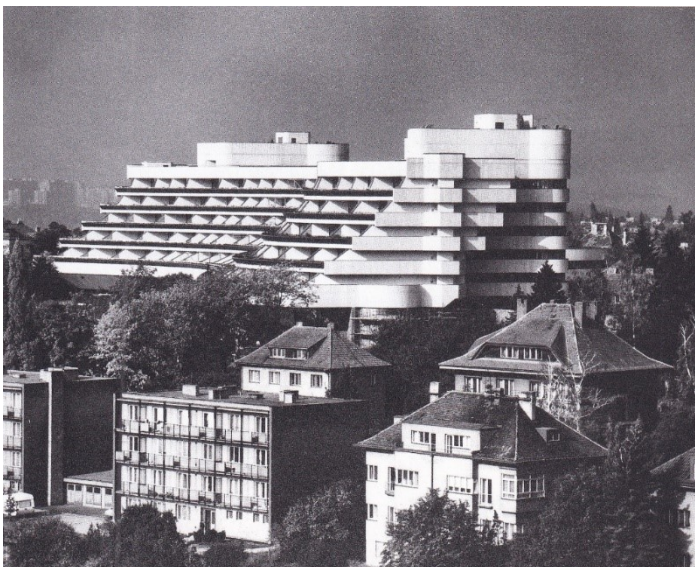
³¹⁵ KAROUS, Pavel. *Komentovaná prohlídka hotelu Praha*, in: Hotel Praha, s. 166. Praha: BiggBoss, 2019.

³¹⁶ KRÍŽOVÁ, H. Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu, s. 103.

³¹⁷ KAROUS, Pavel. *Umění v hotelu ČSSR. Systém osazování výtvarného umění v architektuře na Západě a v ČSSR*, in: Hotel Praha, s. 61. Praha: BiggBoss, 2019.

a Petra Hlavy. Autorem většiny sedacího nábytku vyrobeného přímo pro hotel Praha byl Zbyněk Hřivnáč.

Stavba hotelu Praha byla dokončena na konci roku 1980, což umožnilo zrealizování plánu na ubytování účastníků XVI. sjezdu Komunistické strany Československa konajícího se v dubnu 1981 poprvé v nově postaveném Paláci kultury. Komunistickému režimu tak hotel Praha sloužil necelé desetiletí, během kterého poskytoval ubytování politickým i obchodním delegacím. Hotel byl až do roku 1989 přísně zabezpečen a sledován Státní bezpečností, v jejíž složkách byl sledovanému objektu přiřazen krycí

Obr. 10 – pohled na hotel Praha ve vilové čtvrti Hanspaulka, 1981

název *Sušice* podle umístění hotelu v ulici Sušická.³¹⁸ Veřejnosti byl hotel až do roku 1990 uzavřen a minimálně o něm bylo informováno i v dobové literatuře.³¹⁹ Nedostatek informací zapříčinil, že o architektuře hotelu nikdy neproběhla odborná diskuze a kolovalo o něm mnoho pověstí.

Počátkem roku 1990 se Komunistická strana Československa vzdala trvalého užívání hotelu ve prospěch hlavního města Prahy, která jej následně přenechala Městské části Prahy 6. Prostory hotelu byly nově zpřístupněny veřejnosti a objekt začal sloužit jako běžný luxusní hotel. Z důvodu jeho potřebné modernizace byla v roce 1990 zastupitelstvem Prahy 6 ustanovena komise za účelem „posouzení otázky privatizace hotelu Praha“,³²⁰ která rozhodla o potřebě rekonstrukce objektu. Následně byl vypracován projekt na kompletní rekonstrukci objektu a výstavbu nového administrativního centra v jižních částech zahrady hotelu. Projekt měl být financován kombinací státních a soukromých zdrojů – českou společností European Plaza Development, zahraničními investory a půjčkou od zahraničních bank, kterou by

³¹⁸ Většina dokumentů ze složky *Sušice* byla skartována 5. 12. 1989. (KAROUS, Pavel. *Hotel pro cizince. Provozování hotelu Praha 1980–1989*, in: *Hotel Praha*, s. 187. Praha: BiggBoss, 2019.).

³¹⁹ O hotelu Praha bylo pouze v krátkosti napsáno v publikaci: *Socialistická výstavba obvodu Prahy 6*. Praha: Obvodní kulturní dům, 1984.

³²⁰ KOHOUT, Martin. *Hotel Svět. Provozování hotelu Praha 1990–2001*, in: *Hotel Praha*, s. 193. Praha: BiggBoss, 2019.

zastřešila Evropská banka pro obnovu a rozvoj.³²¹ Jednání o účasti na tomto ambiciózním projektu, který představitelé Prahy 6 považovali za jednu z nejdůležitějších a přelomových investic v Československu, trvala čtyři roky,³²² během kterých hotel Praha nebyl dostatečně udržován. V roce 1995 byl navíc oznámen neúspěch projektu poté, co nejspíše Česká obchodní banka vyhodnotila projekt jako příliš rizikový a odmítla jej zaštitit.³²³ Absence investičního plánu, který by dovolil alespoň některé modernizační úpravy, a vzrůstající konkurence nových či nově zrekonstruovaných pražských hotelů, zapříčinila nedostatečnou ziskovost hotelu Praha. V roce 1995 byl proto na žádost vedení hotelu vypracován jedním z původních architektů stavby Arnoštem Navrátilem projekt na rekonstrukci, která byla pro budoucnost hotelu nezbytná. Současně dále probíhaly ve svém důsledku neúspěšné snahy vedení Prahy 6 směřující k zajištění investic, díky kterým by hotel nemusel být celkově privatizován. V září 1996 byla na jednání zastupitelstva odmítnuta další investice, kvůli které byl hotel převeden na akciovou společnost. Odmítnutí investice nepřímo odsoudilo hotel k privatizaci. Zastupitelé se dohodli, že prodej hotelu bude schůdnější než hledání nového investora.³²⁴

Hotel Praha byl po několika neúspěšných pokusech nakonec prodán gruzínsko-švýcarské firmě Falkon Capital.³²⁵ V souvislosti s ní se v době před i během prodeje objevovaly v českých médiích informace o napojení jejích spoluvlastníků na ruskou mafii a bývalou sovětskou vojenskou rozvědku.³²⁶ Prodej hotelu schválilo zastupitelstvo Prahy 6 v čele se starostou Pavlem Bémem dne 18. června 2002, a to pod cenou a bez jakýchkoli záruk ohledně budoucího užívání hotelu. *„Symbolický obrat byl dokončen. Hotel, který byl odebrán komunistické straně v rámci demokratických přeměn, se po několika letech dostal do rukou lidí, kteří své kariéry zakládali na kontaktech budovaných za dob minulého režimu v Sovětském svazu i v prostředí tehdejších tajných služeb.“*³²⁷ Paradoxem proto je, že v září 2002, kdy hotel

³²¹ Evropská banka pro obnovu a rozvoj byla založená v roce 1990 a měla pomoci zemím střední a východní Evropy při jejich přechodu na tržní ekonomiku.

³²² KOHOUT, M. *Hotel Svět. Provozování hotelu Praha 1990–2001*, s. 193-194.

³²³ Tamtéž, s. 197.

³²⁴ Tamtéž, s. 198.

³²⁵ Firma Falkon Capital začala být v českém prostředí známá i po podezřelém odkoupení ruského dluhu od české vlády na doporučení tehdejšího premiéra Miloše Zemana. (SLONKOVÁ, Sabina. Neovlivni.cz: Miliony pro lobbisty. Tajemství ruského dluhu dojednaného Zemanem. [online]. 12. 4. 2017 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://neovlivni.cz/miliony-pro-lobbisty-tajemstvi-ruskeho-dluhu-dojednaneho-zemanem/>.)

³²⁶ Např.: SPURNÝ, Jaroslav a Jan KOVALÍK. Respekt: Švýcarský sokol má strach. [online]. 29. 10. 2001 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2001/44/svycarsky-sokol-ma-strach.>; SPURNÝ, Jaroslav. Respekt: Ruský dluh znovu na scéně. [online]. 21. 1. 2001 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2002/4/rusky-dluh-znovu-na-scene.>; SPURNÝ, Jaroslav. Respekt: Co slyšely zdi hotelu Praha? [online]. 16. 9. 2002 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2002/38/co-slysely-zdi-hotelu-praha.>

³²⁷ KOHOUT, M. *Hotel Svět. Provozování hotelu Praha 1990–2001*, s. 201.

už patřil společnosti Falcon Capital, bylo v hotelu Praha uspořádáno jednání Vojenského výboru NATO.³²⁸ Firma Falcon Capital vlastnila hotel Praha téměř jedenáct let, během kterých došlo k několika neodborným úpravám interiéru bez konzultace s původními architekty stavby a celkově k zanedbání údržby hotelu. Hotel pod správou nového vlastníka byl také extrémně ztrátový.³²⁹

Éra hotelového provozu skončila na počátku roku 2013, kdy byl hotel prodán firmě Maraflex Limited podnikatele Františka Savova. V této době se poprvé v tisku začaly objevovat informace o plánované demolici objektu a výstavbě nové rezidenční čtvrti na jeho místě.³³⁰ Proto byl v únoru 2013, ve snaze zabránit těmto úmyslům, podán sochařem Pavlem Karousem a historiky umění Milenou Bartlovou a Ladislavem Zikmundem-Lenderem návrh na prohlášení hotelu Praha za nemovitou kulturní památku. Hlavním argumentem pro zapsání hotelu Praha mezi kulturní památky bylo jak unikátní tvarování architektury dle okolního terénu, tak jedinečné velkorysé propojení architektury, designu a umění v jedno celostní umělecké dílo – v Gesamtkunstwerk. Autoři návrhu považovali hotel Praha za srovnatelný s budovami bývalého Federálního shromáždění od Karla Pragera a hotelu International Františka Jeřábka, které představují jedny z mála památkově chráněných staveb z doby socialismu. V návaznosti na podnět začala dle Pavla Karouse v následujících měsících likvidace vnitřního vybavení hotelu, v intencích osvědčené strategie majitelů, kteří odmítají, aby se jejich nemovitost stala kulturní památkou, čímž zapříčiní, že následně v interiéru není již co chránit.³³¹ Ještě v polovině února 2013, kdy probíhala dokumentace hotelu Praha v rámci projektu NPÚ, byla v hotelu zachována velká část interiérů společenských prostor včetně autorských děl.³³² Podnět k prohlášení hotelu Praha za kulturní památku, který představoval první odborné zhodnocení budovy, následně podpořila řada odborníků včetně historika umění a architektury Rostislava Šváchy, předsedkyně Klubu Za starou Prahu Kateřiny Bečkové, architekta Adama Gebriana či architekta Aaron Betskyho, ředitele Cincinnati Art Museum. V březnu 2013 podalo Ministerstvo kultury žádost pražskému územnímu pracovišti NPÚ o odborné vyjádření k podnětu. Pražské pracoviště NPÚ v dubnu zareagovalo vypracováním vlastního návrhu na prohlášení hotelu Praha za kulturní památku, ve kterém bylo požadováno rozšíření potenciální památkové

³²⁸ SPURNÝ, J. Respekt: Co slyšely zdi hotelu Praha?.

³²⁹ KAROUS, Pavel. *Konec srpna v hotelu Ozon. Provozování hotelu Praha 2002–2014*, in: Hotel Praha, s. 209. Praha: BiggBoss, 2019.

³³⁰ BEČKOVÁ, K. *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*, s. 136.

³³¹ KAROUS, P. *Konec srpna v hotelu Ozon. Provozování hotelu Praha 2002–2014*, s. 211.

³³² KRÍŽOVÁ, H. Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu, s. 105.

ochrany o další objekty. Magistrátní Odbor památkové péče naopak prohlášení hotelu za kulturní památku nedoporučil.³³³

V červnu 2013 byl hotel znovu prodán, tentokrát společnosti PPF Petra Kellnera, který v bezprostředním sousedství vlastnil jednu ze svých vil. Nový majitel označil hotel za nerentabilní a dále pokračoval v plánech na jeho demolici, po které by měla být na uvolněném pozemku postavena soukromá škola Open Gate s rozlehlou zahradou.³³⁴ V červnu 2013 odmítla tehdejší ministryně kultury Alena Hanáková zahájit řízení o prohlášení hotelu Praha kulturní památkou, a to i přes doporučení poradních orgánů.³³⁵ Dle Ministerstva kultury se jednalo o urbanisticky předimenzovanou stavbu s chybějícím ohlasem v domácí i zahraniční odborné literatuře. Dalším argumentem ministerstva byl nedostatek původního vnitřního vybavení hotelu, který bylo ovšem důsledkem jeho likvidace zapříčiněné nečinností ministerstva při zahájení řízení o prohlášení věci za kulturní památku.³³⁶ I když Hanáková několik dní poté odstoupila z pozice ministryně, její nástupce Jiří Balvín se odmítl ve věci angažovat.³³⁷ Boj o záchranu budovy probíhal ze strany odborné veřejnosti a aktivistů po zbytek roku. Dne 30. června 2013 skupina aktivistů protestovala přímo před hotelem Praha proti probíhající demolici interiéru. Tento protest s názvem *Vekslák bourá Prahu* upozornil na ničení interiéru v době, kdy stanovisko Ministerstva kultury bylo ještě nepravomocné. Dne 9. července 2013 proběhla oficiálně nahlášená demonstrace *Akce proti*

Obr. 11 – protest *Vekslák bourá Prahu*, 30. 6. 2013

bourání Prahy přímo před sídlem PPF na Evropské třídě v Dejvicích, kde byla iniciována petice *Za záchranu hotelu Praha*. Proti této demonstraci vystoupili, ve snaze zesměšnit snahy o zachování hotelu, odpůrci v maskách komunistických představitelů. Demonstrace před budovou PPF se opakovala ještě v polovině července. O všech demonstracích informovala

³³³ SAMOJSKÁ, Kateřina. Bourá se (hotel) Praha. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2013, roč. 43 (14), č. 1, s. 24.

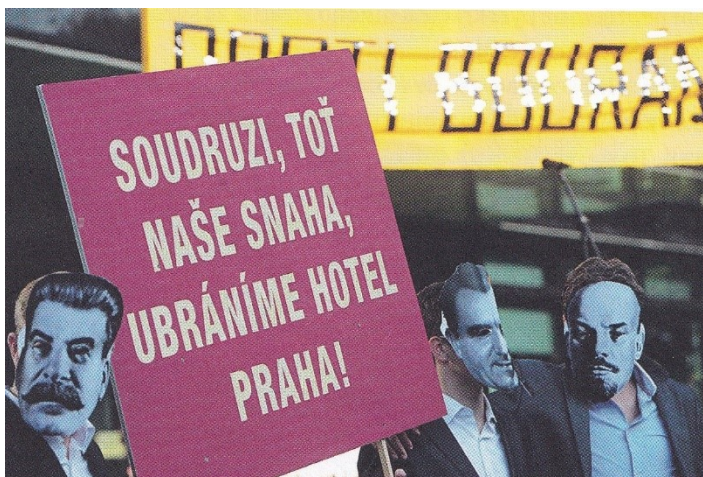
³³⁴ BEČKOVÁ, K. *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*, s. 136.

³³⁵ Komisi při Ministerstvu kultury i komisi Územního odborného pracoviště v Praze NPÚ.

³³⁶ BARTLOVÁ, Milena. KAROUS, Pavel a Ladislav ZIKMUND-LENDER. Artalk.cz: Hotel Praha nebyl prohlášen za chráněnou památku a bude zbořen. [online]. 18. 6. 2013 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <http://artalk.cz/2013/06/18/hotel-praha-nebyl-prohlasen-za-chranenou-pamatku-a-bude-zboren/>.

³³⁷ KAROUS, P. *Konec srpna v hotelu Ozon. Provozování hotelu Praha 2002–2014*, s. 211.

média.³³⁸ Dne 30. července 2013 proběhla demonstrace před budovu Ministerstva kultury na Maltézském náměstí, kde byla ministrowi Jiřímu Balvínowi předána žádost o uplatnění opatření proti nečinnosti, kterou ministr v polovině srpna označil za bezpředmětnou.³³⁹ Protestujícím se i přes výraznou medializaci kauzy a podpory většiny odborné veřejnosti nepodařilo osud hotelu Praha zvrátit a 1. dubna 2014 byla zahájena demolice, která byla dokončena v nebyvalém tempu

Obr. 12 – antidemonstrace při Akci proti bourání Prahy před sídlem PPF, 9. 7. 2013

za pouhé čtyři měsíce. Soukromá škola, která měla být dle původních plánů postavena do roku 2018, na parcele dodnes nestojí. Rozlehlý pozemek byl parkově upraven a slouží jako rozšířená zahrada Kellnerovy vily. Přestože byly alespoň některé dochované umělecké a uměleckořemeslné předměty z hotelu předány do Uměleckoprůmyslového muzea, zaniklo demolicí celistvé umělecké dílo.³⁴⁰ Kromě umělecké hodnoty v sobě hotel Praha nesl i hodnotu historickou. Představoval svědectví minulosti, „vrchol reprezentativní produkce vládnoucí politické moci.“³⁴¹ Praha se tak připravila o jednu z nejvelkorysejších a nejpropracovanějších staveb poválečné éry – „objekt se špičkovým technickým, architektonickým i výtvarným řešením.“³⁴²

³³⁸ Např. Idnes.cz: Nebourejte hotel Praha! Lidé protestovali proti demolici hnízda papalášů. [online]. 30. 6. 2013 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: [https://www.idnes.cz/praha/zpravy/protest-proti-bourani-hotelu-praha.A130630_121804_praha-zpravy_klm.](https://www.idnes.cz/praha/zpravy/protest-proti-bourani-hotelu-praha.A130630_121804_praha-zpravy_klm.;); Protest proti demolici hotelu Praha, in: Česká televize [online]. 9. 7. 2013 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/1087748-misto-hotelu-praha-soukromy-park-lide-proti-demolici-protestuji.>; VETEŠKOVÁ, Michaela. iRozhlas: Před resortem kultury vystoupí umělci. Chtějí zachránit dejvický Hotel Praha. [online]. 30. 7. 2013 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura_vytvarne-umeni/pred-resortem-kultury-vystoupi-umelci-chteji-zachranit-dejvicky-hotel-praha_201307300245_sbartosova.

³³⁹ KAROUS, P. *Konec srpna v hotelu Ozon. Provozování hotelu Praha 2002–2014*, s. 211-212.

³⁴⁰ BEČKOVÁ, K. *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*, s. 141.

³⁴¹ KRÍŽOVÁ, H. *Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu*, s. 106.

³⁴² BRŮHOVÁ, K. *Hotel Praha*, s. 192.

Obr. 13 – pohled na demolici hotelu Praha v roce 2014

Soubor budov Transgas

V roce 1966 byla Československými plynárenskými podniky a Svazem architektů ČSSR vypsána architektonicko-urbanistická soutěž na ideové řešení stavby Ústředního plynárenského dispečinku s administrativním zázemím.³⁴³ Pro umístění tohoto souboru byla vybrána lukrativní lokalita v podobě proluky sousedící s budovou Československého rozhlasu na pražské Vinohradské třídě. Celistvost bloku byla narušena již od přelomu 30. a 40. let 20. století, kdy byly postupně zdemolovány čtyři domy.³⁴⁴ Další demolice v tomto bloku proběhly v 60. letech z důvodu plánované stavby Ústředního plynárenského dispečinku a estakády, která měla mimoúrovňově křížit Vinohradskou třídu a převádět automobilový provoz Severojižní magistrály za Národní muzeum.³⁴⁵ Komplex budov byl koncipován jako jeden z výrazných solitérů podél Severojižní magistrály, která byla tehdy považována za symbol moderního dynamického města.³⁴⁶

V soutěži na architektonické řešení Ústředního plynárenského dispečinku nebyla udělena první cena. Porota proto doporučila uspořádat druhé kolo soutěže, ve kterém zvítězil návrh od architektů n. p. Plynoprojekt Ivo Loose a Jindřicha Malátka, který se původně umístil na jednom ze třetích míst.³⁴⁷ Autoři svůj vítězný návrh rozpracovali do roku 1968 jako projektový úkol. V prosinci 1970 došlo v souvislosti s mezivládní dohodou o stavbě mezinárodního plynovodu ke změně stavebního zadání. V dubnu 1971 byl založen státní podnik Tranzitní plynovod Praha (působící v zahraničí pod názvem Transgas), pověřený provozem a správou plynovodní sítě. Náplní původních objektů se nyní mělo stát dispečerské středisko, Ministerstvo paliv a energetiky, obchody a služby. K přepracování dosavadního návrhu byl původní tým rozšířen o architekty z Vojenského projektového ústavu – Jiřího Eisenreicha a Václava Aulického.³⁴⁸ Finální řešení komplexu se skládalo ze tří rozdílných objektů – dvou administrativních věží³⁴⁹ při Římské ulici, nízké budovy dispečinku uprostřed

³⁴³ POPELOVÁ, Lenka a Nikolay BRANKOV. *Soutěž na Ústřední plynárenský dispečink v Praze*, in: Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze, s. 40. Praha: NPÚ, 2019.

³⁴⁴ BÁRTOVÁ, Martina. *Stavební historie areálu*, in: Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze, s. 55-57. Praha: NPÚ, 2019.

³⁴⁵ Původně kvůli plánované stavbě estakády měl být zbourán i dodnes stojící modernistický nárožní dům čp. 343, tzv. Žáčkův dům.

³⁴⁶ PLATOVSKÁ, Marie (ed.). *Slavné stavby Prahy 2*, s. 256. Praha: Foibos Books s.r.o., 2011.

³⁴⁷ *Literární noviny: Týdeník Svazu československých spisovatelů*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1966, roč. 15, č. 35, s. 11.

³⁴⁸ VICHERKOVÁ, Veronika. Transgas, významná památka poválečné architektury. *Zprávy památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2017, roč. 77, č. 4, s. 356.

³⁴⁹ Dle katastru nemovitostí obě věžové budovy vyrůstají z jedné podnože, proto jsou jednou budovou pod jediným čp.

piazzetty a skleněné budovy přiléhající ke stěně Československého rozhlasu. Realizace objektů probíhala v letech 1972–1978.

Mezinárodně politický význam stavby umožnil architektům použít netradiční architektonické řešení, které dokázali obhájit i v době nastupující normalizace. První dokončenou stavbou byla v roce 1975 brutalistní budova dispečinku tranzitního plynovodu, jejíž

Obr. 14 – model prvního návrhu areálu Transgasu z roku 1971 s původním plánovaným řešením estakády

architektonické řešení bylo velmi ovlivněno umístěním celého souboru. Celý areál byl totiž postaven nad železničními tunely u frekventované Vinohradské třídy a v blízkosti severojižní magistrály, u níž se v té době navíc počítalo i s výstavbou již zmiňované druhé trasy. Kvůli požadovanému tlumení otřesů dostala stavba nezvyklou podobu těžkého kvádrů s kamenným pláštěm, visícího nad terénem na čtyřech subtilních podporách.³⁵⁰ Autorem této rafinované konstrukce byl konstruktér a statik Juraj Kozák, který byl autorem konstrukce i nedaleké nové budovy Federálního shromáždění. Juraj Kozák se podílel i na dvou výškových administrativních budovách souboru Transgas, které měly sloužit Federálnímu ministerstvu paliv a energetiky. Budovy měly být devítipatrové a zároveň nesměly při pohledu od Můstku být vyšší než Národní muzeum,³⁵¹ což si žádalo použití složité Vierendeelovy konstrukce s jediným středovým a osmi obvodovými pilíři. Administrativní budovy byly postaveny na pomezí stylu brutalismu, např. použitím pohledového betonu a přirozeně rezivějící oceli Atmofix, a high-techu, přiznanou ocelovou konstrukcí a dvojitě zavěšenou fasádou z reflexního skla. Celkovou kompozici areálu dotvořila až po roce 1978 podlouhlá kaskádovitá budova Světové odborové organizace přiléhající k boční stěně Československého rozhlasu.³⁵²

Terénní rozdíly mezi Římskou a Vinohradskou ulicí vyrovnávala soustava schodišť, teras a ramp, které byly doplněny zábradlím v podobě robustního plynovodního potrubí. Stejně

³⁵⁰ VICHERKOVÁ, Veronika. Nejde jen o Transgas. *Dějiny a současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018, roč. 40, č. 2, s. 27.

³⁵¹ SVATOŇ, Eduard. Plynárenské řídicí centrum v Praze. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1971, roč. 30, č. 1, s. 216.

³⁵² VICHERKOVÁ, Veronika. Akce Transgas. Čeká unikátní stavbu demolice? *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Za starou Prahu, 2015, roč. 45 (16), č. 2, s. 11.

potrubí bylo použito i jako spojovací chodba mezi administrativní budovou a budovou dispečinku v úrovni prvního patra. V podobném duchu jako exteriér byl jen s větší barevností navržen i interiér, na kterém se podíleli především Ivo Loos, Jan Fišer a Josef Vrana. V interiéru byla dále rozvíjena inspirace plynovodním potrubím, kdy z různě prořezaných trubek bylo vytvořeno interiérové sezení, recepční pulty apod. Interiér i exteriér areálu měl být doplněn o řadu výtvarných realizací předních českých umělců, např. Olbrama Zoubka, Vladimíra Preclíka, Františka Grosse či Josefa Lieslera, které z ideologických důvodů nebyly do budov umístěny. Dle komise Českého fondu výtvarných umělců, která umístění výtvarných děl 22. listopadu 1972 definitivně neschválila, by se v případě jejich realizace jednalo o záměr „promyšleného útoku v oblasti kultury na probíhající proces konsolidace společnosti na základě ‚Poučení z krizového vývoje‘“.³⁵³ Při západní hraně pozemku u administrativních budov byla

nakonec umístěna jen betonová fontána s mosaznou koulí od jednoho z architektů stavby Ivo Loose. Navíc i přes četné dobové diskuze o architektonické a urbanistické hodnotě areálu Transgas, finální podoba budov nebyla z důvodu nepohodlnosti architektů pro tehdejší normalizační režim v odborném tisku příliš publikovaná.³⁵⁴ V roce 1970 Jindřich Malátek a Ivo Loos společně s Olbramem Zoubkem navrhli a následně i vytvořili náhrobek Jana Palacha pro Olšanské hřbitovy. Náhrobek byl instalován 1. července

Obr. 15 – fontána od Ivo Loose, 1979

1970, 18. července 1970 byl Státní bezpečností odstraněn a za půl roku zlikvidován.³⁵⁵ Autorům, společně s dalšími architekty jmenovanými v tzv. Analýze činnosti Svazu architektů,

³⁵³ FIŠER, Jan. *Interiéry v dobových souvislostech stylu a designu*, in: *Transgas Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze*, s. 101. Praha: NPÚ, 2019.

³⁵⁴ Do roku 1989 byl soubor zmíněn např. VEBR, Jaroslav a Otakar NOVÝ. *Soudobá architektura ČSSR*. Praha: Panorama, 1980.; POCHE, Emanuel. *Prahou krok za krokem*. Praha: Panorama, 1985.; VALTEROVÁ, Radka. *Postaveno nad muzeem. Mladá fronta, Víkend*. Praha: Mladá fronta, 14. 5. 1979, s. 5.

³⁵⁵ KLUSÁKOVÁ, Jana. *S Olbramem Zoubkem o Janu Palachovi*. *Mladý svět*. Praha: Mladá fronta, 1990, roč. 32, č. 4, s. 21.

bylo následně zakázáno publikovat, vystavovat a účastnit se veřejného života. Architektonická práce jim zakázána nebyla.³⁵⁶

Obr. 16 – Areál Transgas po dokončení v roce 1978

Celý areál Transgas měl být součástí veřejného prostoru spojující Václavské náměstí, Národní muzeum a Federální shromáždění, což nakonec překazila změna trasy Severojižní magistrály, která nebyla vystavena na estakádě nýbrž v úrovni okolního terénu, čímž byl překažen návrh pěší zóny mezi Václavským náměstím a Vinohrady. Architektonická podoba Transgasu vznikala v letech 1967–1969, tedy v době společenského uvolnění, kdy se architekti mohli volně inspirovat západní architekturou.³⁵⁷ Celý areál jedinečným způsobem propojoval osobní styly jednotlivých autorů – „estetizovanou polohu brutalismu s vkladem high-tech a počínající postmoderny.“³⁵⁸ Brutalismus je zde zastoupen v surové podobě materiálů – využití pohledového betonu, samokorodující ocelové konstrukci Atmofix či dlažebních kostek

³⁵⁶ SEDLÁKOVÁ, Radomíra a Václav AULICKÝ. *Dobové ohlasy*, in: Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze, s. 115-119. Praha: NPÚ, 2019.

³⁵⁷ AULICKÝ, Václav. *Typologická výjimečnost stavby v kontextu doby a historického prostředí*, in: Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze, s. 83. Praha: NPÚ, 2019.

³⁵⁸ VICHERKOVÁ, V. *Akce Transgas. Čeká unikátní stavbu demolice?*, s. 12.

na fasádě dispečinku. Viditelnými konstrukčními a technickými prvky přechází budovy v některých rovinách do stylu high-tech.

K prvním stavebním úpravám po dokončení areálu docházelo v průběhu 80. let, kdy bylo v jedné z věží zřízeno malé zdravotní středisko a následně v druhé věži rozšířeno zázemí restaurace na úkor odbytové plochy, čímž zanikla část původního vybavení v podobě baru. Z restaurace se stala jídelna a ze zbývajících prostorů baru prodejna potravin. V letech 1991–1992 proběhla přestavba budovy dispečinku. V přízemí bylo pod dohledem jednoho z architektů stavby, Jiřího Eisenreicha, zřízena prodejna automobilů Mercedes-Benz. V prvním patře proběhla kompletní obnova dispečerského centra. V souvislosti se zánikem Federálního ministerstva paliv a energetiky po rozdělení Československa bylo na konci roku 1993 zahájeno stavební zřízení na celkovou rekonstrukci a modernizaci areálu Transgas. Především se jednalo o rekonstrukci vzduchotechniky, ústředního vytápění, výstavby nové kotelny, o výměnu obvodového pláště a úpravu interiéru. Původně se počítalo i s nástavbou restaurace a apartmánů v desátém patře, což bylo zamítnuto odborem památkové péče. Rekonstrukce byla dokončena v březnu 1997. Potřeba existence centrálního dispečinku Tranzitního plynovodu skončila na konci 20. století, kdy docházelo k postupné výstavbě nových tras přepravy plynu z Ruska. Na začátku nového století získala budovy bývalého Transgasu do pronájmu Všeobecná zdravotní pojišťovna, která podnož dispečinku rozšířila o skleněnou přístavbu, ve které v roce 2004 zřídila clientské centrum.³⁵⁹

V roce 2014 byly administrativní věžové budovy a budova dispečinku³⁶⁰ prodány tehdejšímu majitelem, společností ČEZ, developerské firmě HB Reavis,³⁶¹ která se o rok později rozhodla budovy zdemolovat a místo nich postavit nové administrativní centrum od architekta Jakuba Ciglera. Na toto zjištění obratem reagoval Klub Za starou Prahu, který 9. září 2015 podal na Ministerstvo kultury *Návrh na prohlášení za nemovitou kulturní památku*. Klub Za starou Prahu v něm Transgas označoval za jednu z nejkvalitnějších realizací brutalistního stylu na území České republiky a zároveň upozorňoval, že již v roce 2007 byl Transgas ÚRM³⁶² zařazen do seznamu nejvýznamnějších architektonických objektů, „*kteří si při navrhování*

³⁵⁹ BÁRTOVÁ, M. *Stavební historie areálu*, s. 63-65.

³⁶⁰ Budovu bývalé Světové odborové federace má jiného majitele – Vinohradská BLDG, a.s.

³⁶¹ V některých pramenech je uváděna česká firma Phibell, s. r. o., která je ovšem dceřinou firmou developerské slovenské společnosti HB Reavis.

³⁶² Útvar rozvoje hl. m. Prahy, od roku 2013 transformován do nově založeného IPR – Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy.

změn územního plánu zasluhují obzvláštní respekt.“³⁶³ O měsíc později požádalo Ministerstvo kultury Národní památkový ústav (NPÚ) o vypracování odborného stanoviska včetně všech podkladů. Mezi požadavky Ministerstva kultury patřilo mj. i „prověření, zda byl publikován nějaký ohlas v některém z renomovaných zahraničních odborných periodik.“³⁶⁴ Proti této žádosti se Klub Za starou Prahu ohradil, když upozornil na jistou informační bariéru, která v období socialismu probíhala a skutečnost, že „památková péče by se měla řídit současným stavem poznání kulturně historických hodnot, jak vyžaduje platný [...] zákon.“³⁶⁵ S podobným zněním byl odeslán i dopis tehdejšímu ministrovi kultury Danielu Hermanovi, ve kterém Klub Za starou Prahu poukazuje na nedůvěru Ministerstva kultury k domácím vědeckým pracovištím a odborníkům a „vytváří si, aniž by pro to mělo oporu v zákoně, vlastní vysoce problematické kritérium pro hodnocení poválečných památek.“³⁶⁶

Na základě investorovy žádosti o demolici požádal 24. září 2015 magistrátní odbor památkové péče pražské územní odborné pracoviště NPÚ (ÚOP NPÚ) o odborné vyjádření k odstranění stavby. ÚOP NPÚ se vyjádřilo k demolici kladně, protože dle jejich názoru „areál nevytváří městotvorné prostředí a hmotově i měřítkem poškozují prostředí městské památkové zóny“ a „je pouze torzem původní, nedotažené myšlenky.“³⁶⁷ Kvůli dosavadnímu (ke 30. říjnu 2015) nezahájení řízení o prohlášení za kulturní památku magistrátní odbor památkové péče vydal závazné stanovisko povolující demolici objektů.³⁶⁸

³⁶³ VICHERKOVÁ, Veronika. Návrh na prohlášení za kulturní památku. TRANSGAS. Budovy bývalého Ústředního dispečinku tranzitního plynovodu a Federálního ministerstva paliv a energetiky, s. 2-3. [online]. Návrh podaný na Ministerstvo kultury ČR. 9. 9. 2015 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/40B309B0-ABB3-414D-A856-65BD37D9EB06.pdf>.

³⁶⁴ ULBRICHOVÁ, Petra. Podnět k prohlášení souboru budov Transgaz v ulicích Vinohradská a Římská, Praha 2, Vinohrady, za kulturní památku – žádost o odborné stanovisko [online]. Dopis pro Národní památkový ústav. 15. 10. 2015 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/3334201F-ED89-4849-A957-A38A937F1FBB.pdf>.

³⁶⁵ BEČKOVÁ, Kateřina. ŠVÁCHA, Rostislav a Veronika VICHERKOVÁ. Doplnění k podnětu k prohlášení budov Transgaz v ulicích Vinohradská a Římská, Praha 2, Vinohrady za kulturní památku [online]. Dopis pro Petru Ulbrichovou. 14. 12. 2015 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/1AC710C7-8CFA-4419-BF36-6B66F83A0321.pdf>.

³⁶⁶ BEČKOVÁ, Kateřina. ŠVÁCHA, Rostislav a Veronika VICHERKOVÁ. Dopis pro ministra kultury ČR. [online]. Dopis pro Daniela Hermana. 14. 12. 2015 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/D765D40B-F4A6-43EB-83D9-5BB2A0A87DC6.pdf>.

³⁶⁷ *Rozhodnutí o neprohlášení souboru „Transgaz“ za kulturní památku*, s. 4. [online]. 30. 11. 2016 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/776C88ED-432F-4F40-B98E-EF33B6D0F410.pdf>.

³⁶⁸ VICHERKOVÁ, Veronika. Jak si stojíme s památkami 2. poloviny 20. století, aneb kauza Transgas pokračuje. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Za starou Prahu, 2016, roč. 46 (17), č. 3, s. 8.

V únoru 2016 byla k jednání povolána Komise Ministerstva kultury³⁶⁹ a Komise při generálním ředitelství NPÚ,³⁷⁰ které jednoznačně doporučily Transgas prohlásit za kulturní památku. Komise Ministerstva kultury areál Transgas označila za „výjimečné a přelomové dílo 70. let“³⁷¹ a zároveň doporučila, aby k návrhu byla připojena i budova bývalé Světové odborové federace. Dne 16. března 2016 se Ministerstvo kultury rozhodlo na základě doporučení obou komisí zahájit správní řízení o prohlášení souboru Transgas za kulturní památku. Až do ukončení tohoto řízení musel majitel s tímto souborem budov zacházet jako s památkou. Majitel areálu využil výzvy Ministerstva kultury k doplnění podkladů, když předložil několik vyjádření od uznávaných architektů a historiků architektury,³⁷² kteří s demolicí areálu souhlasí, a to především pro jejich nevhodné urbanistické začlenění do tradiční blokové zástavby pražských Vinohrad. Odborná veřejnost se rozdělila na dva tábory. V následujících měsících v médiích začaly vycházet články a rozhovory o budovách poválečné éry s otázkami ohledně jejich kvalit a případné památkové ochrany.

Ministerstvo kultury dne 30. listopadu 2016 vydalo své rozhodnutí, ve kterém, i přes doporučení poradních komisí, Transgas neprohlašuje za kulturní památku pro „jeho závažné urbanistické nedostatky.“³⁷³

Rozhodnutí Ministerstva kultury zasáhlo velkou část odborné i laické veřejnosti, která reagovala různými peticemi,³⁷⁴ happeningy a protesty. Reprezentanti vysokoškolských kateder a ústavů dějin umění poslali tehdejšímu ministrovi kultury Danielu Hermanovi otevřený dopis, ve kterém vyjádřili svůj nesouhlas s neprohlášením budov bývalého Transgasu za nemovitou kulturní památku: „*Na mimořádné hodnoty této stavby upozorňuje aktuální odborná literatura a jednoznačně ji potvrdily i komise sestavené ze špičkových odborníků. [...] Tyto respektované*

³⁶⁹ Celým názvem Komise Ministerstva kultury pro hodnocení návrhů na prohlášení nemovitých věcí za kulturní památku a žádostí na zrušení nemovitých věcí za kulturní památku.

³⁷⁰ Celým názvem Komise pro ochranu památkového fondu vzniklého ve druhé polovině 20. století při generálním ředitelství NPÚ. Stanovisko této komise bylo Ministerstvem kultury v rozhodnutí kritizováno, protože bylo projednáno pouze korespondenčně. V samotném statutu této komise je korespondenční jednání povoleno. (*STATUT a jednací řád Komise pro ochranu památkového fondu vzniklého ve 2. polovině 20. století*, s. 2. NPÚ Generální ředitelství. NPÚ-310/11556/2014. [online]. 13. 02. 2014 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/portal/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/povinne-zverejnovane-informace/poradci-a-poradni-organy/statut-komise-20-stoleti.pdf>.)

³⁷¹ *Zápis z 6. jednání Komise Ministerstva kultury pro hodnocení návrhů na prohlášení nemovitých věcí za kulturní památku a žádostí na zrušení prohlášení nemovitých věcí za kulturní památku dne 5. 2. 2016*, s. 2. [online]. 5. 2. 2016 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/06E04B01-54CA-445C-ACE4-50F5E12DA96B.pdf>.

³⁷² Např. Evy Jiříčné, Zdeňka Lukeše, Martina Rajniše, Patrika Líbala, Pavla Halíka ad.

³⁷³ *Rozhodnutí o neprohlášení souboru „Transgaz“ za kulturní památku*, s. 6. [online]. 30. 11. 2016 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/776C88ED-432F-4F40-B98E-EF33B6D0F410.pdf>.

³⁷⁴ Petice dosáhly téměř 5000 podpisů.

*poradní sbory vznikly právě proto, aby ministerstvu kultury umožnily vytipovat a zhodnotit mimořádné kvalitní stavby a kvalifikovaně rozhodnout o jejich památkové ochraně. Výsledné rozhodnutí ale jejich hlas [...] nerespektuje, což opět vzbuzuje pochybnosti nad tím, zda bylo učiněno správně a na základě skutečně kvalifikované a podložené úvahy. Rozhodnutí neprohlásit Transgas památkou se jeví jako mimořádně tragické i v kontextu projektu, který jej má nahradit.*³⁷⁵

Klub Za starou Prahu se také rozhodl na závěr Ministerstva kultury reagovat. Dne 5. února 2017 podal žádost na Památkovou inspekci o přezkum závazného stanoviska OPP MHMP ze dne 30. října 2015, které povoluje demolici objektů.³⁷⁶ Památková inspekce neshledala v závazném stanovisku Magistrátu pochybení. Klub Za starou Prahu podal i druhý podnět, tentokrát k přezkumu rozhodnutí Ministerstva kultury o neprohlášení Transgasu za kulturní památku, které dle něj nedoložilo přesvědčivý důkaz, že soubor nesplňuje definici kulturní památky.³⁷⁷ Klub Za starou Prahu také upozorňoval, že dle §2 odst. 4 správního řádu mají správní orgány dbát, aby „*při rozhodování skutkově shodných nebo podobných případů nevznikaly nedůvodné rozdíly.*“³⁷⁸ Toto se však nestalo: „*Rozhodnutí však vytváří nedůvodný rozdíl s rozhodnutím téhož orgánu [...] ze dne 1. 6. 2000, kterým byla pro své architektonické kvality z památku prohlášena nedaleká budova sněmovny Federálního shromáždění. [...] Ta byla součástí téže překonané urbanisticko-dopravní koncepce a samo předmětné rozhodnutí ji označuje za ‚urbanistickou chybu‘ na níž ‚navazuje areál Transgaz‘.*“³⁷⁹ Svůj podnět Klub Za starou Prahu doplnil o názory dvou zahraničních teoretiků architektury Domenica Chizzoniti a Any Miljački.

Generální ředitelství NPÚ také nesouhlasilo s verdiktem Ministerstva kultury a dne 15. února 2017 poslalo ministrovi kultury žádost o zahájení přezkumného řízení, neboť se domnívalo, že neprohlášení souboru budov Transgas za kulturní památku bylo vydáno

³⁷⁵ BIEGEL, Richard. JAKUBEC, Ondřej. POSPISZYL, Tomáš, ŠVÁCHA, Rostislav a Jindřich VYBÍRAL. *Nesouhlas s neprohlášením budovy Transgasu za kulturní památku* [online]. Dopis pro ministra kultury Daniela Hermana. 19. 1. 2017 [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/5A6336C8-C42F-4F86-A30B-061032E0347C.pdf>.

³⁷⁶ BIEGEL, Richard a Kateřina BEČKOVÁ. Žádost o přezkum závazného stanoviska OPP MHMP čj. SMHMP 1629705/2015 ze dne 30. 10. 2015, demolice souboru Transgas. [online]. Dopis pro ředitele Památkové inspekce Martina Zídka. 5.2.2017 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/3169433E-CD74-46AD-9A1C-E49595E74D4A.pdf>.

³⁷⁷ BIEGEL, Richard a Kateřina BEČKOVÁ. Podnět k přezkumu rozhodnutí MK ČR z 30.11.2016 čj. MK74500/2016 OPP; spis. Zn. MK-S13678/2015 OPP. [online]. Dopis pro ministra kultury Daniela Hermana. 5. 2. 2017 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/853162F9-8959-41C4-8018-6F69B084A257.pdf>.

³⁷⁸ BIEGEL, R. a K. BEČKOVÁ. Podnět k přezkumu rozhodnutí MK ČR z 30. 11. 2016 čj. MK74500/2016 OPP; spis. Zn. MK-S13678/2015 OPP. [online].

³⁷⁹ Tamtéž.

v rozporu s právními předpisy. Generální ředitelství NPÚ vytklo Ministerstvu kultury, že v případě areálu Transgas nezjistilo současný stav poznání kulturně historických hodnot a nevěnovalo náležitou pozornost stanovisku Komise při generálním ředitelství NPÚ, ačkoli si jej samo v průběhu řízení vyžádalo.³⁸⁰

Dne 1. dubna 2017 byla v budově bývalého Federálního shromáždění uspořádána panelová diskuze s názvem *SOS Transgas*. Diskuzi předcházela pro veřejnost dostupná komentovaná prohlídka celého areálu s architektem stavby Václavem Aulickým. Historik umění a architektury Rostislav Švácha rozhodnutí Ministerstva kultury na panelové diskuzi komentoval následovně: „*Oni se dívají na Transgas, jako kdyby to byla současná stavba. [...] Neberou vůbec v úvahu fakt, že ta stavba je součástí historie. [...] Urbanistické chyby můžeme vytýkat stavbám ze současnosti, ale nemá žádný smysl, a je to dokonce neodborné, vytýkat urbanistické nedostatky budovám, které jsou staré čtyřicet nebo padesát let. Transgas nerespektuje urbanistickou strukturu bloků. Zavřené bloky jako něco hodnotného začali brát jen ti nejprogresivnější architekti 60. let. Teprve v roce 1982 se to dostalo k nám a v roce 1993 památková péče prohlásila Vinohrady za památkovou zónu. Zpětně se Transgasu vyčítá, že nectí hodnoty, které jsme my za hodnoty vyhlásili až v roce 1993. To je totální odborné selhání památkové péče.*“³⁸¹ Další diskuze proběhla 2. června 2017 pod záštitou Uměleckohistorické společnosti. V obou diskuzích se odborníci shodli na konkrétních argumentech pro zachování Transgasu.

Jedinou odbornou diskuzí, ve které se přímo proti sobě setkali odpůrci i příznivci Transgasu se uskutečnila v roce 2017 v rámci internetového serveru Echo Prime. Rozhovoru pod názvem *Normalizační stavby nemá lid rád. Proto je chraňme se zúčastnili* historici umění a architektury Kateřina Bečková, Rostislav Švácha, Pavel Kalina, Josef Holeček, Ivana Kyzourová a David Vávra. Odborníci se v diskuzi především věnovali otázce památkové péče u poválečných staveb. Poukazovali na jistou účelovost návrhů staveb z dob socialismu za kulturní památku, kdy k návrhu dochází až v případě ohrožení stavby. Jistá účelovost byla některými kritiky připisována i návrhu na prohlášení budov Transgas za kulturní památku. Dle Josefa Holečka se v současné době památky „*prohlašují v panickém módu,*“ kdy je stavba „*ohrožena demolicí, [...] začne kampaň na její prohlášení za památku, protože je to poslední legální možnost záchrany. [...] Jde o nouzový stav památkové péče, která vlastně neplní svou roli,*

³⁸⁰ HERMAN, Daniel. Usnesení o zahájení přezkumného řízení, č. j.: MK 31480/2017 OLP, s. 10. [online]. 4. 5. 2017 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/F6E174B7-C85C-4990-B362-2233BC480013.pdf>.

³⁸¹ ŠVÁCHA, Rostislav, nar. 1952, historik umění a architektury. *Ústní sdělení v rámci panelové diskuze SOS Transgas*. 1. 4. 2017, Praha.

nefunguje pořádně systém zkoumání a navrhování staveb za památky.“³⁸² Rostislav Švácha měl pro tento druh paniky pochopení: „Od 90. let nám odchází jedna významná stavba za druhou a ten Transgas bude další. Památková péče si s tím neví rady, je neaktivní, bezradná. Z toho plyne ten aktivismus části odborné veřejnosti, který je někdy ironizován.“³⁸³

Ministr kultury Daniel Herman podnětům vyhověl a 4. května 2017 zahájil přezkumné řízení. Po dobu přezkumného řízení se s objektem muselo zacházet v režimu památkové ochrany.³⁸⁴ Proti tomuto řízení podal majitel Transgasu rozklad, kde se především odvolával na ušlý zisk způsobený délkou celé kauzy.³⁸⁵ V září 2017 také poslal otevřený dopis Danielu Hermanovi, ve kterém zpochybňuje nestrannost jeho jednání a upozorňuje na možnost řešení celé kauzy u arbitrážní komory ve Stockholmu.³⁸⁶ Dne 15. listopadu 2017 ministr kultury zastavil přezkumné řízení s odůvodněním, že v přezkumném řízení nebylo prokázáno podezření, že rozhodnutí Ministerstva kultury bylo vydáno v rozporu s právními předpisy.³⁸⁷ Po tomto rozhodnutí následovala další vlna protestů a debat. Dne 4. prosince 2017 proběhla u Transgasu demonstrace s happeningem SOS

Obr. 17 – happening při demonstraci SOS Transgas, 4. 12. 2017

Obr. 18 – akce Transgas hoří!, 20. 12. 2017

³⁸² PEŇÁS, Jiří. Echo Prime: Normalizační stavby nemá lid rád. Proto je chraňme [online]. 17. 2. 2017 [cit. 2022-03-19]. Dostupné z: <https://echoprime.cz/a/wqFjU/normalizacni-stavby-nema-lid-rad-proto-je-chranme>.

³⁸³ Tamtéž.

³⁸⁴ HERMAN, D. Usnesení o zahájení přezkumného řízení, č. j.: MK 31480/2017 OLP, s. 20. [online].

³⁸⁵ HERMAN, Daniel. Usnesení o zastavení přezkumného řízení, č. j.: MK 71933/2017 OLP, s. 5-6. [online]. 15. 11. 2017 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/237FFEE7-A0BD-4B13-AE6D-8816AD9C823A.pdf>.

³⁸⁶ HERMAN, Petr. *Otevřený dopis ministru kultury ČR Danielu Hermanovi*. [online]. Dopis pro Daniela Hermana. 27. 9. 2017 [cit. 2022-03-05]. Dostupné z: <https://twitter.com/HBReavisCZ/status/913014146119192577>.

³⁸⁷ HERMAN, D. Usnesení o zastavení přezkumného řízení, č. j.: MK 71933/2017 OLP, s. 22. [online].

Transgas, která byla zaznamenána i v pořadu České televize *Události v kultuře*.³⁸⁸ O dva týdny později aktivistická skupina Bolt985 zahalila *Transgas* do rudého dýmu. Akce s názvem *Transgas hoří!* měla upozornit na rozhodnutí o zastavení přezkumného řízení a odsouzení stavby k zániku. „*Je to kouř ze zážehu motorů startující kosmické lodi Transgas, kterou unesli Bolti 958. Těleso se brzo vznese a přistane na planetě, kde si kvalitní architekturu neničí,*“³⁸⁹ stálo ve výzvě skupiny.

Demolice administrativních budov *Transgas* byla pravomocně povolena 1. února 2019. O pár dní později se však objevily první zprávy o plánovaném prodeji budov *Transgasu*. Nové vedení Prahy v čele s primátorem Zdeňkem Hřibem se rozhodlo s majitelem jednat o koupi celého objektu. Tato jednání ovšem skončila na základě požadované částky za tento areál. Demolice areálu začala v pátek 15. února 2019

Obr. 19 – Václav Aulický na poslední demonstraci za záchranu *Transgasu*, 20. 2. 2019

a průběh demolice zaznamenávala kamera na střeše Českého rozhlasu po dobu deseti měsíců.³⁹⁰ Dne 20. února 2019 se konala poslední demonstrace na záchranu *Transgasu*, která měla již spíše charakter pietního aktu. Hlavním apelem celé demonstrace se stala výzva, aby se *Transgas* stal symbolem všech zbytečně a nekulturně zaniklých staveb a posloužil jako vodítko nové možnosti ochrany staveb z dob socialismu.

³⁸⁸ Česká televize. *Události v kultuře*: 4. prosince 2017. Protest SOS *Transgas*. [online]. 4. 12. 2017 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097206490-udalosti-v-kulture/217411000121204/cast/586164/>.

³⁸⁹ JANSOVÁ, Petra. Aktualne.cz: "Transgas hoří." Vinohradská ulice ze zbarvila do růžova, umělecká skupina tak bojuje proti bourání. [online]. 20. 12. 2017 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/bydleni/transgas-hori-umelecka-skupina-tak-bojuje-proti-jeho-zbouran/r~26a39866e57c11e7b6830cc47ab5f122/>.

³⁹⁰ Český rozhlas Vltava: VIDEO: Jak se boural *Transgas*. Na časosběrném záznamu zmizí stavba během čtyř minut. [online]. 18. 3. 2020 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/video-jak-se-boural-transgas-na-casosbernem-zaznamu-zmizi-stavba-behem-ctyr-7790718>.

Demolice Transgasu vyvolala zatím největší veřejnou debatu o ochraně architektury z dob socialismu. Dříve méně známý Transgas vyvolal zájem nejen u odborné, ale i laické veřejnosti a od počátku této kauzy nechybí v žádné architektonické publikaci.³⁹¹

Obr. 20 – k menším osobním protestům docházelo i během probíhající demolice Transgasu

³⁹¹ KRACÍK, Matyáš. *Hodnocení z hlediska památkové péče*, in: *Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze*, s. 149. Praha: NPÚ, 2019.

Vyrovňávání se s architekturou z období socialismu

V rámci transformace české společnosti po sametové revoluci v roce 1989 byl zahájen proces postupného vyrovňávání se se socialistickou minulostí. Ten však byl v českém prostředí založen na určitém paradoxu. Na jedné straně nikde ve východní Evropě nezašla dekomunizace tak daleko jako v Československu, resp. v České republice, a to jak po právní, tak rétorické stránce,³⁹² kdy byla podpořena oficiálními gesty v podobě symbolického přejmenování státu, konkrétních míst, změny státního znaku či strhávání pomníků a zároveň souborem legislativních opatření zahrnujícím rehabilitaci obětí, materiální odškodnění, majetkové restituce, lustrace, odsouzení komunismu jako systému a ideologie či stíhání osob dopustivších se zločinů komunismu.³⁹³ Zároveň je Česká republika jedinou zemi v regionu, na jejíž politické scéně po dlouhá léta figurovala nepřebudovaná a nepřejmenovaná komunistická strana, která se navíc těšila stálé podpory řady občanů.³⁹⁴ V této souvislosti vyvstává otázka, jaké dědictví zanechalo ve společnosti více jak čtyřicet let komunismu. Část české společnosti chápe totalitní minulosti jako dějinnou deformaci či jakési mezidobí národních dějin. Terapeutickou výhodou tohoto pojetí mezidobí je líčení komunistické epochy jako výsledku cizí intervence či importu z Východu. Právě toto pojetí pomáhá vyvázat jak prosté občany, tak kulturní a politické elity ze spoluzodpovědnosti za existenci a trvání komunistické diktatury.³⁹⁵

Součástí procesu vyrovňávání se stávalo budování nové kolektivní identity skrze rozlišení na *my* a *oni*, kdy *oni* reprezentovali přemoženou a morálně odsouzenou minulost a označení *my* reprezentovalo budoucí naděje vycházející z přítomnosti.³⁹⁶ Tomu odpovídá i označení Borise Budena na *my, ti nevinní* a jeho logické doplnění na *vinni jsou ti druzí*.³⁹⁷ Identita transformované společnosti tak byla formována na odporu k minulému režimu a na procesu budování nové spravedlivější politické společnosti.³⁹⁸ Cílem tak bylo využít

³⁹² RUPNIK, Jacques. Politika vyrovňávání se s komunistickou minulostí. Česká zkušenost. *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, roč. 9, č. 1, s. 10.

³⁹³ MAYER, F. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, s. 19.

³⁹⁴ RUPNIK, J. Politika vyrovňávání se s komunistickou minulostí. Česká zkušenost, s. 10.

³⁹⁵ KOPEČEK, Michal. Hledání „paměti národa“. *Dějiny – Teorie – Kritika*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007, roč. 1, s. 10.

³⁹⁶ PŘIBÁŇ, Jiří. *Právo, kolektivní identita a vyrovňávání se s minulostí: Středoevropské zkušenosti s postkomunismem*, in: Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989, s. 291. Praha: Paseka, 2008.

³⁹⁷ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu. Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*, s. 204. Praha: Rybka Publishers, 2013.

³⁹⁸ PŘIBÁŇ, J. *Právo, kolektivní identita a vyrovňávání se s minulostí: Středoevropské zkušenosti s postkomunismem*, s. 291.

historických okolností, aby se mohla kritizovat minulost, stabilizovat přítomnost a definovat budoucnost.³⁹⁹

Česká společnost ve 2. polovině 80. let nedávala tolik najevo svou opozici vůči režimu, ale touha po změně a zbavení se komunismu byla široce sdílená.⁴⁰⁰ Tato naléhavá potřeba změny se týkala všech oblastí společenského života, včetně těch kulturních a uměleckých. Perestrojka ve 2. polovině 80. let znamenala mj. i změnu v pražském urbanistickém diskursu. Nejprve docházelo z řad veřejnosti, architektů, urbanistů a dokonce i politiků k postupné kritice panelových sídlišť. V roce 1987 přednesl český premiér Ladislav Adamec na sjezdu Svazu architektů projev, ve kterém prohlásil: „*Jsmo toho názoru, že kritika ekonomické nehospodárnosti, funkční nevhodnosti a estetické nepřijatelnosti dnešní typové a prefabrikované výstavby je v podstatě oprávněná.*“⁴⁰¹ Zvyšující se kritika panelové výstavby reflektovala budování sídlišť 70. a 80. let, které bylo součástí bytové politiky. Sídlíšť navíc byla často budována v centrech měst a postrádala architektonické a urbanistické kvality předcházejících etap. Sídlíšť se tak stalo symbolem neměstotvorného prostředí a prefabrikovaných domů a bez jejich hlubšího zkoumání bylo hromadně odsouzeno.⁴⁰² Toto odsouzení sídlíšťní výstavby však postupně přestávalo být hlavním tématem, byla znát určitá frustrace z nikam nevedoucí kritiky a nadužívání termínů humanizace či „*míst pro lidi*“.⁴⁰³ Kritika panelové technologie se postupně transformovala do kritiky plošných asanací, které znamenaly průnik této metody až do samého středu měst. Hlavním tématem urbanistické diskuse se v pozdních 80. letech stává zacházení s historickými čtvrtěmi 19. století. Hlasy památkářské komunity, které upozorňovaly na architektonickou a urbanistickou hodnotu těchto čtvrtí a které byly zpočátku ojedinělé, začaly být stále silnější a získávaly podporu mladé generace architektů.⁴⁰⁴ Příkladem se stala kritika asanace Žižkova, která znamenala mnohem víc než jen lokální urbanistický spor a stala se symbolem odhodlání ke změně společenských poměrů.

Kritika panelové výstavby volně pokračovala i po sametové revoluci a stala se jakýmsi evergreenem veřejné diskuze týkající se socialistické výstavby. V únoru 1990 pronesl Václav

³⁹⁹ PŘIBÁŇ, J. *Právo, kolektivní identita a vyrovnávání se s minulostí: Středoevropské zkušenosti s postkomunismem*, s. 289.

⁴⁰⁰ MAYER, F. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, s. 60.

⁴⁰¹ Vystoupení vedoucího delegace ÚV KSČ, člena předsednictva ÚV KSČ a předsedy vlády ČSR soudruha Ladislava Adamce. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1987, roč. 46, s. 502.

⁴⁰² ŠVÁCHA, Rostislav. *Rekapitulace sídlišť*, in: *Česká a slovenská architektura 1971–2011. Texty, rozhovory, dokumenty*, s. 427. Praha: Akademie výtvarných umění, 2013.

⁴⁰³ ROUBAL, Petr. *Plánování Prahy v 80.-90. letech. Sebedestrukce urbanistické expertízy*, in: *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*, s. 335. Praha: Argo, 2019.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 326.

Havel známý projev, ve kterém nazval panelové domy „králíkárnami, v nichž se nedá žít, ale pouze přespávat nebo dívat na televizní seriály.“⁴⁰⁵ Panelové domy, vyvolávající pocity odcizení, se staly hmatatelnou připomínkou minulosti, symbolem socialistického režimu a jeho výstavby, které z důvodu velké kapacity bytových jednotek nemohly být odstraněny. I přes negativní vnímání panelových domů výstavba pokračovala až do roku 1993, a to i přes nechuť některých architektů, kteří „dokončování sídlišť vnímali jako pokračování starých hříchů.“⁴⁰⁶ V průběhu 90. let začalo docházet k tzv. „divoké humanizaci“⁴⁰⁷ panelových sídlišť, která nerespektovala jejich architektonické ani urbanistické vlastnosti.⁴⁰⁸ Postupně byla některými architekty uznávána jejich hodnota a humanizaci panelových domů považovali za zesměšňující a zmrzačující.⁴⁰⁹ „Hodnota sídlišť a paneláků je v jejich pravdivosti, v pro nás zatím nesnesitelné opravdovosti reflexe své doby. Stydíme se za ně, stejně jako se sportující a swingující funkcionalista styděl za ozdoby secesních klobouků svých rodičů,“⁴¹⁰ napsal v odpovědi na anketu o panelových sídlištích v roce 1997 architekt Ladislav Lábus.

Postupný obrat ve vnímání panelových sídlišť nabízí paralelu s objevováním hodnot i u jiných staveb z období socialismu. Nicméně dle Rostislava Šváchy nelze problematiku srovnávat – panelové domy zejména 70. a 80. let byly stavěny standardizovaně, odosobněně a bez kreativity, naopak občanské stavby⁴¹¹ byly řešeny jako komplexní architektonická díla.⁴¹² Otázka zachování a potenciální památkové ochrany architektury z éry socialismu nebyla považována v 90. letech za prioritní a docházelo tak bez hlubší odborné diskuze k volnému přestavování a demolování těchto staveb. Přestavbou např. zanikl v 2. polovině 90. let původní Dům dětské knihy a nakladatelství Albatros v Praze na Národní třídě. Výstavní objekty z československé účasti na Expu 58, umístěné posléze v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka, byly po požáru v roce 1991 zdemolovány, a to i přes možnost jejich záchrany. Neochota rekonstrukce staveb po jejich vyhoření není v historii neobvyklá a argument požadující demolicí se často stává ideovým požadavkem.⁴¹³ Zbylá část výstavního pavilonu, restaurace

⁴⁰⁵ HAVEL, Václav. *Projev prezidenta ČSSR k výročí únorového převratu 1948*, in: *Projevy z let 1990–1992. Letní přemítání. Spisy 6*, s. 76. Praha: Torst, 1999.

⁴⁰⁶ GUZIK, Hubert. *Spolia revoluce*, in: *Architektura v přerodu. 1945-1948. 1989-1992*, s. 175. Praha: ČVUT, 2019.

⁴⁰⁷ Např. některé panelové domy byly opatřeny nástavbami či tradičními střechami apod.

⁴⁰⁸ ŠVÁCHA, R. *Rekapitulace sídlišť*, s. 427-431.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 432.

⁴¹⁰ LÁBUS, Ladislav. *O obytných stavbách a sídlištích*, in: *Česká a slovenská architektura 1971–2011. Texty, rozhovory, dokumenty*, s. 425. Praha: Akademie výtvarných umění, 2013.

⁴¹¹ Viz VRABELOVÁ, R. GORYCZKOVÁ, N. POPELOVÁ, L. SEDLÁKOVÁ, R. ŠENBERGER, T. ŠKRANC, P. a P. URLICH. *Metodiky hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně*.

⁴¹² ŠVÁCHA, R. *Ústní sdělení*. 11. 4. 2022.

⁴¹³ BARTLOVÁ, Milena, nar. 1958, historička umění. *Ústní sdělení*. 20. 4. 2022, Praha.

Expo, se stala součástí malé privatizace a koncem 90. let byla v natolik zuboženém stavu, že ji rovněž hrozila demolice. Byla zachráněna až peticí a posléze nepříliš vydařenou rekonstrukcí z let 2000–2001.⁴¹⁴ Paradoxně ve stejné době začaly být některé stavby z této doby památkově chráněny, a to i přes argument, že se jedná o příliš „mladou architekturu“. K těmto stavbám např. patřil od roku 1991 památkově chráněný hotel Jalta, od roku 1992 dům ČKD Na Můstku, od roku 1998 vysílač a hotel Ještěd, od roku 2000 hotel International, Ústav makromolekulární chemie AV ČR či budova bývalého Federálního shromáždění. Přesto většina památkářů měla tuto architekturu spojenou s bývalým režimem a odsuzovala ji.⁴¹⁵ Pomalý proces změny vnímání u odborné veřejnosti začal v roce 1999, kdy byla Naděždou Goryczkovou v Ostravě poprvé uspořádána konference týkající se péče o památky poválečné architektury. Nastupující generace památkářů si začala uvědomovat potenciální problém mizející etapy moderní architektury.⁴¹⁶

Tento potenciální problém se ukázal být skutečností o pár let později v případě obchodního domu Máj, který je popsán v první případové studii této práce. Osud Máje je často představován jako paralela ke kauze obchodního střediska Ještěd v Liberci, která probíhala ve stejné době, avšak s jiným koncem, neboť byl Ještěd v roce 2009 zdemolován. V rámci těchto dvou kauz se začaly objevovat první argumenty o ideologickém problému architektury z doby socialismu, kdy se o nich začalo hovořit jako o produktech normalizace.⁴¹⁷ Použití argumentace ohledně normalizačních či komunistických staveb se následně rozšířilo na celou architekturu z let 1948–1989, bez ohledu na to v jaké době, v jakém stylu či jakými architekty byla stavba navržena a vybudována. Tato kategorizace vyplývající z nepřesnosti, zkratkovitosti a neznalosti provází veřejný diskurz o architektuře z období socialismu dodnes. Jako „památníky normalizace“ jsou tak často označovány i ty stavby, které byly vyprojektovány v 60. letech⁴¹⁸ a za komunistickou architekturu jsou označovány stavby, při jejichž tvorbě se architekti inspirovali na Západě. Architektura z období socialismu evokuje u části české veřejnosti negativní konotace související s minulým režimem a touhou vymazat vše, co nám ho připomíná.

⁴¹⁴ STRAKOŠ, Martin. *Po sorele brusel, kov, sklo, struktury a beton: kapitoly o architektuře a výtvarném umění 50. a 60. let 20. století od Bruselu po Ostravu*, s. 69-70. Ostrava: NPÚ, ÚOP v Ostravě, 2014.

⁴¹⁵ ŠVÁCHA, R. *Ústní sdělení*. 11. 4. 2022.

⁴¹⁶ Tamtéž.

⁴¹⁷ ŠKODA, Stanislav. Památka z nedávných časů. *Lidové noviny*. Praha: MAFRA, 16. 1. 2007, č. 13, s. 11.

⁴¹⁸ *Křížovatky architektury. Architektura s rudou hvězdou bez stigmat a předsudků. 5. ročník odborné konference 13. 6. 2013. Závěrečná zpráva*. [online]. [cit. 2022-04-23]. Dostupné z: http://www.krizovatkyarchitektury.cz/2013/download/zz_ka_2013.pdf.

Z hlediska paměťových studií souvisí tento jev s významným rysem kolektivní paměti, kterým je dle Maurice Halbwachse její tzv. rekonstruktivita. To znamená, že obraz minulosti není v kolektivní paměti stálý a minulost je v průběhu času reorganizována. Nové události či změny přinášejí nový pohled na minulost, čímž ji restrukturalizují.⁴¹⁹ Minulost není vzhledem k přítomnosti pevná a neměnná, naopak se stále mění v souvislosti s nynějšími názory, které určují, co je a není důležité, co je potřeba vyzvednout a co zapomenout.⁴²⁰ Zastánci názoru, že kolektivní paměť není žádnou neměnnou a pevně danou entitou, jsou kromě jiných i Aleida a Jan Assmannovi, podle kterých má v sobě kolektivní paměť zabudovanou kapacitu pro neustálé změny, inovace, transformace a rekonfigurace.⁴²¹ Podle Aleidy Assmann není důležitá pravdivost paměti, ale spíše význam, jenž se vzpomínkové minulosti v daném sociálně kulturním kontextu přičítá. Tento proměnlivý charakter a pluralitu minulostí vyjadřuje Aleida Assmann metaforou zrcadla. Skrze zabývání se minulostí se podle fenoménu zrcadla konfrontujeme vždy sami se sebou.⁴²² S tím souvisí otázka, zda existuje pro naše vzpomínky odpovídající prostředí schopné je konzervovat, tedy jakési stabilizátory vzpomínání, pro které si Aleida Assmann vypůjčila metaforu Györgyho Konráda o „jantaru času“.⁴²³ Aleida Assmann dochází k závěru, že jedním ze stabilizátorů může být afekt, který je dle ní integrální součástí paměti. Afekt má však ambivalentní povahu, může být považován za znak autenticity, stejně jako za původ klamu.⁴²⁴ Vlivem afektu jako stabilizátoru vzpomínky je zřejmě možné vysvětlit i posun ve vnímání identity staveb, jak uvádí Vladimír Czumalo na příkladu Petschkova paláce. Ten byl postaven židovským architektem Maxem Spielmannem pro židovského bankéře ve 20. letech 20. století. V době protektorátu však v této budově sídlila úřadovna Geheime Staatspolizei, čímž byly po válce do této budovy soustředěny všechny negativní konotace spjaté s německou okupací a z monumentalizující směsi neoklasicismu a neobaroka pražského židovského architekta se stala hrozivá německy pojímaná architektura.⁴²⁵ Rozpor mezi původní architektonickou úlohou stavby a jejím následným vnímáním je evidentní. S tímto rozporem se potýkají i některé budovy z doby socialismu, když jsou bez hlubší znalosti kontextu označovány za komunistické jen proto, že byly vybudovány v letech 1948–1989.

⁴¹⁹ ŠUBRT, J. *Sociologický přístup k otázce paměti*, s. 143.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 149.

⁴²¹ KUBIŠOVÁ, Zuzana. *Kolektivní paměť a národní identita*, in: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 85. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014.

⁴²² ČINÁTL, K. *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*, s. 21.

⁴²³ ASSMANN, A. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*, s. 278.

⁴²⁴ ČINÁTL, K. *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*, s. 22.

⁴²⁵ CZUMALO, Vladimír. *Architektura a identita*, in: *Naše národní identita v reflexi uměleckých oborů a kreativních oblastí*, s. 239. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2013.

Na značný rozpor ve vnímání socialistické minulosti upozorňuje skrze historické fotografie i Kamil Činátl. Na jedné z fotografií nazvaných *Praha, 1983* stojí pod tribunou označenou pěticí hvězdou s Gustavem Husákem a dalšími komunistickými funkcionáři tři příslušníci tajné policie. Zatímco jedněm divákům ukazuje fotografie odpudivou totalitní minulost, druzí v ní vidí normalizační každodennost. Na možnost druhého pohledu v případě tohoto snímku upozornili historici Pavel Kolář a Michal Pullmann, kteří na fotografii vidí ve třech mužích spíše „*přísné otce autoritativně dohlížející na své děti.*“⁴²⁶ Dle Kamila Činátla se ukazuje, že stejné snímky mohou mít s ohledem na kontext, zvolenou perspektivu a kompozici velmi rozdílné vyznění. Rozdílnost názorů na dobu normalizace, tedy kontroverze ohledně živých míst paměti, patří k běžnému provozu vzpomínkové kultury.⁴²⁷

Podobně může být pojetím afektu podle Aleidy Assmann ovlivněno i vnímání architektury z dob socialismu, jak ukazuje ve svém textu novinář Petr Janyška, který se v roce 2019 zastával demolice Transgasu. Ve svém příspěvku píše o této stavbě jako o arogantním politickém gestu husákovské éry, nomenklaturou sledované stavbě a industriálním molochem agresivně vraženém do rezidenční čtvrti Vinohrad, čímž byl zničen její *genius loci*. „*Osamělá kruhová budova a několik obrů tyčících se nad středem města. Jejich výška, hmotnost, povrch, nic s okolím nekorespondovalo. Místo rovného chodníku bulváru proláklina. Místo omítky dlažební kostky. Dekorem měly být obří roury jako z teplovodu.*“⁴²⁸ Stavbě vytýká téměř přesně to, co na ní mnozí odborníci oceňují. Janyška sám sebe představuje jako letitého rezidenta Vinohrad, Milena Bartlová ho představuje jako disidenta.⁴²⁹ „*Do čtvrti, která po desetiletí pamatovala pouze oslovení ‚pane‘, vepchali heteroklitní budovy, které znaly jen ‚soudruhu‘. [...] Poslední dobou se v některých levicových kruzích šíří protesty za zachování všeho, co husákovská normalizace nasázela do Prahy (když ji nejdřív bourala). Má snad levicovost znamenat nostalgii po normalizaci 70. let?*“⁴³⁰ Vnímání architektury z období socialismu rozděluje odbornou i laickou veřejnost na dva tábory. Jeden vnímá stavby z tohoto období s „*nálepkou služebníků nenáviděného establishmentu*“,⁴³¹ které „*bychom s pocitem studu*

⁴²⁶ ČINÁTL, K. *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*, s. 208-209.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 213.

⁴²⁸ JANYŠKA, Petr. Deník Referendum: Budovy Transgasu jsou industriálním molochem v srdci Vinohrad. [online]. 27. 2. 2019 [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/29177-budovy-transgasu-jsou-industrialnim-molochem-v-srdci-vinohrad>.

⁴²⁹ BARTLOVÁ, M. *Zbořte ty komunistické baráky! Socialismus a modernita mezi pamětí a zapomínáním*, s. 51.

⁴³⁰ JANYŠKA, P. Deník Referendum: Budovy Transgasu jsou industriálním molochem v srdci Vinohrad. [online].

⁴³¹ BEČKOVÁ, K. *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*, s. 131.

nejraději vytěsnili ze své kolektivní paměti,⁴³² či stavby postavené v prvoplánově nelibivém stylu, který demonstroval architektonickou úlohu naplňující politické, úřednické a společenské potřeby minulého režimu.⁴³³ Druhý tábor, který v budovách prvoplánově nevidí pouze relikty minulého režimu, ale architektonicky hodnotné objekty, které by měly být zachovány pro následující generace jako reprezentanti historického vývoje, bývá osočován z nostalgie, resp. ostalgie. Pojem ostalgie pochází z bývalé NDR a označuje mentální proces reagující na krizi identity východoněmeckého obyvatelstva po spojení s bývalým západním Německem. V našich podmínkách může být chápána do jisté míry psychologicky jako projev frustrace z nelineárního procesu transformace, politicky jako nostalgie po ztracené jistotě a zdánlivé jednoduchosti života v paternalistickém režimu pozdního socialismu či jako neškodný fetišismus vztahující se k některým konzumním produktům té doby.⁴³⁴ „Biologická nostalgie“ představuje touhu po uplynulém životě, kdy byl člověk mladý a zdravý.⁴³⁵ Ostalgie je na jedné straně považována za neškodnou zálibu v retro módě, na druhou stranu je řadou lidí vnímána jako nebezpečný návrat socialistického popkulturního kýče, který nabízí soft verzi komunistického panování, obraz téměř idylického života v socialismu a jakési pseudosmíření zahalující skutečnou zodpovědnost a podíl viny části populace na kriminální podstatě minulého režimu.⁴³⁶

Demolice, přestavby či snahy o záchranu budov z doby socialismu se týkají paměti města, které nabízí svou vnitřní diferenciací příležitost ke studiu různých pamětí i k analýze toho, jak se konstituuje a opět rozpadá dočasný paměťový konsensus, ke zkoumání otázek kontinuity a diskontinuity paměti.⁴³⁷ Doba socialismu je někdy vztahována k národnímu mýtu o době temna.⁴³⁸ Architektura z období socialismu nese určité stigma politického klimatu doby svého vzniku, je spojována s negativními aspekty minulého režimu, je považována za závadnou z morálního i historického hlediska.⁴³⁹ Po čtyřiceti letech komunistické nadvlády převládá proto touha vymazat z paměti otisk kulturně omezeného vývoje a urychleně jej nahradit něčím

⁴³² VORLÍK, Petr. *Město jako hájemství bourání a tvořivosti*, in: *Architektura na červeném seznamu*, s. 16. Praha: ČVUT, 2020.

⁴³³ BEČKOVÁ, K. *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*, s. 131.

⁴³⁴ KOPEČEK, M. Hledání „paměti národa“, s. 16.

⁴³⁵ PACZKOWSKI, Andrzej. Co dělat s komunistickou minulostí? Polská zkušenost. *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, roč. 9, č. 1, s. 40.

⁴³⁶ KOPEČEK, M. Hledání „paměti národa“, s. 17.

⁴³⁷ MAUR, E. *Památná místa. Místa paměti ve vlastním (tj. topografickém) smyslu slova*, s. 151.

⁴³⁸ KUBIŠOVÁ, Z. *Kolektivní paměť a národní identita*, in: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 105.

⁴³⁹ RATHOUSKÁ ŠTROBLOVÁ, Kateřina. *Reflexe socialistické minulosti v umění zemí Střední Evropy*, s. 124. Praha, 2021. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Rakušanová, Marie.

současnějším. To však má i nežádoucí důsledky, neboť byla zničena řada staveb s pocitem, že socialistické stavby byly pouze propagandistické.⁴⁴⁰ Podle Aleidy Assmann je v rámci kolektivní paměti zapomínání úzce spjato s mocenskými konstelacemi, se sociálními konflikty a rovněž s vyrovnáváním se se změněnými podmínkami a novými okolnostmi. Zapomínání má aktivní a pasivní formu. Při aktivním zapomínání se jedná o záměrné vytěšňování a ničení připomínek minulosti. Nástroji aktivního zapomínání jsou cenzura, vyhlášení tabu a rámování vybraných připomínek minulosti jako bezcenných, jako odpadu. Pasivní zapomínání naproti tomu nemá podobu aktivní destrukce, ale jedná se o lhostejné zanedbávání věcí a jevů, které jsou vnímány jako něco nezajímavého, nehodného speciálního zájmu. Dochází k tomu, že dotčeným artefaktům a informacím není věnována pozornost a nejsou nijak využívány, postupně se ztrácejí, chátrají a zanikají.⁴⁴¹ Proces pasivního zapomínání se často týká právě budov z období socialismu, kdy se projevuje nedostatečnou péčí vlastníka objektu o jeho údržbu vedoucí k postupnému a mnohdy nevratnému chátrání. Veřejnost je poté nakloněna myšlence demolice v zájmu estetického vylepšení veřejného prostoru. Tento proces je možné ukázat na postupném chátrání v případě souboru budov Transgas, které byly před demolicí z důvodu malé iniciativy vlastníka ve velmi zuboženém stavu. Rovněž i hotel Praha se stal od roku 2013 změnou majitele nerentabilním. O aktivním procesu zapomínání, tj. vymazávání/retušování těchto staveb z paměti, hovoří i Milena Bartlová. Dle ní jde o potlačení jedné paměti a nahrazení jinou, což vede k legitimizaci současného zřízení.⁴⁴² Česká společnost ztratila svou časovou orientaci mezi minulostí a současností a spolu s ní možnost odrazit se do budoucnosti.⁴⁴³ Obdobně Rathouská Štroblová zmiňuje, že na příběhy socialistických budov je nahlíženo jako na příběhy zamlžené paměti veřejnosti, která se rozhodla vnímat minulost skrze zapomnění.⁴⁴⁴

Bartlová nahlíží na socialistickou architekturu jako na „účinná místa paměti“,⁴⁴⁵ čímž odkazuje na francouzského historika Pierra Nora a jeho koncept míst paměti.⁴⁴⁶ Účinná místa

⁴⁴⁰ SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Současná česká architektura jako odraz stavu společnosti*, in: Naše národní identita v reflexi uměleckých oborů a kreativních oblastí, s. 247-248. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2013.

⁴⁴¹ KUBIŠOVÁ, Z. *Kolektivní paměť a národní identita*, in: Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, s. 84.

⁴⁴² BARTLOVÁ, M. *Zbořte ty komunistické baráky! Socialismus a modernita mezi pamětí a zapomínáním*, s. 57.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 46.

⁴⁴⁴ RATHOUSKÁ ŠTROBLOVÁ, Kateřina. *Reflexe socialistické minulosti v umění zemí Střední Evropy*, s. 124.

⁴⁴⁵ BARTLOVÁ, M. *Zbořte ty komunistické baráky! Socialismus a modernita mezi pamětí a zapomínáním*, s. 48.

⁴⁴⁶ NORA, P. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*.

paměti mohou ve společnosti uchovat živou paměť na minulost.⁴⁴⁷ Tyto stavby by měly být uchovány právě proto, že jsou „komunistické“, měly by být uchovány jako ztělesněné symboly a následně didakticky přeznačeny.⁴⁴⁸ Jejich přeznačením by tak mohlo vzniknout zajímavé místo, které by odkazovalo na minulost, a to ať už svým vzhledem či potenciálně svou funkcí. Toto místo by tak představovalo odkaz na historické okolnosti, ze kterých je potřeba se do budoucna ponaučit. Neměl by se dopustit zánik stavby či díla jen z důvodu, že představuje zlou minulost a je označeno za „komunistické“. Tím by docházelo k přepisování a vymazávání svědectví minulosti, na kterou chceme zapomenout. Argumentace o „komunistických“ stavbách se ovšem vrací s každou novou kauzou. Mluví se o nich jako „o dluhu, jenž zůstal opominut při masovém odstraňování pomníků či přejmenování ulic na počátku devadesátých let.“⁴⁴⁹ Stavby se dávají do kontextu odstraňování pomníků, památníků minulého režimu při transformačních procesech společnosti. Pomník byl ovšem budován jako reprezentant oficiální paměti, materializovaný reprezentant minulosti, jehož vědomé vymazání se stane součástí nové oficiální paměti.⁴⁵⁰

Ideologickou úlohu nejspíše nelze odepřít budovám, které byly stavěny jako sídla krajských a okresních výborů KSČ či stranických rekreačních zařízení. Občanské stavby sice prvoplánově nereprezentovaly oficiální moc, ale jejich funkce, pro kterou byly postaveny, se po roce 1989 mohla odrazit v jejich negativním vnímání. Teoretik architektury Petr Kratochvíl vzpomíná, že budova KSČ, Palác kultury a hotel Praha pro něj byly během normalizace Orwellovým ministerstvem pravdy.⁴⁵¹ Na druhou stranu hotel Praha představoval mimořádnou architekturu, která se svou jedinečností neřadila k žádnému pevně stanovenému architektonickému stylu. Také není možné odhlédnout od okolností vzniku konkrétních staveb. Je možné za komunistickou architekturu označit např. rekreační středisko Orlík ve Vystrkově,

⁴⁴⁷ BARTLOVÁ, M. *Vzpomínky na hotel Praha*, s. 9.

⁴⁴⁸ BARTLOVÁ, M. *Zbořte ty komunistické baráky! Socialismus a modernita mezi pamětí a zapomínáním*, s. 58.

⁴⁴⁹ BARTLOVÁ, M. *Vzpomínky na hotel Praha*, s. 9.

⁴⁵⁰ BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. *Zápas o pamět města v transformácii. Příklad Banské Bystrice*, in: *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.-21. století*, s. 321. Brno: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2009.

⁴⁵¹ KRATOCHVÍL, Petr. *Přemítání o relativnosti vzdorů*, in: *Navzdory. Architekti 1969–1989–2019*, s. 197. Praha: Grada Publishing, 2020.

kteřé bylo vystavěno na přelomu 50. a 60. let pro komunistické funkcionáře a jejich zahraniční hosty, ale zároveň se na jeho projektování podíleli věznění architekti z tzv. Basaprojektu?⁴⁵²

Françoise Mayer upozorňuje na rozpor ve vnímání minulosti českou veřejností, který způsobuje napětí skrze přetrvávající „*přítomnost minulosti*.“⁴⁵³ Podobně již Maurice Halbwachs považoval kolektivní paměť za rekonstrukci minulosti ve světle přítomnosti.⁴⁵⁴ Jde tedy spíše o přítomné vnímání než minulé skutečnosti. Podobně Milena Bartlová uvádí, že kontinuita mezi minulostí a přítomností je „*ve skutečnosti o to silnější, oč více převládá rétorika opaku*.“⁴⁵⁵ Pochopení architektury z období socialismu vychází dle ní z emočního vyrovnávání se s vlastní osobní minulostí.⁴⁵⁶

V kontextu vyrovnávání se s minulostí vyvstává otázka, proč je ohroženo více staveb ze 60.–80. let než staveb z 50. let ve stylu socialistického realismu, které byly budovány podle sovětského vzoru. Dle Rostislava Šváchy souvisí toto vnímání s monumentalitou, určitou jinakostí a malou mírou tradičnosti staveb z období 60. let a následné normalizace.⁴⁵⁷ Naopak budovy ve stylu socialistického realismu se navracejí k tradicím a jsou líbivě historizující. Od 90. let byly stavby ve stylu sorely českou veřejností poměrně akceptovány a „*byly v té době za památky snadno, s až jakou blahosklonností vítězů prohlašovány*“,⁴⁵⁸ vzpomíná historik umění Josef Holeček. Na tento paradox mě upozornil i Rostislav Švácha, když porovnával počet kulturních památek socialistického realismu a 60. let: „*Je to paradox, že z [...] poválečných staveb se chrání nejmíc staveb ve stylu socialistického realismu, který opravdu vznikaly v hrozných poměrech. Zatímco v [...] 60. letech čili v období snahy zlidštit socialismus se toho chrání hrozně málo*.“⁴⁵⁹ Líbivost historizující zástavby souvisí i s neustále se vracejícím tradicionalistickým smýšlením v architektuře, které veškerou moderní architekturu odsuzuje pro nerespektování tzv. strukturálního řádu. Strukturálním řádem se rozumí dělení architektonického celku dle tří zákonů – řádu malého měřítka, řádu velkého měřítka a přirozené hierarchie měřítek. Tradiční stavby většinou dodržují všechny tři zákony, zatímco moderní

⁴⁵² Architekti z tzv. Basaprojektu byli věznění po vykonstruovaných procesech v Praze na Pankráci. Veškeré informace byly nejspíše skartovány a dostupné informace jsou známy jen díky osobním vzpomínkám. (KOUKALOVÁ, Šárka. Architekti beze jména. Rozhovor s architektem Jiřím Vahalou o vězních tzv. Basaprojektu na Pankráci. *Staletá Praha*. Praha: NPÚ, ÚOP v Praze, 2018, roč. 78, č. 6, s. 677-680.)

⁴⁵³ MAYER, F. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, s. 16.

⁴⁵⁴ BITUŠÍKOVÁ, A. *Zápas o pamět města v transformácii. Příklad Banskej Bystrice*, s. 311.

⁴⁵⁵ BARTLOVÁ, M. *Vzpomínky na hotel Praha*, s. 7.

⁴⁵⁶ BARTLOVÁ, M. *Ústní sdělení*. 20. 4. 2022.

⁴⁵⁷ ŠVÁCHA, R. *Ústní sdělení*. 11. 4. 2022.

⁴⁵⁸ PEŇÁS, J. *Echo Prime: Normalizační stavby nemá lid rád. Proto je chraňme* [online].

⁴⁵⁹ PILAŘOVÁ, Z. *Kontroverze kolem administrativních budov Transgas v kontextu památkové ochrany architektury z dob socialismu*, s. 28.

architektura strukturální řád buď redukuje nebo jej popírá. Architektura respektující strukturální řád je se společností i přírodou harmonická a pokládá se tak za krásnou a přirozenou.⁴⁶⁰ Odpovědí na otázku, proč veřejnost odmítá chránit architekturu 60. let, když má tato léta spojená s politickým i společenským uvolněním a zlatou érou českého filmu i literatury, může být prostá. Většina realizací, které byly sice vyprojektovány v 60. letech, se dostavěla až v letech probíhající normalizace. Veřejnost je má proto nejspíše spojené s relikty normalizace a nikoli se „zlatými šedesátými.“ Opět toto mínění vychází ze zkratkovitosti a nedostatečné informovanosti o architektuře z doby socialismu.

Rozporuplného vnímání architektury z doby socialismu jak u odborné, tak i laické veřejnosti, využívají někdy majitelé budov, což jsou většinou soukromé subjekty, nikoli stát. Budovy z tohoto období stojí většinou v centru měst a jsou velkorysé z hlediska veřejného prostoru, což v současné situaci vzrůstajících cen pozemků budí u developerů nebývalý zájem. Argument, že se jedná o komunistickou architekturu, může tak být veden pragmatickou snahou o získání lukrativních pozemků skrze znevážení pověsti stávající stavby a oslabení její pozice ve veřejném diskurzu. Kateřina Bečková s Rostislavem Šváchou označují toto jednání za ideologický ikonoklasmus⁴⁶¹ či soudobé obrazoborectví.⁴⁶² Dle Mileny Bartlové je v současné době přírodní i městské prostředí podřízeno téměř výhradně ekonomickým parametrům, což jde proti zájmům celé společnosti⁴⁶³ a odpovídá to současnému kultu soukromého vlastnictví. Názory veřejnosti na změny ve veřejném prostoru jsou opomíjeny, neboť jsou označovány za irelevantní. Slovo majitele a úřadu má v rozhodování o osudech jednotlivých budov vždy navrch.⁴⁶⁴ Příběh o demolici či přestavbě se tak stává integrální součástí celkového příběhu těchto budov a odpovídá trendu posledních desetiletí, když se někteří autoři začali zabývat propojením kolektivní paměti a vyprávěním. Začalo se tak hovořit o „narativním obratu“ a o současné společnosti jako o „společnosti vyprávění“, kdy je na lidský život nahlíženo jako na příběh.⁴⁶⁵ Dějiny jsou personifikovány formou narativních vzpomínek přímých pamětníků.⁴⁶⁶ Lidé své zkušenosti skládají a interpretují v rámci příběhů a tyto příběhy

⁴⁶⁰ HORÁČEK, Michal. *Za krásnější svět. Tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století*, s. 14-15. Brno: VUTIUM, 2013.

⁴⁶¹ ŠVÁCHA, R. *Ústní sdělení*. 11. 4. 2022.

⁴⁶² BEČKOVÁ, Kateřina. Klub Za starou Prahu: Bourání hotelu Praha je soudobé obrazoborectví. [online]. 1. 7. 2013 [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.zastarouprahu.cz/bourani-hotelu-praha-je-soudobe-obrazoborectvi/aktualita-84/>.

⁴⁶³ BARTLOVÁ, M. *Vzpomínky na hotel Praha*, s. 7.

⁴⁶⁴ VORLÍK, Petr. *Navzdory bourání*, in: *Navzdory. Architekti 1969–1989–2019*, s. 120-121. Praha: Grada Publishing, 2020.

⁴⁶⁵ MLYNÁŘ, J. *Paměť a narativita*, s. 214.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 216.

vytvářejí průběh života a vztahy.⁴⁶⁷ K tomu směřuje podle Jakuba Mlynáře i převládající charakter současného mediálního diskursu, který si žádá osobní autenticitu a srozumitelný příběh.⁴⁶⁸ Vyprávění jako rozpomínání na minulé události a jejich reinterpretace z pozic aktuální přítomnosti je způsob, jímž je realizován proces sociální rekonstrukce identity, a to na úrovni individuální i skupinové.⁴⁶⁹ Jane Elliott vymezuje tematické okruhy, které stojí za narůstající vlnou zájmu o vyprávění ve společenských vědách. K těmto okruhům patří mj. zájem o životní zkušenost, zájem o změnu v průběhu času či nahlédnutí skutečnosti, že sám výzkumník se stává vypravěčem.⁴⁷⁰ Aleida Assmann hledá pro svou koncepci paměti paralelu v psychotherapeutickém procesu, pro který je důležitý životní příběh, který váže vzpomínky a zkušenosti do struktury, která ve formě normativního sebeobrazu určuje náš život a směřuje naše jednání.⁴⁷¹ Tato paralela právě odpovídá důrazu na mikrohistorii či narativitu, tedy vyprávění příběhů v historiografii. Většinou se příběhy týkají lidských životů, ale svůj příběh může mít i budova ohrožená demolicí a bezskrupulózními developerskými záměry, která se skrze svůj osud a touhu po její záchraně stala nejen předmětem teoretického bádání, ale i živým příběhem doprovázeným články, filmy či fotografiemi, které ji pomocí afektu podle Aleidy Assmann ukotvují ve vzpomínání možná více než její vlastní předchozí existence. Na využití různých metod pro zpřítomňování dějin, např. filmů, představení či komunitního sdílení upozorňuje i Kamil Činátl. V této souvislosti popisuje metodu public history, která ve snaze o zpřístupnění historie, mj. i v oblasti kulturního dědictví, využívá široké škály zájemců od občanských aktivistů po památkáře či umělce.⁴⁷² Zajímavou ukázkou projektu, který se zasadil o aktivizaci široké kulturní veřejnosti v oblasti popularizace a zachování výzdoby veřejného prostoru z období socialismu, je projekt *Vetřelci a volavky*,⁴⁷³ u jehož zrodu stál sochař Pavel Karous.

Příběhy vybraných staveb, které popisují v jednotlivých případových studiích, souvisí i s příběhy jejich tvůrců, tj. v jakém prostředí, postavení a situaci daný objekt projektovali a v jaké situaci se ocitli při následné diskuzi o jeho osudu. Například architekt Václav Aulický, spoluautor Transgasu, popisuje emoční rozpoložení tvůrce, který si klade otázku po smyslu

⁴⁶⁷ ASSMANN, A. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*, s. 152.

⁴⁶⁸ MLYNÁŘ, J. *Paměť a narativita*, s. 216.

⁴⁶⁹ MLYNÁŘ, J. *Paměť a narativita*, s. 220.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 229.

⁴⁷¹ ASSMANN, A. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*, s. 152.

⁴⁷² ČINÁTL, Kamil. Co je public history? *Paměť a dějiny*. Praha: ÚTSTR, 2019, roč. 13, č. 2, s. 48.

⁴⁷³ KAROUS, Pavel (ed.). *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989)*. Praha: Arbor vitae, 2015.

své práce v konfrontaci s probíhající demolicí své stavby.⁴⁷⁴ Opakovaným tématem v příbězích architektů tvořících v období normalizace je jejich touha po západní inspiraci, snaha vzepít se diktátu uniformity a vzdorovat rezignaci na architekturu jako tvůrčí čin. V tomto ohledu vnímá Václav Aulický negaci svých staveb jako velké nepochopení a do jisté míry osobní urážku. Na komentované prohlídce areálu Transgas v roce 2018 vyprávěl o hledání podnětů v západní architektuře, o kterých se s kolegy dozvídali prostřednictvím odborných časopisů a které na ně měly rozhodující vliv. V případě negativního vnímání architektury z doby socialismu dodává: „Mě vždy uráží a úplně dehonestuje, když někdo argumentuje, že toto je normalizační architektura. DBK od Machoninů je normalizační architektura, Kotva, hotel Thermal. Ano, jsou to stavby, kterým se říká brutalistní. Když jsme to dělali, tak jsme neměli ani páru o tom, že se to takhle jmenuje. Prostě se to dělalo spontánně, takhle se to cítilo, my jsme to tak cítili a samozřejmě jsme koukali tím otevřeným oknem na Západ.“⁴⁷⁵ Naproti tomu architekt Miroslav Masák, spoluautor obchodního domu Máj, uznává architektonický i urbanistický vývoj a potřebu obměny staveb, ale klade si otázku ohledně hodnoty následných projektů. Jako příklad udává obchodní středisko Ještěd v Liberci, který byl nahrazen banálním komerčním objektem. V případě OD Máj nevidí důvod pro zamýšlenou rekonstrukci, neboť se obává, že zcela změní původní tvář památkově chráněné budovy.⁴⁷⁶

Již ve své bakalářské práci z roku 2019 jsem upozorňovala na problematiku generačního střetu ve vnímání architektury z doby socialismu v institucích památkové péče, ve kterých se odborníci, zejména příslušníci starších generací, nedokážou odpoutat od své averze k této architektuře, což často brání v zaujetí kompetentního odborného postoje.⁴⁷⁷ Tento generační střet je ovšem patrný i v rámci celé české veřejnosti. Sociolog Karl Mannheim na generaci nepohlížel jako na objektivní období, nýbrž jako na subjektivně definované skupiny lidí. Generace existuje, jestliže skupina lidí sdílí historickou zkušenost, která vytváří sounáležitost vnímání.⁴⁷⁸ Radim Marada zmiňuje, že historicky jedinečná zkušenost představuje osobité generační pouto, základ vzájemného porozumění a specifickou generační senzitivitu. Jakmile je podle Mannheima generační zkušenost usazená, zpevněná

⁴⁷⁴ Václav Aulický: Transgas nemá obdobu. Mohl se revitalizovat, in: *Radiožurnál*. [online]. 20. 5. 2019 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/vaclav-aulicky-transgas-nema-obdobu-mohl-se-revitalizovat-7946010>.

⁴⁷⁵ PILAŘOVÁ, Z. *Kontroverze kolem administrativních budov Transgas v kontextu památkové ochrany architektury z dob socialismu*, s. 13.

⁴⁷⁶ Miroslav Masák, ED studio Praha, 20. 09. 2019. [online].

⁴⁷⁷ PILAŘOVÁ, Z. *Kontroverze kolem administrativních budov Transgas v kontextu památkové ochrany architektury z dob socialismu*, s. 27.

⁴⁷⁸ OLICK, J. K. Collective Memory: The Two Cultures. *Sociological Theory*, s. 339.

a artikulovaná, poskytuje zpravidla perspektivu pro interpretaci dějin v daleko širším rozsahu. Mannheim mluví o formativních a interpretačních generačních principech.⁴⁷⁹

Marada akcentuje generační hledisko v otázce viny v procesu vyrovnávání se s obdobím socialismu, zejména pak s obdobím normalizace. Po roce 1989 byla nastolena otázka minulých prohřešků. Zejména příslušníci normalizační generace neměli k dispozici žádný přesvědčivý jazyk, jímž by mohli své ústupky vůči režimu vysvětlit a zachovat si přitom důstojnost. V kontextu veřejného diskursu historické viny pro ně zbývaly argumenty o udržení kariéry či péče o rodinu. Tyto argumenty však již mladší generaci často nestačily, neboť pro ni nevysvětlovaly podíl na reprodukci a legitimizaci nespravedlivého režimu.⁴⁸⁰ Starší generace možná více obstály se svými historickými důvody pro aktivní účast na komunistickém projektu, např. přitažlivost komunistických idejí po druhé světové válce či okouzlení demokratizační vizí socialismu s lidskou tvář v 60. letech. Možnost odkazovat své viny k těmto historickým okolnostem je generačně odlišuje od těch, kteří „už neměli po ruce žádné podobné dějinné vysvětlení kolaborantských životních strategií.“⁴⁸¹ V této souvislosti se nabízí otázka, zda není starší generace kritičtější ke stavbám postaveným v období normalizace právě proto, že si je spojuje s ještě živými vzpomínkami na letargii po Pražském jaru či někteří dokonce s vlastním selháním. Architektura z doby socialismu je tak pro ně materiální reprezentací negativní a mnohdy bolestivé minulosti. Normalizační generace, jak píše Marada, narážela po roce 1989 na nepochopení a „*nepochopitelnost*“, jinak řečeno na fenomén „*nesoučasnosti současníků*“.⁴⁸² Příslušníci této generace měli dojem, že ti, kteří jejich dobu neprožili, je nikdy nemohou pochopit, slyšeli výzvy k omluvě, ale neviděli, komu by se měli omlouvat, jejich vina byla příliš abstraktní. Podle Marady se jedná o situaci kulturního/kolektivního traumatu, které se reprodukuje mezigeneračně skrze narativní nepřenositelnost generační zkušenosti. Traumatizující tak není minulé zkušenost samotná, ale situace, v níž je tato zkušenost dramatinována v aktech kolektivního vzpomínání, které zároveň klade meze její sdělitelnosti mezi generacemi.⁴⁸³ Jak píše Zdeněk Vašíček ve svém kritickém eseji, k vyrovnání se s minulostí dochází až v následujících generacích i z toho důvodu, že dle generace účastné

⁴⁷⁹ MARADA, R. Paměť, trauma, generace, s. 80.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 93.

⁴⁸¹ Tamtéž.

⁴⁸² Tamtéž.

⁴⁸³ Tamtéž, s. 94.

na minulosti jí nemá mladá generace co vyčítat, protože „ona sama (alespoň si to myslí) ví nejlépe, jak to bylo.“⁴⁸⁴

Určitá mezigenerační nesdělitelnost je u staveb z období socialismu mnohdy zcela zřejmá. Architektura z tohoto období se stala poměrně oblíbená u mladší generace, protože ta u ní tolik nevnímá negativní historické konotace a soustředí se spíše na její architektonickou a uměleckou hodnotu. „*Brutalismus je pro současnou generaci podobným objevem, jako pro tu moji byl funkcionalismus*“,⁴⁸⁵ říká Rostislav Švácha a dodává, že mladé generaci se architektura z období socialismu líbí pro svou kreativitu a odlišnost a také díky srovnání se současnou stereotypní developerskou výstavbou.⁴⁸⁶ V dějinách umění se nejedná o překvapivý fenomén, když se s plynoucím časem proměňuje názor společnosti na umělecké hodnoty minulých epoch.⁴⁸⁷ „*Je to běžné již od baroka, já jsem také v 80. letech brala secesi jako kýč*“,⁴⁸⁸ vypráví Milena Bartlová. Zástupci mladé generace zaujali v boji za záchranu architektury z doby socialismu aktivistický postoj. Nejvýraznější iniciativou je spolek Architektura489, který vytvořil internetovou mapu s databází⁴⁸⁹ shromažďující informace o jednotlivých realizacích v České republice. Spolkem byl vydán i průvodce *Brutální Praha*⁴⁹⁰ a dále spolek propaguje architekturu a umění ve veřejném prostoru z této doby prostřednictvím různých designových předmětů, např. sérií porcelánových květináčů pro pokojové rostliny inspirovaných betonovými květináči ze 70. let. K dalším zástupcům mladší generace patří např. iniciativa *Respekt Madam*,⁴⁹¹ založená na ochranu poválečných staveb Věry a Vladimíra Machoninových jejich vnoučaty Marií a Janem Kordovskými. Zájem mladé generace dokládá i hojná účast na *Semináři poválečné architektury* na Fakultě architektury ČVUT vedeném mj. Klárou Brůhovou a Petrem Vorlíkem či velké množství studentských závěrečných prací všímajících si hodnot této architektury. O architektuře z období socialismu ve východoevropském měřítku byl vytvořen i experimentální studentský film *Na věčné časy – relikty architektury socialistické éry*, který natočila režisérka česko-japonského původu Haruna Honcoop.⁴⁹² Nora mluví o materializaci paměti. V souvislosti se socialistickou architekturou a mladou generací se

⁴⁸⁴ VAŠÍČEK, Zdeněk. *Co si počnem? Stračena nám chvípla*, in: *Minulost a současnost. Paměť a dějiny*, s. 74. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

⁴⁸⁵ ŠVÁCHA, R. *Ústní sdělení*. 11. 4. 2022.

⁴⁸⁶ Tamtéž.

⁴⁸⁷ BARTLOVÁ, M. *Vzpomínky na hotel Praha*, s. 9.

⁴⁸⁸ BARTLOVÁ, M. *Ústní sdělení*. 20. 4. 2022.

⁴⁸⁹ A489. [online]. [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: <https://www.a489.cz/>.

⁴⁹⁰ *Brutální Praha. Kapesní průvodce po pražských stavbách z období 1948-1989*.

⁴⁹¹ *Respekt Madam*. [online]. ©2022 [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: <http://respektmadam.cz/cs/>.

⁴⁹² *Na věčné časy – relikty architektury socialistické éry*. [film] Režie Haruna Hancoop. Česká republika: FAMU, 2017.

objevuje zajímavý fenomén. Čím více tato architektura mizí, tím více se hromadí svědectví o její existenci ve formě publikací, fotografií apod. To se zdá být zcela v intencích Norova přístupu k základnímu důvodu existence míst paměti, který spočívá v zastavení času, pozdržení nástupu zapomnění, v proměně smrti v nesmrtelnost či ve zhmotnění nehmotného.⁴⁹³ Je snad možné říci, že by se tyto stavby nestaly místy paměti nebýt aktivistického angažmá mladší generace, která svými svědectvími přispěla k tomu, že se tyto budovy staly i po svém zničení, a možná právě svým zničením, součástí historie.

Na základě výše zmíněného generačního pohledu je možné uvažovat, zda by nebylo vhodnější nechat posouzení architektury z období socialismu na příštích generacích, které mohou získat větší odstup od emocionálního vnímání této architektury. Jak uvádí, byť v jiné souvislosti, historik umění Richard Biegel, současná generace nemá sílu tuto otázku smysluplně řešit, proto je lepší s jejím řešením počkat.⁴⁹⁴ Bohužel při rychlosti zanikání této architektury nelze předpokládat, že by alespoň vzorek tohoto historického vývoje zůstal ve veřejném prostoru v budoucnu ještě patrný.

⁴⁹³ NORA, P. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, s. 12.

⁴⁹⁴ ZABLOUDILOVÁ, Tereza. Český rozhlas: V Praze začal další pokus oživit „Stalina“. [online] 11. 6. 2015 [cit. 2022-04-24]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/v-praze-zacal-dalsi-pokus-jak-ozivit-stalina-5215545>.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se věnovala problematice vnímání architektury z období socialismu a vyrovnávání se české veřejnosti se socialistickou minulostí. Téma mne zaujalo díky osobní zkušenosti s touto architekturou, a to jak z pozice zaměstnance NPÚ, tak účastníka protestních akcí proti zániku jednotlivých staveb. Danou problematiku považuji za velmi důležitou, neboť v důsledku odstraňování a necitlivých přestaveb, čili „čištění městské krajiny od nechtěné reprezentace minulosti“,⁴⁹⁵ se česká společnost ochuzuje nejen o výraznou a kvalitní etapu české moderní architektury, ale i svědectví historického vývoje. Architekturu z období socialismu jsem v první kapitole své práce představila z hlediska architektonicko-historického vývoje v letech 1945–1989, který je důležitý pro pochopení vzniku konkrétních staveb i celkové atmosféry tehdejší architektonické tvorby. Jsou zde představeny urbanistické a architektonické teoretické koncepty doby, které dopomáhají k pochopení rozdílu mezi minulou a současnou architektonickou tvorbou. Právě z neznalosti tehdejších podmínek a teorií je architektura z období socialismu v současnosti často nepochopena a odsuzována.

V následující kapitole jsem se věnovala případovým studiím, ve kterých jsem představila tři pražské stavby – obchodní dům Máj, hotel Praha a soubor budov Transgas. Na osudech těchto staveb jsem chtěla ukázat jejich vnímání českou veřejností a s ní spojenou reflexi nedávné minulosti. Všechny tři případové studie spojovalo několik důležitých okolností. Kromě poměrně výrazné veřejné debaty, která provázela plány na jejich demolici či necitlivou přestavbu, je spojovala okolnost, že se jednalo o občanské stavby postavené v období normalizace. Všechny tyto stavby jsou či byly postaveny na velkých prostranstvích ve výjimečných pražských lokalitách, zasahovaly v daném místě do tradiční výstavby a jsou či byly výrazného někdy až provokujícího architektonického vzezření, které na sebe upínalo pozornost. Všechny stavby jsou či byly ohroženy zánikem, a to buď razantní přestavbou či přímo demolicí. V neposlední řadě se ve veřejném diskurzu objevil argument, že se jedná či jednalo o relikty minulého režimu, které z důvodu jejich do jisté míry prominentního socialistického původu nemůžeme chránit či uchovat. Zmíněné stavby také spojuje návrh na prohlášení za kulturní památku, který byl úspěšný jen v případě Máje, u hotelu Praha řízení nebylo zahájeno a Transgas byl opakovaně přezkoumán, avšak nakonec se zamítavým stanoviskem. Podání návrhů na prohlášení budov za kulturní památku vyprovokovalo

⁴⁹⁵ VEJVODOVÁ, Alžběta. Česká televize: Nedoceněné památky socialismu: Zbourat, nebo přebarvit na růžovo?. [online]. 16. 6. 2013. [cit. 2022-05-07]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1092219-nedocenene-pamatky-socialismu-zbourat-nebo-prebarvit-na-ruzovo>.

v odborných kruzích kritiku nedostatečného množství publikací ohledně těchto staveb v době jejich vzniku. Tento požadavek se ukázal pro obhájce těchto objektů jako nesplnitelný. Hotel Praha byl v době svého vzniku stavěn v jakémsi utajeném režimu, takže požadovat publikování v tehdejší odborném tisku je v důsledku zcela nereálné. U zrodu dalších dvou staveb – OD Máj a budov Transgas stáli tvůrci, kteří nepatřili zrovna k prominentům režimu a jejich jména tak logicky musela zůstat upozaděna.

V případě obchodního domu Máj se první požadavky na demolici objevily v roce 2006. Po razantním nesouhlasu většiny odborné veřejnosti se majitel objektu rozhodl pouze pro jeho rekonstrukci. Druhá vlna zjištěné diskuse následovala po podání návrhu na prohlášení Máje za kulturní památku a následně po jeho prohlášení ke konci roku 2006. Ve veřejném diskursu začala rezonovat otázka, zda stavby z doby socialismu mají být prohlašované za kulturní památky a zda nejsou na památky ještě příliš „mladé“. Jiná část odborné veřejnosti naopak vnímala Máj jako určitý precedens pro prohlašování dalších památek z této doby. Kauza Máje se vrátila do veřejného diskursu po několika letech v roce 2018 a vzhledem k současným okolnostem dále rezonuje. I když stávající majitel Máje, Amadeus Real, koupil Máj již jako památku, rozhodl se pro razantní rekonstrukci, kterou projektovali dva ze tří původních autorů stavby. Třetí architekt, Miroslav Masák, s přestavbou nesouhlasí a odmítl se na rekonstrukci jakkoliv podílet. Celá kauza je velmi živá a aktuální a odborná veřejnost se zřejmě opodstatněně obává výsledku zamýšlené rekonstrukce. Naproti tomu kauzy hotelu Praha a budov Transgas jsou již v podstatě ukončené, neboť tyto objekty podlely demolici. Obě zmiňované budovy byly osočeny, že jako ztělesněný projev arogance moci a nevhodné svým měřítkem narušily genius loci svého okolí. Hotel Praha vyrostl, byť na volném pozemku, uprostřed vilové čtvrti Hanspaulka, soubor budov Transgas narušil blokovou zástavbu rezidenční čtvrti Vinohrad, která zde však byla narušena již od 30. let. Na celé záležitosti je zarážející zejména to, že objekty plánované na místě těchto staveb, dosud nestojí a vzniká tudíž otázka po smyslu těchto demolic. Místo hotelu Praha měla stát soukromá škola. Aktuálně je v těchto místech zahrada podobně jako před vybudováním hotelu, tentokrát však neveřejná. Po demolici Transgasu zůstávají zbytky schodiště a zábradlí ve veřejném prostoru, avšak budova, která Transgas měla nahradit, zde nestojí a vzhledem k plánovanému prodeji parcely, zřejmě brzy stát ani nebude.

Ve třetí kapitole jsem se snažila danou problematiku zasadit do kontextu paměťových studií a především vyrovnávání se s minulostí. Pro tento záměr jsem nejvíce využila teorie Aleidy Assmann o afektu jako stabilizátoru paměti. Afekt, respektive emocionální přístup, je ve veřejném diskursu ohledně těchto staveb velmi rozšířený. Ve sledovaných ohlasech

v odborném tisku se tato emoční rovina velmi často objevuje, neboť jsou tyto stavby odsuzovány jako projevy mocenské komunistické arogance, přestože mají se socialismem mnohdy společnou jen dobu svého vzniku. V tomto ohledu je možné využít pohled Petra Kratochvíla, který se ptá, zda jsme schopni se oprostít od dobového politického pozadí vzniku těchto staveb. Petr Kratochvíl nachází paralelu s německou poválečnou zkušeností, kdy Němci ve velkém odstraňovali stavby, „*místo aby očišťovali společnost a svou duši.*“⁴⁹⁶ Ve třetí kapitole jsem se rovněž zaměřila na narativitu, tj. vyprávění příběhů o domech a jejich tvůrcích, které odráží současný zájem o vyprávění příběhů, public history a využití nejrůznějších metod pro zpřístupnění kulturního dědictví, jako jsou fotografie, filmy, představení či komunitní sdílení. S tím souvisí i generační pohled, neboť architektura z období socialismu se stala poměrně atraktivní pro mladou generaci.

První výzkumnou otázkou, kterou jsem si na úvod práce položila, jsem chtěla zjistit, zda zanikání architektury z doby socialismu reflektuje současný vztah české veřejnosti k vlastní socialistické minulosti. Odpověď na tuto otázku souvisí s rozdílností generačního pohledu na tuto architekturu, který však nelze paušalizovat. Je zřejmě možné říci, že mladší generace, která se o tyto stavby začala v poslední době velmi zajímat, tolik nevnímá negativní historické konotace a soustředí se spíše na architektonickou a uměleckou hodnotu staveb a zmiňované budovy vnímá celkově jako zajímavý protiklad mnohdy unifikované developerské zástavbě. Starší generace je naopak často ke stavbám z období socialismu kritičtější, neboť jsou pro ni materiální reprezentací negativní a mnohdy bolestivé minulosti. S odstraněním těchto budov jako touhou vymazat vše, co nám minulý režim připomíná, starší generace často souhlasí, a naopak je proti prohlášení těchto staveb za kulturní památky, neboť jí přijdou velmi „mladé“. Mladší generace se naopak o prohlášení těchto budov za památky aktivně zasazuje a organizuje různé demonstrace a happeningy a vytváří různé designové předměty na podporu této architektury.

V druhé výzkumné otázce jsem se ptala, zda architektura z období socialismu může být vnímána jako negativní symbol minulého režimu, a tím určena k odstranění. V rámci transformace české společnosti po roce 1989 byl zahájen proces vyrovnávání se se socialistickou minulostí. Tato transformace byla podpořena symbolickými akty jako přejmenování státu, konkrétních míst, změny státního znaku či legislativních opatření zahrnujících rehabilitace, restituce či lustrace. K těmto symbolickým aktům se řadilo i odstraňování pomníků, které bylo poměrně důsledné a zahrnovalo občasné kontroverze či

⁴⁹⁶ KRATOCHVÍL, Petr. *Filozoficko-historický pohled na blízkou minulost*, in: *Obnova památek 2011 – co s architekturou 60. a 70. let 20. století?*, s. 7. Praha: STUDIO AXIS, 2011.

aféry, např. kauza růžového tanku apod. Součástí procesu transformace bylo budování nové kolektivní identity skrze rozlišení na *my* a *oni*. Identita transformované společnosti tak byla často formována na odporu k minulému režimu a jeho kritice. V těchto souvislostech je opakovaně připomínáno, že i občanské budovy z období socialismu jsou spojovány s negativními aspekty minulého režimu, je jim vyčítána arogance, nabubřelost, narušení *genia loci* dané oblasti, nevyhovují také estetickým kritériím dnešní doby, jsou údajně příliš propagandistické. Spíše než věcné argumenty mnohdy převládají ty emoční. Do jisté míry se tak občanské stavby z období socialismu dostávají do stejné kategorie jako pomníky či památníky, které je potřeba exemplárně odstranit. Přitom pomník byl stavěn za účelem materializovaného připomínání určité oficiální paměti a jeho odstranění se tedy má stát součástí nové oficiální paměti. Naopak občanská stavba je realizována pro svou architektonickou úlohu, tedy určitou funkci, která primárně neplní ideologický účel. Zajímavé je, že se u těchto staveb většinou nerozlišuje doba vzniku, tj. za normalizační jsou označovány stavby jak z období 60. let, tak i z období normalizace. Tématika odstranění budovy jako symbolu minulého režimu se ve veřejném diskurzu objevuje velmi často. Prakticky vždy s ní operují odpůrci této architektury, a to jak někteří příslušníci laické a odborné veřejnosti, tak hlavně vlastníci budov či představitelé developerských společností, kteří tyto stavby chtějí odstranit. Tito odpůrci se tak stylizují do pozice ochránců budoucnosti skrze odstranění relikvů minulosti.

S tímto jevem souvisí i třetí výzkumná otázka, zda časté označení socialistická či komunistická architektura nepředstavuje pouze záminku k demolici či přestavbě a skrývá tak skutečné pragmatické, resp. ekonomické důvody. Občanské stavby z období socialismu jsou většinou postavené v centru měst a jejich součástí je i velkorysý veřejný prostor, který u developerů budí velký zájem. Často se v projektech, které by potenciálně měly dosavadní budovy nahradit, objevují objekty, které vyplňují parcelu na maximum a vše je tak podřízeno nikoli veřejným, ale komerčním zájmům. Historik umění Jakub Potůček upozorňuje, že budovy z období socialismu mohou být pro investory pouze jakýmsi krytí lukrativních parcel, které se developer bude snažit odstranit.⁴⁹⁷ V tomto momentu nastává situace, kdy developer stavbu z období socialismu označí za komunistickou či normalizační, aby oslabil její pozici ve veřejném diskurzu. Argumenty o ideologické závadnosti staveb však často kryjí pragmatické developerské zájmy a jsou jen „*verbálním maskováním nových ekonomických*

⁴⁹⁷ Artzóna. 29. března 2022. Architektura předrevolučních dekád, in: Česká televize [online]. 29. 3. 202 [cit. 2022-05-07]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12072033166-artzona/222542152010008/>.

zájmů.⁴⁹⁸ Na tomto principu se shoduje většina odborníků, kteří dané jednání považují za soudobý ideologický ikonoklasmus.

V navazujícím výzkumu by se bezpochyby dala rozpracovat řada podnětů vycházejících z daného tématu. Velmi zajímavá by byla otázka srovnání s dalšími bývalými socialistickými zeměmi a jejich způsoby zacházení s architekturou z dob socialismu. Jisté paralely je možné zahlédnout i ve snaze o vyrovnávání se s minulostí v poválečném Německu. Podnětné by také bylo více rozpracovat téma architektury z období socialismu jako míst paměti podle Pierra Nory, zejména pak „účinných míst paměti“ podle Mileny Bartlové, tj. míst, která by mohla být následně i edukativně využita. S tímto využitím je možné se zatím setkat převážně v zahraničí, a to u parků soustřeďujících sochy z období minulého režimu, např. Memento Park v Budapešti či Grutas Park v národním parku Dzūkija v Litvě. Tyto parky jsou však spíše projevem jakési ironizující muzealizace a nemají přesně vymezený edukativní význam. Tím se dostávám i k otázce využití tématu z hlediska public history či didaktiky soudobých dějin, tj. otázky, jak využít dané stavby pro zpřístupnění nedávné historie a jak využít potenciál tématu pro výuku soudobých dějin. Prospěšný by mohl být i kvantitativní výzkum, zejména v oblasti generačních názorů na tyto stavby a jejich případné odstranění, který by však vyžadoval velký počet respondentů a tím velkou časovou dotaci. Další zajímavou možností by bylo vytvoření typologie, dle které by se budovy z dob socialismu mohly v rámci celé České republiky rozdělit. Podle mého dosavadního výzkumu by se jednotlivé budovy z tohoto období mohly rozlišit dle své architektonické úlohy, tj. funkce, kterou zastávaly před a po sametové revoluci. Na základě této typologie by následně bylo možné rozpoznat, zda tato funkce má vliv na vnímání této architektury českou veřejností, zda se např. změnilo vnímání budov, které dříve sloužily jako krajské či okresní výbory KSČ a v současnosti mají funkci veřejné instituce. Z mého dosavadního výzkumu vyplývá, že např. typologie dle roku vzniku, architekta či stylu by neměla význam, protože tyto budovy jsou českou veřejností hromadně označovány za socialistické či normalizační a naopak budovy 50. let ve stylu historizující sorely jsou díky své tradicionalistické lince většinou české veřejnosti akceptovány.

Část odborné i laické veřejnosti se v souvislosti s rozdílností generačního pohledu domnívá, že by bylo vhodnější, kdyby kontroverzní budovy z období socialismu posoudily až nadcházející generace, které budou mít od doby jejich vzniku větší emoční odstup. V kontextu dnešního vývoje a velkého ohrožení této architektury se jedná pouze o odsunutí daného problému, který z důvodu rychlého mizení této části historického vývoje v budoucnu možná ani

⁴⁹⁸ KRATOCHVÍL, P. *Filozoficko-historický pohled na blízkou minulost*, s. 7.

nebude potřeba řešit. Na druhou stranu je zřejmé, že ohrožení této architektury dokáže postupně mobilizovat stále větší část odborné i laické veřejnosti k jejímu zkoumání, pochopení a následné ochraně.

Seznam použité fotodokumentace

- Obr. 1. Archiv Miroslava Masáka, in: VICHERKOVÁ, Veronika. Máj... ještě stojí. Věstník Klubu Za starou Prahu. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 4.
- Obr. 2. Foto Pavel Štěch, in: ŠVÁCHA, Rostislav a Jakub BACHTÍK. Balada Máje, aneb tragický román v dopisech. Korespondence s ministrem kultury a pražským primátorem ve věci přestavby obchodního domu Máj. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 27.
- Obr. 3. Archiv Rostislava Šváchy, in: KLÍMA, Petr. Obchodní dům Prior Praha/Máj, in: Kotvy Máje. České obchodní domy 1965–1975, s. 86. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2011.
- Obr. 4. Foto Amadeus Real, in: AmadeusReal: Obchodní dům MÁJ. [online]. [cit. 2022-05-06]. Dostupné z: https://www.amadeus-real.cz/projekty/od_maj.
- Obr. 5. Projekt Johna Eislera a Martina Rajniše, in: ŠVÁCHA, Rostislav. Proč je podle pana Skalického přestavba Máje přípustná. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 8.
- Obr. 6. Projekt Johna Eislera a Martina Rajniše, in: AmadeusReal: Obchodní dům MÁJ. [online]. [cit. 2022-05-06]. Dostupné z: https://www.amadeus-real.cz/projekty/od_maj.
- Obr. 7. Archiv Jana Sedláčka, in: ZIKMUND-LENDER, Ladislav. *Soutěž, projekt, výstavba*, in: Hotel Praha, s. 16. Praha: BiggBoss, 2019.
- Obr. 8. Foto Filip Šlapal, in: KAROUS, Pavel. *Komentovaná prohlídka hotelu Praha*, in: Hotel Praha, s. 90. Praha: BiggBoss, 2019.
- Obr. 9. Foto Filip Šlapal, in: KAROUS, Pavel. *Komentovaná prohlídka hotelu Praha*, in: Hotel Praha, s. 117. Praha: BiggBoss, 2019.
- Obr. 10. Archiv Jana Sedláčka, in: ZIKMUND-LENDER, Ladislav. *Soutěž, projekt, výstavba*, in: Hotel Praha, s. 29. Praha: BiggBoss, 2019.
- Obr. 11. Foto Kateřina Krejčová, in: BEČKOVÁ, Kateřina. Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020, s. 18. Praha: Paseka, 2021.
- Obr. 12. Foto Kateřina Šulová, in: BEČKOVÁ, Kateřina. Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020, s. 18. Praha: Paseka, 2021.

- Obr. 13. Foto Kateřina Šulová, in: MEDKOVÁ, Magdaléna. Aktualne.cz: Fotky: Utajovaný luxus komunismu. Hotel Praha je obětí arogance moci, tvrdí kniha. [online]. 14. 6. 2019 [cit. 2022-05-06]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/obrazem/hotel-praha/r~67a6c3c6883a11e9be22ac1f6b220ee8/>.
- Obr. 14. Osobní archiv Václava Aulického.
- Obr. 15. Osobní archiv Václava Aulického.
- Obr. 16. Osobní archiv Václava Aulického.
- Obr. 17. Foto Roman Vondrouš, in: BEČKOVÁ, Kateřina. Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020, s. 20. Praha: Paseka, 2021.
- Obr. 18. Foto Bolt958, in: BEČKOVÁ, Kateřina. Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020, s. 20. Praha: Paseka, 2021.
- Obr. 19. Foto Martin Divíšek, in: BEREŇ, Michael. Deník.cz: Praha brutální! Lidé protestovali proti bourání Transgasu. Pomáhá i město. [online]. 20. 2. 2019. [cit. 2022-05-06]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/regiony/praha-brutalni-lide-protestuji-proti-bourani-transgasu-mesto-jej-chtelo-koupit-20190220.html>.
- Obr. 20. Foto Jakub Plíhal, osobní archiv autora.

Seznam použité literatury

Monografie

- 1/ ASSMANN, Aleida. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2018.
- 2/ BEČKOVÁ, Kateřina. *Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020*. Praha: Paseka, 2021.
- 3/ BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století 1780-1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- 4/ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu. Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. Praha: Rybka Publishers, 2013.
- 5/ ČERNÝ, Václav. *Paměti III. 1945–1972*. Brno: Atlantis, 1992.
- 6/ ČINÁTL, Kamil. *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.
- 7/ DOUDOVÁ Helena. LÁBUS Ladislav. REZEK Petr. SEDLÁKOVÁ Radomíra. ŠEVČÍK, Oldřich a Rostislav ŠVÁCHA (ed.). *Alena Šrámková – architektura*. Praha: KANT, 2019.
- 8/ ELSER, Oliver. KURZ, Philipp a Peter CACHOLA SCHMAL. *SOS Brutalism – A Global Survey*. Curych: Park Books, 2017.
- 9/ GOČÁR, Jiří. *Od pyramid k panelům*. Praha: Československý spisovatel, 1959.
- 10/ HALADA, Jaroslav a Milan HLAVAČKA. *Světové výstavy: Od Londýna 1851 po Hannover 2000*. Praha: Libri, 2000.
- 11/ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a Marie JAISSON. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- 12/ HONZÍK, Karel. *Determinanty architektonické tvorby*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1957.
- 13/ HORÁČEK, Michal. *Za krásnější svět Tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století*. Brno: VUTIUM, 2013.
- 14/ HORÁK, Ondřej (ed.). *Praha brutálně krásná. Mimořádné stavby postavené v Praze v letech 1969-1989*. Praha: Scholastika, 2018.
- 15/ HORÁK, Ondřej a Vojtěch ŠEDA. *Průvodce neklidným územím II. Příběhy moderní české architektury*. Praha: Labyrint, 2018.
- 16/ HOUŠKOVÁ, Kateřina a kol. *Hotel Intercontinental v Praze. Historie | urbanismus | architektura*. Praha: NPÚ, 2019.
- 17/ JENCKS, Charles. *The Language of Post-Modern Architecture*. New York: Rizzoli, 1977.

- 18/KAROUS, Pavel (ed.). *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989)*. Praha: Arbor vitae, 2015.
- 19/KOHOUT, Michal. TEMPL, Stephan a Vladimír ŠLAPETA (ed.). *Praha. Architektura XX. století*. Praha: Zlatý řez, 1998.
- 20/LEHKOŽIVOVÁ, Irena. SKŘIVÁNKOVÁ Lucie a Rostislav ŠVÁCHA (eds.). *The Paneláks. Twenty-Five Housing Estates in the Czech Republic*. Praha: UPM, 2018.
- 21/MASÁK, Miroslav. *Tak nějak to bylo*. Praha: Kant, 2006.
- 22/MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Praha: Agro, 2009.
- 23/PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945–1977*. Praha: Odeon, 1979.
- 24/PLATOVSÁ, Marie (ed.). *Slavné stavby Prahy 2*. Praha: Foibos Books s.r.o., 2011.
- 25/POCHE, Emanuel. *Prahou krok za krokem*. Praha: Panorama, 1985.
- 26/SANTAR, Jindřich. *EXPO 58. Světová výstava v Bruselu*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961.
- 27/SEDLÁKOVÁ, Radomíra a Pavel FRIČ. *20. století české architektury*. Praha: Nakladatelství Titanic, 2006.
- 28/*Socialistická výstavba obvodu Prahy 6*. Praha: Obvodní kulturní dům, 1984.
- 29/STEMPEL, Jan (ed.). *Atelier SIAL*. Budapešť: BME KISZ, 1982.
- 30/STRAKOŠ, Martin a kol. *Nádraží Ostrava-Vítkovice. Historie | architektura | památkový potenciál*. Praha: NPÚ, 2017.
- 31/STRAKOŠ, Martin. *Po sorele brusel, kov, sklo, struktury a beton: kapitoly o architektuře a výtvarném umění 50. a 60. let 20. století od Bruselu po Ostravu*. Ostrava: NPÚ, ÚOP v Ostravě, 2014.
- 32/ŠEVČÍK, Oldřich a Ondřej BENEŠ. *Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*. Praha: Grada Publishing, 2009.
- 33/ŠLAPETA, Vladimír. *Stavby století*, in: *Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918-2018*, s. 8-21. Praha: Foibos, 2018.
- 34/ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za socialistickou poezii*. Praha: Orbis, 1950.
- 35/ŠVÁCHA, Rostislav. *Miroslav Masák*. Praha: Arbor Vitae, 2021.
- 36/URLICH, Petr (ed.). *Obchodní dům Prior / Kotva. Historie | urbanismus | architektura*. Praha: NPÚ, 2018.
- 37/ULRICH, Petr. VORLÍK, Petr a Beryl FILSAKOVÁ. *Šedesátá léta v architektuře očima pamětníků*. Praha: ČVUT, 2006.
- 38/VEBR, Jaroslav a Otakar NOVÝ. *Soudobá architektura ČSSR*. Praha: Panorama, 1980.

- 39/VENTURI, Robert. *Complexity and Contradiction in Architecture*. New York: Museum of Modern Art, 1966.
- 40/VLADIMÍR518 (ed.). *Architektura 58–89*. Praha: Bigg Boss, 2022.
- 41/VRABELOVÁ, Renata (ed.). *Architektura 60. a 70. let 20. století v České republice*. Praha: NPÚ, 2020.
- 42/VORLÍK, Petr (ed.). *(A)typ. Architektura osmdesátých let*. Praha: ČVUT, 2019.
- 43/VORLÍK, Petr (ed.). *Rozhovory. Architektura osmdesátých let*. Praha: ČVUT, 2020.
- 44/VORLÍK, Petr a Klára BRŮHOVÁ (ed.). *Nepostavená. Architektura osmdesátých let*. Praha: ČVUT, 2020.
- 45/VORLÍK, Petr a Ladislav ZIKMUND (eds.). *Improvizace. Architektura osmdesátých let*. Praha: ČVUT, 2020.
- 46/ZARECOR. Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity. Bydlení v Československu v letech 1945-1960*. Praha: Academia, 2015.

Odborné články a studie

- 1/ AULICKÝ, Václav. *Typologická výjimečnost stavby v kontextu doby a historického prostředí*, in: Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze, s. 69-87. Praha: NPÚ, 2019.
- 2/ BARTLOVÁ, Milena. *Vzpomínky na hotel Praha*, in: Hotel Praha, s. 6-9. Praha: BiggBoss, 2019.
- 3/ BARTLOVÁ, Milena. *Zbořte ty komunistické baráky! Socialismus a modernita mezi pamětí a zapomínáním*, in: Sametová budoucnost?, s. 45-62. Praha: Masarykova demokratická akademie, 2019.
- 4/ BARTOVÁ, Martina. *Stavební historie areálu*, in: Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze, s. 55-65. Praha: NPÚ, 2019.
- 5/ BEČKOVÁ, Kateřina. *Musí dosáhnout stavba „plnoletosti“, aby se stala památkou? Anketa. Zprávy památkové péče*. Praha: NPÚ, 2005, roč. 65, č. 5, s. 383–386.
- 6/ BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. *Zápas o pamět města v transformácii. Příklad Banskej Bystrice*, in: Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.-21. století, s. 311-332. Brno: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2009.
- 7/ BRŮHOVÁ, Klára. *Hotel Praha*, in: Praha na vlně brutalismu, s. 191-192. Praha: ČVUT, 2020.

- 8/ CZUMALO, Vladimír. *Architektura a identita*, in: Naše národní identita v reflexi uměleckých oborů a kreativních oblastí, s. 230-240. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2013.
- 9/ ČINÁTL, Kamil. Co je public history? *Paměť a dějiny*. Praha: ÚTSTR, 2019, roč. 13, č. 2, s. 48-52.
- 10/ EISLER, John. *Pro zahraničí jsme představovali pokračování modernistické architektury*, in: Architekti SIAL, s. 67-71. Praha: Kant, 2008.
- 11/ FERENCOVÁ, Michaela a Jana NOSKOVÁ. *K otázce studia paměti a města*, in: Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.-21. století, s. 11-40. Brno: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2009.
- 12/ FIŠER, Jan. *Interiéry v dobových souvislostech stylu a designu*, in: Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze, s. 89-103. Praha: NPÚ, 2019.
- 13/ GUZIK, Hubert. *Spolia revoluce*, in: *Architektura v přerodu. 1945-1948. 1989-1992*, s. 166-203. Praha: ČVUT, 2019.
- 14/ HALÍK, Pavel. *Architektura padesátých let*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1936/1958 (V), s. 293-328. Praha: Academia, 2005.
- 15/ HAVEL, Václav. *Projev prezidenta ČSSR k výročí únorového převratu 1948*, in: Projevy z let 1990–1992. Letní přemítání. Spisy 6, s. 75-77. Praha: Torst, 1999.
- 16/ HORSKÝ, Jan a Jan TUČEK. *Paměť jako objekt teoretické analýzy či jako objekt manipulace*, in: Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, s. 115-140. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014.
- 17/ HŮRKOVÁ, Ludmila. *Pre-Sial a pokus o zlidštění architektury*, in: Sial, s. 15-35. Praha: Arbor vitae, 2010.
- 18/ KAROUS, Pavel. *Architektura a společnost*, in: Hotel Praha, s. 10-15. Praha: BiggBoss, 2019.
- 19/ KAROUS, Pavel. *Hotel pro cizince. Provozování hotelu Praha 1980–1989*, in: Hotel Praha, s. 186-191. Praha: BiggBoss, 2019.
- 20/ KAROUS, Pavel. *Komentovaná prohlídka hotelu Praha*, in: Hotel Praha, s. 76-185. Praha: BiggBoss, 2019.
- 21/ KAROUS, Pavel. *Konec srpna v hotelu Ozon. Provozování hotelu Praha 2002–2014*, in: Hotel Praha, s. 206-229. Praha: BiggBoss, 2019.
- 22/ KAROUS, Pavel. *Umění v hotelu ČSSR. Systém osazování výtvarného umění v architektuře na Západě a v ČSSR*, in: Hotel Praha, s. 60-75. Praha: BiggBoss, 2019.

- 23/KLÍMA, Petr. MERGEROVÁ, Klára a Petr ŠŤASTNÝ. *Jak přistupovat k památkám architektury 60. a 70. let? Případ Máj*, in: Kotvy Máje. České obchodní domy 1965–1975, s. 28-33. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2011.
- 24/KLÍMA, Petr. *Obchodní dům Prior Praha/Máj*, in: Kotvy Máje. České obchodní domy 1965–1975, s. 62-91. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2011.
- 25/KOHOUT, Martin. *Hotel Svět. Provozování hotelu Praha 1990–2001*, in: Hotel Praha, s. 192-205. Praha: BiggBoss, 2019.
- 26/KOPEČEK, Michal. Hledání „paměti národa“. *Dějiny – Teorie – Kritika*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007, roč. 1, s. 7-26.
- 27/KOPEČEK, Michal. Recenze: Françoise Mayer, Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita. *Dějiny – Teorie – Kritika*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2010, roč. 1, s. 146-153.
- 28/KOUKALOVÁ, Šárka. Architekti beze jména. Rozhovor s architektem Jiřím Vahalou o vězních tzv. Basaprojektu na Pankráci. *Staletá Praha*. Praha: NPÚ, ÚOP v Praze, 2018, roč. 78, č. 6, s. 677-680.
- 29/KRACÍK, Matyáš. *Hodnocení z hlediska památkové péče*, in: Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze, s. 149-154. Praha: NPÚ, 2019.
- 30/KRAMEROVÁ, Daniela a Vanda SKÁLOVÁ. *Realita bruselského snu*, in: Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě EXPO 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let, s. 14-87. Praha: Arbor vitae, 2008.
- 31/KRAMEROVÁ, Daniela. *Otevírání cesty – světová výstava EXPO 58 v Bruselu*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1), s. 71-78. Praha: Academia, 2007.
- 32/KRATOCHVÍL, Petr a Tomáš WINTER. *Tragédie avantgardy*, in: Dějiny umění v českých zemích 800–2000, s. 852-854. Praha: Arbor vitae, 2017.
- 33/KRATOCHVÍL, Petr. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1), s. 387-416. Praha: Academia, 2007.
- 34/KRATOCHVÍL, Petr. *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Architektura, s. 660-686. Praha: Paseka, 2009.
- 35/KRATOCHVÍL, Petr. *EXPO 58*, in: Dějiny umění v českých zemích 800–2000, s. 855-857. Praha: Arbor vitae, 2017.
- 36/KRATOCHVÍL, Petr. *Filozoficko-historický pohled na blízkou minulost*, in: Obnova památek 2011 – co s architekturou 60. a 70. let 20. století?, s. 5-8. Praha: STUDIO AXIS, 2011.

- 37/KRATOCHVÍL, Petr. *Léta osmdesátá*, in: Česká architektura 1945-1995, s. 61-71. Praha: Obec architektů, 1995.
- 38/KRATOCHVÍL, Petr. *Přemítání o relativnosti vzdorů*, in: Navzdory. Architekti 1969–1989–2019, s. 197. Praha: Grada Publishing, 2020.
- 39/KŘÍŽOVÁ, Hedvika. Hotel Praha. Od architektonické soutěže po jeho uměleckou a uměleckořemeslnou výzdobu. *Staletá Praha*. Praha: NPÚ, ÚOP v Praze, 2013, roč. 29, č. 1, s. 91-107.
- 40/KUBIŠOVÁ, Zuzana. *Kolektivní paměť a národní identita*, in: Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, s. 82-112. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014.
- 41/LÁBUS, Ladislav. *O obytných stavbách a sídlištích*, in: Česká a slovenská architektura 1971–2011. Texty, rozhovory, dokumenty, s. 425. Praha: Akademie výtvarných umění, 2013.
- 42/MARADA, Radim. Paměť, trauma, generace. *Sociální média*. Brno, Masarykova univerzita, 2007, roč. 4, č. 1-2, s. 79-95.
- 43/MASÁK, Miroslav. *O liberecké SIALu*, in: Česká architektura 1945-1995, s. 81-91. Praha: Obec architektů, 1995.
- 44/MAUR, Eduard. *Památná místa. Místa paměti ve vlastním (tj. topografickém) smyslu slova*, in: Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, s. 141-154. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014.
- 45/MERTA, Dan. *Navzdory nehybnosti*, in: Navzdory. Architekti 1969–1989–2019, s. 36-37. Praha: Grada Publishing, 2020.
- 46/MICHELA, Miroslav. *Paměťová studia*, in: Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, s. 610-628. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.
- 47/MLYNÁŘ, Jakub. *Paměť a narativita*, in: Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, s. 213-235. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014.
- 48/NEKVINDOVÁ, Terezie. *Výstavnictví na vrcholu. Pavilon ČSSR na Expo 67 v Montrealu*, in: Automat na výstavu. Československý pavilon na EXPO 67 v Montrealu, s. 18-89. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, 2017.
- 49/NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, in: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, s. 8-18. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998.
- 50/OLICK, Jeffrey K. *Collective Memory: The Two Cultures. Sociological Theory*. Washington: American Sociological Association, 1999, roč. 17, č. 3, s. 333-348.
- 51/PACZKOWSKI, Andrzej. *Co dělat s komunistickou minulostí? Polská zkušenost. Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, roč. 9, č. 1, s. 24-41.

- 52/PLATOVSKÁ, Marie. *Obchodní dům Máj*, in: Sial, s. 128-133. Praha: Arbor vitae, 2010.
- 53/POLÁČKOVÁ, Tereza. *Boření minulosti, na niž chceme zapomenout*, in: *Architektura na červeném seznamu*, s. 20-25. Praha: ČVUT, 2020.
- 54/POPELOVÁ, Lenka a Nikolay BRANKOV. *Soutěž na Ústřední plynárenský dispečink v Praze*, in: Transgas. *Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze*, s. 37-51. Praha: NPÚ, 2019.
- 55/PŘIBÁŇ, Jiří. *Právo, kolektivní identita a vyrovnávání se s minulostí: Středoevropské zkušenosti s postkomunismem*, in: *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, s. 288-313. Praha: Paseka, 2008.
- 56/ROUBAL, Petr. *Plánování Prahy v 80.-90. letech. Sebedestrukce urbanistické expertízy*, in: *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*, s. 315-354. Praha: Argo, 2019.
- 57/RUPNIK, Jacques. *Politika vyrovnávání se s komunistickou minulostí. Česká zkušenost. Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, roč. 9, č. 1, s. 9-26.
- 58/SEDLÁKOVÁ, Radomíra a Václav AULICKÝ. *Dobové ohlasy*, in: Transgas. *Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze*, s. 115-119. Praha: NPÚ, 2019.
- 59/SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Architektura československého pavilonu na EXPO '58*, in: *Život v rytmu atomu, nestr.* Praha: Národní galerie v Praze, 1998.
- 60/SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Nový funkcionalismus*, in: *Česká architektura 1945-1995*, s. 73-79. Praha: Obec architektů, 1995.
- 61/SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Padesátá léta*, in: *Česká architektura 1945-1995*, s. 29-37. Praha: Obec architektů, 1995.
- 62/SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Současná česká architektura jako odraz stavu společnosti*, in: *Naše národní identita v reflexi uměleckých oborů a kreativních oblastí*, s. 241-255. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2013.
- 63/SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Úvod*, in: *Praha 1945-2003. Kapitoly z poválečné a současné architektury*, s. 5-12. Praha: Libri, 2006.
- 64/SERT, José Luis. LÉGER, Fernand a Sigfried GIEDION. *Nine Points on Monumentality*, in: *Architecture, You and Me. The diary of a development*, s. 48-51. Cambridge: Harvard University Press, 1958.
- 65/STRAKOŠ. Martin. *Architektura Expo 58 v Bruselu a československý pavilon*, in: *Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě EXPO 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let*, s. 88-107. Praha: Arbor vitae, 2008.

- 66/ŠUBRT, Jiří. *Sociologický přístup k otázce paměti*, in: Historická sociologie, s. 140-150. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.
- 67/ŠVÁCHA, Rostislav. „*Krásná*“ sídliště, in: Paneláci 2, s. 144-165. Praha: UPM, 2017.
- 68/ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura 1958–1970*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1958/2000 (VI/1), s. 31-70. Praha: Academia, 2007.
- 69/ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura čtyřicátých let*, in: Dějiny českého výtvarného umění 1936/1958 (V), s. 31-74. Praha: Academia, 2005.
- 70/ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura 1956–1963*, in: Ohniska znovuzrození, s. 241-258. České umění 1956–1963. Praha: Galerie hl. m. Prahy, 1994.
- 71/ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura 1956-1970*, in: Česká architektura 1945-1995, s. 39-51. Praha: Obec architektů, 1995.
- 72/ŠVÁCHA, Rostislav. *Dřevní sídliště*, in: Paneláci 2, s. 36-49. Praha: UPM, 2017.
- 73/ŠVÁCHA, Rostislav. *Pozdní krásná a postmodernistická sídliště*, in: Paneláci 2, s. 252-285. Praha: UPM, 2017.
- 74/ŠVÁCHA, Rostislav. *Rekapitulace sídlišť*, in: Česká a slovenská architektura 1971–2011. Texty, rozhovory, dokumenty, s. 427-432. Praha: Akademie výtvarných umění, 2013.
- 75/ŠVÁCHA, Rostislav. *Sial a Školka Sial*, in: Sial, s. 84-105. Praha: Arbor vitae, 2010.
- 76/ŠVÁCHA, Rostislav. *Sídliště pionýrské etapy*, in: Paneláci 2, s. 92-111. Praha: UPM, 2017.
- 77/ŠVÁCHA, Rostislav. *Technokratická sídliště*, in: Paneláci 2, s. 202-219. Praha: UPM, 2017.
- 78/TICHÁ, Lenka. *Středoevropská architektura v letech 1956–1963 a bruselský styl. Umění*. Praha: UDU AV ČR, 2001, roč. 49, s. 151-160.
- 79/VAŠÍČEK, Zdeněk. *Co si počnem? Stračena nám chcípla*, in: Minulost a současnost. Paměť a dějiny, s. 74. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- 80/VICHERKOVÁ, Veronika. *Nejde jen o Transgas. Dějiny a současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018, roč. 40, č. 2, s. 26-27.
- 81/VICHERKOVÁ, Veronika. *Transgas, významná památka poválečné architektury. Zprávy památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2017, roč. 77, č. 4, s. 355-360.
- 82/VORLÍK, Petr a Tereza POLÁČKOVÁ. *Asanace Žižkova, 80. léta (aktivismus)*, in: Navzdory. Architekti 1969–1989–2019, s. 122-123. Praha: Grada Publishing, 2020.
- 83/VORLÍK, Petr. *Budova ČKD na Můstku (dnes New Yorker)*, in: Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918-2018, s. 381-383. Praha: Foibos, 2018.

- 84/VORLÍK, Petr. *Město jako hájemství bourání a tvořivosti*, in: *Architektura na červeném seznamu*, s. 12-19. Praha: ČVUT, 2020.
- 85/VORLÍK, Petr. *Navzdory bourání*, in: *Navzdory. Architekti 1969–1989–2019*, s. 120-121. Praha: Grada Publishing, 2020.
- 86/ZIKMUND, Jan. „*Co je to? Má to dvě kola a dvě brzdy a přece včas dojede.*“, in: *Architektura v přerodu. 1945-1948. 1989-1992*, s. 16-29. Praha: ČVUT, 2019.
- 87/ZIKMUND-LENDER, Ladislav. *Soutěž, projekt, výstavba*, in: *Hotel Praha*, s. 16-35. Praha: BiggBoss, 2019.

Závěrečné práce

- 1/ PILAŘOVÁ, Zdislava. *Kontroverze kolem administrativních budov Transgas v kontextu památkové ochrany architektury z dob socialismu*. Praha, 2019. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí práce Šafařík, Petr.
- 2/ POLÁČKOVÁ, Tereza. *Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století*. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, Ústav pro dějiny umění, 2018. Vedoucí práce Klimešová, Marie.
- 3/ RATHOUSKÁ ŠTROBLOVÁ, Kateřina. *Reflexe socialistické minulosti v umění zemí Střední Evropy*. Praha, 2021. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Rakušanová, Marie.

Články v periodikách

- 1/ Analýza činnosti Svazu architektů ČSSR a Svazu architektů ČSR. *Architekt*. Praha: Svaz českých architektů, 1990, roč. 36, č. 4., s. 1, 4-5.
- 2/ CUBR, František. HRUBÝ, Josef a Zdeněk POKORNÝ. Úspěch československého umění. *Tvar*. Praha: Svaz československých výtvarných umělců, 1958-1959, roč. 10, s. 257-320.
- 3/ ČERNÝ, Antonín. HLAVSA, Jan a Jiří KLEN. K situaci v naší architektuře. *Tvorba, týdeník pro kulturu a politiku*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, roč. 19, s. 529-530, 559-560, 581-583.
- 4/ FIŠÁREK, Alois. K výtvarným dílům v československém pavilónu na světové výstavě v Bruselu 1958. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1958, roč. 17, s. 672-683.
- 5/ HÁJKOVÁ, Ludmila. Texty Karla Hubáčka a Miroslava Masáka z počátku skupiny SIAL. *Umění*. Praha: UDU AV ČR, 1999, roč. 47, s. 113-121.

- 6/ HOFFMEISTER, Adolf. EXPO 67. *Architektura ČSSR*. Praha: Svaz architektů ČSSR, 1967, roč. 10, s. 634-646.
- 7/ KEINE, Heiko. Architektenkommune in der ČSSR. *Baumeister*. Mnichov: Callwey, 1973.
- 8/ KLAPALOVÁ, Martina. Máj památkou. A Tančící dům? *Lidové noviny*. Praha: MAFRA, 3. 11. 2006, č. 245, s. 6.
- 9/ KLUSÁKOVÁ, Jana. S Olbramem Zoubkem o Janu Palachovi. *Mladý svět*. Praha: Mladá fronta, 1990, roč. 32, č. 4, s. 20-21.
- 10/ KULTERMANN, Udo. *Architecture in the Seventies*. Londýn: Architectural Press, 1980.
- 11/ *Literární noviny: Týdeník Svazu československých spisovatelů*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1966, roč. 15, č. 35, s. 11.
- 12/ LOUDOVÁ, Jiřina. Postmodernismus – skutečnost a mýtus. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1984, roč. 43, s. 153-157.
- 13/ MEDUNA, Vladimír. Zpráva o činnosti Přípravného výboru Svazu architektů ČSR. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1972, roč. 31, s. 261-267.
- 14/ NOVÁ, Magdalena a Jan ZIEGLER. Máji hrozí demolice. *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 18. 2. 2006, č. 42, s. 1.
- 15/ NOVÝ, Otakar. Moderní a postmoderní architektura. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1984, roč. 43, s. 157-164.
- 16/ Obchodní dům Máj/Tesco navržen na kulturní památku. Dopis prof. PhDr. Rostislava Šváchy adresovaný Ministerstvu kultury ČR. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2006, roč. 36 (7), č. 1, s. 27-28.
- 17/ Příspěvek k anketě: „Jaké poučení z vývoje západní architektury vyplývá pro naši práci“. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1957, roč. 16, s. 146-149, 229-253.
- 18/ RUDIŠ, Viktor. Československý pavilon na světové výstavě EXPO 70 v Ósace. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz českých architektů, 1970, roč. 29, s. 337-344.
- 19/ Řeč postmoderní architektury. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1978, roč. 37, s. 463-467.
- 20/ SAMOJSKÁ, Kateřina. Bourá se (hotel) Praha. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2013, roč. 43 (14), č. 1, s. 19-24.
- 21/ STARÝ, Oldřich. Poslední tvorba Le Corbusierova. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1956, roč. 15, s. 164-165.
- 22/ STARÝ, Oldřich. Poučení architektů ze článku J. V. Stalina „Marxismus v jazykovědě“. *Architektura ČSR*. Praha: Unie architektů ČSR, 1950, roč. 9, s. 299-310.

- 23/STARÝ, Oldřich. Poučení ze Sjezdu národní kultury. *Architektura ČSR*. Praha: Ústřední akční výbor architektů ČSR, 1948, roč. 7, s. 122-126.
- 24/STARÝ, Oldřich. Spolupráce architektů na výstavbě státu. *Architektura ČSR*. Praha: Klub architektu, Sdružení architektů, Společnost architektů, 1946, roč. 5, s. 2-20.
- 25/STARÝ, Oldřich. Ustavující konference Svazu architektů ČSR. Nástupem k vyšší etapě socialistické architektury. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1956, roč. 15, s. 129-140.
- 26/STRÁNÍK, Karel. Navazujeme opět na spolupráci se CIAM. *Československý architekt*. Praha: Svaz architektů, 1956, roč. 2, č. 4, s. 4.
- 27/SVATOŇ, Eduard. Plynárenské řídicí centrum v Praze. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1971, roč. 30, č. 1, s. 216.
- 28/ŠEVČÍK, Jiří. Modernismus, postmodernismus, manýrismus. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1981, roč. 40, s. 135-139.
- 29/ŠKODA, Stanislav. Památka z nedávných časů. *Lidové noviny*. Praha: MAFRA, 16. 1. 2007, č. 13, s. 11.
- 30/ŠRÁMKOVÁ, Alena. Máj by měl být pouze upraven. *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 8. 3. 2006, č. 57, s. 3.
- 31/ŠVÁCHA, Rostislav a Jakub BACHTÍK. Balada Máje, aneb tragický román v dopisech. Korespondence s ministrem kultury a pražským primátorem ve věci přestavby obchodního domu Máj. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 15-29.
- 32/ŠVÁCHA, Rostislav. Proč je podle pana Skalického přestavba Máje přípustná. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 8-14.
- 33/Tesco přejmenuje obchodní domy na My. *Hospodářské noviny*. Praha: Economia, 18. 2. 2009, s. 18.
- 34/Tesco zvažuje zbourání někdejšího domu Máj. *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 18. 2. 2006, č. 42, s. 10.
- 35/VALTEROVÁ, Radka. Postaveno nad muzeem. *Mladá fronta, Víkend*. Praha: Mladá fronta, 14. 5. 1979, s. 5.
- 36/VELÍŠEK, Lukáš. Máj? To byla velmi významná stavba. *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 1. 3. 2006, č. 51, s. 4.
- 37/VICHERKOVÁ, Veronika. Akce Transgas. Čeká unikátní stavbu demolice? *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Za starou Prahu, 2015, roč. 45 (16), č. 2, s. 10-15.

- 38/VICHERKOVÁ, Veronika. Jak si stojíme s památkami 2. poloviny 20. století, aneb kauza Transgas pokračuje. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Za starou Prahu, 2016, roč. 46 (17), č. 3, s. 4-8.
- 39/VICHERKOVÁ, Veronika. Máj... ještě stojí. *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha: Klub Za starou Prahu, 2020, roč. 50 (21), č. 1-2, s. 4-7.
- 40/Vystoupení vedoucího delegace ÚV KSČ, člena předsednictva ÚV KSČ a předsedy vlády ČSR soudruha Ladislava Adamce. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1987, roč. 46, s. 502-504.
- 41/Výtvarní umělci do boje za vybudování nové Ostravy. Provolání Svazu československých výtvarných umělců. *Architektura ČSR*. Praha: Unie architektů ČSR, 1951, roč. 10, s. 201.
- 42/ZACHAŘ, Michael. Jde skutečně o architektonický unikát? *Mladá fronta Dnes*. Praha: MAFRA, 1. 11. 2006, č. 254, s. 8.
- 43/ZAVADIL, Jan. Rozbor a technicko-hospodářské vyhodnocení vývojových konstrukčních systémů. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1956, roč. 15, s. 108-112.
- 44/ZAVADIL, Jan. Rozbor a technicko-hospodářské vyhodnocení vývojových konstrukčních systémů. *Architektura ČSR*. Praha: Svaz architektů ČSR, 1956, roč. 15, s. 108-112.

Internetové zdroje

- 1/ #SOSBrutalism: map [online]. [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: <https://www.sosbrutalism.org/cms/15802395#map>
- 2/ A489. [online]. [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: <https://www.a489.cz/>.
- 3/ Aktualne.cz: Historie obchodního domu Tesco na Národní třídě. [online]. 12. 3. 2006 [cit. 2022-03-21]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/historie-obchodniho-domu-tesco-na-narodni-tride/r~i:gallery:515/>.
- 4/ Architektura 60. a 70. let. Webová prezentace výzkumného projektu: O projektu. [online]. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://www.ma6070.cz/cs/o-projektu>.
- 5/ Artzóna. 29. března 2022. Architektura předrevolučních dekád, in: *Česká televize* [online]. 29. 3. 202 [cit. 2022-05-07]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12072033166-artzona/222542152010008/>.
- 6/ BARTLOVÁ, Milena. KAROUS, Pavel a Ladislav ZIKMUND-LENDER. Artalk.cz: Hotel Praha nebyl prohlášen za chráněnou památku a bude zbořen. [online]. 18. 6. 2013 [cit.

- 2022-04-03]. Dostupné z: <http://artalk.cz/2013/06/18/hotel-praha-nebyl-prohlasen-za-chranenou-pamatku-a-bude-zboren/>.
- 7/ BEČKOVÁ, Kateřina. Klub Za starou Prahu: Bourání hotelu Praha je soudobé obrazoborectví. [online]. 1. 7. 2013 [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.zastarouprahu.cz/bourani-hotelu-praha-je-soudobe-obrazoborectvi/aktualita-84/>.
- 8/ BEČKOVÁ, Kateřina. ŠVÁCHA, Rostislav a Veronika VICHERKOVÁ. Dopis pro ministra kultury ČR. [online]. Dopis pro Daniela Hermana. 14. 12. 2015 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/D765D40B-F4A6-43EB-83D9-5BB2A0A87DC6.pdf>.
- 9/ BEČKOVÁ, Kateřina. ŠVÁCHA, Rostislav a Veronika VICHERKOVÁ. Doplnění k podnětu k prohlášení budov Transgas v ulicích Vinohradská a Římská, Praha 2, Vinohrady za kulturní památku [online]. Dopis pro Petru Ulbrichovou. 14. 12. 2015 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/1AC710C7-8CFA-4419-BF36-6B66F83A0321.pdf>.
- 10/ BIEGEL, Richard a Kateřina BEČKOVÁ. Podnět k přezkumu rozhodnutí MK ČR z 30. 11. 2016 čj. MK74500/2016 OPP; spis. Zn. MK-S13678/2015 OPP. [online]. Dopis pro ministra kultury Daniela Hermana. 5. 2. 2017 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/853162F9-8959-41C4-8018-6F69B084A257.pdf>.
- 11/ BIEGEL, Richard a Kateřina BEČKOVÁ. Žádost o přezkum závazného stanoviska OPP MHMP čj. SMHMP 1629705/2015 ze dne 30. 10. 2015, demolice souboru Transgas. [online]. Dopis pro ředitele Památkové inspekce Martina Zídka. 5. 2. 2017 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/3169433E-CD74-46AD-9A1C-E49595E74D4A.pdf>.
- 12/ BIEGEL, Richard. JAKUBEC, Ondřej. POSPISZYL, Tomáš, ŠVÁCHA, Rostislav a Jindřich VYBÍRAL. *Nesouhlas s neprohlášením budovy Transgasu za kulturní památku* [online]. Dopis pro ministra kultury Daniela Hermana. 19. 1. 2017 [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/5A6336C8-C42F-4F86-A30B-061032E0347C.pdf>.
- 13/ Události v kultuře. 4. prosince 2017. Protest SOS Transgas, in: *Česká televize* [online]. 4. 12. 2017 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097206490-udalosti-v-kulture/217411000121204/cast/586164/>.

- 14/ Český rozhlas Vltava: VIDEO: Jak se boural Transgas. Na časosběrném záznamu zmizí stavba během čtyř minut. [online]. 18. 3. 2020 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/video-jak-se-boural-transgas-na-casosbernem-zaznamu-zmizi-stavba-behem-ctyr-7790718>.
- 15/ Český rozhlas. Radio Wave: Důležitá je radost a hravost, říká Miroslav Masák, který se architektuře věnoval padesát let. [online]. 19. 1. 2022 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/dulezita-je-radost-a-hravost-rika-miroslav-masak-ktery-se-architekture-venoval-8663751>.
- 16/ HERMAN, Daniel. Usnesení o zahájení přezkumného řízení, č. j.: MK 31480/2017 OLP. [online]. 4. 5. 2017 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/F6E174B7-C85C-4990-B362-2233BC480013.pdf>.
- 17/ HERMAN, Daniel. Usnesení o zastavení přezkumného řízení, č. j.: MK 71933/2017 OLP. [online]. 15. 11. 2017 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/237FFEE7-A0BD-4B13-AE6D-8816AD9C823A.pdf>.
- 18/ HERMAN, Petr. *Otevřený dopis ministru kultury ČR Danielu Hermanovi*. [online]. Dopis pro Daniela Hermana. 27. 9. 2017 [cit. 2022-03-05]. Dostupné z: <https://twitter.com/HBReavisCZ/status/913014146119192577>.
- 19/ Idnes.cz. Ekonomika: Tesco zvažuje zbourání někdejšího domu Máj. [online]. 18. 2. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: http://ekonomika.idnes.cz/tesco-zvazuje-zbourani-nekdejsiho-domu-maj-fkw-/ekonomika.aspx?c=A060217_185717_ekonomika_dp.
- 20/ Idnes.cz: Ministerstvo prohlásilo "obchoďák" Máj za kulturní památku. [online]. 23. 10. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/bydleni/architektura/ministerstvo-prohlasilo-obchodak-maj-za-kulturni-pamatku.A061023_151515_architektura_pet.
- 21/ Idnes.cz: Nebourejte hotel Praha! Lidé protestovali proti demolici hnízda papalášů. [online]. 30. 6. 2013 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/praha/zpravy/protest-proti-bourani-hotelu-praha.A130630_121804_praha-zpravy_klm.
- 22/ Idnes.cz: Pražský obchodní dům Máj projde rekonstrukcí, na rok a půl se uzavře. [online]. 20. 4. 2022 [cit. 2022-05-03]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/praha/zpravy/obchodni-dum-maj-narodni-rekonstrukce-zavreni.A220420_123257_praha-zpravy_baky.

- 23/ JANSOVÁ, Petra. Aktualne.cz: "Transgas hoří." Vinohradská ulice ze zbarvila do růžova, umělecká skupina tak bojuje proti bourání. [online]. 20. 12. 2017 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/bydleni/transgas-hori-umelecka-skupina-tak-bojuje-proti-jeho-zbouran/r~26a39866e57c11e7b6830cc47ab5f122/>.
- 24/ JANÝŠKA, Petr. Deník Referendum: Budovy Transgasu jsou industriálním molochem v srdci Vinohrad. [online]. 27. 2. 2019 [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/29177-budovy-transgasu-jsou-industrialnim-molochem-v-srdci-vinohrad>.
- 25/ *Křížovatky architektury. Architektura s rudou hvězdou bez stigmat a předsudků*. 5. ročník odborné konference 13. 6. 2013. Závěrečná zpráva. [online]. [cit. 2022-04-23]. Dostupné z: http://www.krizovatkyarchitektury.cz/2013/download/zz_ka_2013.pdf.
- 26/ LUKEŠ, Zdeněk. Neviditelný pes: ARCHITEKTURA: Zmizí obchodní dům Máj (Tesco) v Praze? [online]. 7. 3. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://neviditelnypes.lidovky.cz/architekt/architektura-zmizi-obchodni-dum-maj-tesco-v-praze.A060306_173003_p_architekt_wag.
- 27/ Ministerstvo kultury ČR: Program na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) [online]. [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/program-na-podporu-aplikovaneho-vyzkumu-a-vyvoje-narodni-a-kulturni-identity-na-leta-2016-az-2022-naki-ii-857.html>.
- 28/ Miroslav Masák, ED studio Praha, 20. 09. 2019, in: *Paměť národa*. [online]. ©2008-2022 [cit. 2022-03-28]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/masak-miroslav-1932>.
- 29/ NOVÁ, Magdalena. Idnes.cz: Máj už památkou je. Teď je na řadě Kotva. [online]. 4. 1. 2007 [cit. 2022-03-28]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/maj-uz-pamatkou-je-ted-je-na-rade-kotva.A070104_085016_praha_pei.
- 30/ PEŇÁS, Jiří. Echo Prime: Normalizační stavby nemá lid rád. Proto je chraňme [online]. 17. 2. 2017 [cit. 2022-03-19]. Dostupné z: <https://echoprime.cz/a/wqFjU/normalizacni-stavby-nema-lid-rad-proto-je-chranme>.
- 31/ Protest proti demolici hotelu Praha, in: *Česká televize* [online]. 9. 7. 2013 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/1087748-misto-hotelu-praha-soukromy-park-lide-proti-demolici-protestuji>.
- 32/ Respekt Madam. [online]. ©2022 [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: <http://respektmadam.cz/cs/>.
- 33/ *Rozhodnutí o neprohlášení souboru „Transgaz“ za kulturní památku*. [online]. 30. 11. 2016 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z:

<http://www.zastarouprahu.cz/webdata/776C88ED-432F-4F40-B98E-EF33B6D0F410.pdf>.

34/*Rozhodnutí o neprohlášení souboru „Transgaz“ za kulturní památku.* [online]. 30. 11. 2016 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z:

<http://www.zastarouprahu.cz/webdata/776C88ED-432F-4F40-B98E-EF33B6D0F410.pdf>.

35/*Rozhodnutí o prohlášení souboru věcí obchodního domu MÁJ/TESCO čp. 63 v Praze na Novém Městě za kulturní památku.* [online]. 2. 10. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=757346.

36/*Rozhodnutí o rozkladem napadeném rozhodnutí Ministerstva kultury o prohlášení kulturní památkou.* [online]. 21. 12. 2006 [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=757344.

37/SLONKOVÁ, Sabina. Neovlivni.cz: Miliony pro lobbisty. Tajemství ruského dluhu dojednaného Zemanem. [online]. 12. 4. 2017 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://neovlivni.cz/miliony-pro-lobbisty-tajemstvi-ruskeho-dluhu-dojednaneho-zemanem/>.

38/SPURNÝ, Jaroslav a Jan KOVALÍK. Respekt: Švýcarský sokol má strach. [online]. 29. 10. 2001 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2001/44/svycarsky-sokol-ma-strach>.

39/SPURNÝ, Jaroslav. Respekt: Co slyšely zdi hotelu Praha? [online]. 16. 9. 2002 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2002/38/co-slysely-zdi-hotelu-praha>.

40/SPURNÝ, Jaroslav. Respekt: Ruský dluh znovu na scéně. [online]. 21. 1. 2001 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2002/4/rusky-dluh-znovu-na-scene>.

41/*STATUT a jednací řád Komise pro ochranu památkového fondu vzniklého ve 2. polovině 20. století.* NPÚ Generální ředitelství. NPÚ-310/11556/2014. [online]. 13. 02. 2014 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/portal/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/povinne-zverejnovane-informace/poradci-a-poradni-organy/statut-komise-20-stoleti.pdf>.

42/ULBRICHOVÁ, Petra. Podnět k prohlášení souboru budov Transgaz v ulicích Vinohradská a Římská, Praha 2, Vinohrady, za kulturní památku – žádost o odborné stanovisko [online]. Dopis pro Národní památkový ústav. 15. 10. 2015 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/3334201F-ED89-4849-A957-A38A937F1FBB.pdf>.

- 43/VETEŠKOVÁ, Michaela. iRozhlas: Před resortem kultury vystoupí umělci. Chtějí zachránit dejvický Hotel Praha. [online]. 30. 7. 2013 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura_vytvarne-umeni/pred-resortem-kultury-vystoupi-umelci-chteji-zachranit-dejvicky-hotel-praha_201307300245_sbartosova.
- 44/VICHERKOVÁ, Veronika. Návrh na prohlášení za kulturní památku. TRANSGAS. Budovy bývalého Ústředního dispečinku tranzitního plynovodu a Federálního ministerstva paliv a energetiky. [online]. Návrh podaný na Ministerstvo kultury ČR. 9. 9. 2015 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/40B309B0-ABB3-414D-A856-65BD37D9EB06.pdf>.
- 45/Václav Aulický: Transgas nemá obdobu. Mohl se revitalizovat, in: *Radiožurnál*. [online]. 20. 5. 2019 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/vaclav-aulicky-transgas-nema-obdobu-mohl-se-revitalizovat-7946010>.
- 46/Vytrženo z metropole. Obchodní dům Máj, in: *Česká televize* [online]. 25. 12. 2015 [cit. 2022-03-28]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/11346681886-vytrzeno-z-metropole/215411033210011-obchodni-dum-maj>.
- 47/ZABLOUDILOVÁ, Tereza. Český rozhlas: V Praze začal další pokus oživit „Stalina“. [online] 11. 6. 2015 [cit. 2022-04-24]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/v-praze-zacal-dalsi-pokus-jak-ozivit-stalina-5215545>.
- 48/*Zápis z 6. jednání Komise Ministerstva kultury pro hodnocení návrhů na prohlášení nemovitých věcí za kulturní památku a žádostí na zrušení prohlášení nemovitých věcí za kulturní památku dne 5. 2. 2016.* [online]. 5. 2. 2016 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/webdata/06E04B01-54CA-445C-ACE4-50F5E12DA96B.pdf>.

Ostatní

- 1/ BARTLOVÁ, Milena, nar. 1958, historička umění. *Ústní sdělení*. 20. 4. 2022, Praha.
- 2/ *Brutální Praha. Kapesní průvodce po pražských stavbách z období 1948-1989*. Praha: Architektura489, 2017.
- 3/ *Na věčné časy – relikt architektury socialistické éry*. [film] Režie Haruna Hancoop. Česká republika: FAMU, 2017.
- 4/ PLATOVSKÁ, Marie a Rostislav ŠVÁCHA. *Obchodní dům Máj/Tesco: Stavebně-historický průzkum*. Praha: 2008, nepublikováno.

- 5/ SEDLÁKOVÁ, Radomíra, nar. 1950, historička umění a architektury. *Ústní sdělení v rámci svého příspěvku na konferenci Architektura 60. a 70. let 20. století a památková péče.* 13. 10. 2021, Praha.
- 6/ ŠVÁCHA, Rostislav, nar. 1952, historik umění a architektury. *Ústní sdělení v rámci panelové diskuze SOS Transgas.* 1. 4. 2017, Praha.
- 7/ ŠVÁCHA, Rostislav, nar. 1952, historik umění a architektury. *Ústní sdělení.* 11. 4. 2022, Praha.
- 8/ VRABELOVÁ, Renata. GORYCZKOVÁ, Naďa. POPELOVÁ, Lenka. SEDLÁKOVÁ, Radomíra. ŠENBERGER, Tomáš. ŠKRANC, Pavel a Petr URLICH. *Metodiky hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně.* Brno: NPÚ, 2020.